

MANEK

Magazin nezavisne kulture

Broj 6

2018.

ISSN 2334-7090

MANEK
 Broj 6, 2013. Beograd

Izdavač
 Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS)
 koordinator@nezavisnakultura.net
 www.nezavisnakultura.net

Uredništvo
 Vesna Milosavljević, Sladana Petrović Varagić

Urednik fotografije
 Luka Knežević Strika

Dizajn i grafičko oblikovanje
 Mane Radmanović

Lektura
 Vesna Milosavljević, Sladana Petrović Varagić

Koordinacija
 Lana Gunjić

Stampa
 Standard2, Beograd

Tiraž
 700

Ovaj broj pomogla je
 Fondacija za otvoreno društvo, Srbija

Sadržaj

4 – 5

Uvodnik
 Kultura vs politika i obrnuto

6 – 13

Strategija još nije... a kad će
 ne znamo
 Vesna Milosavljević

14 – 19

Svilen gajtan
 Vesna Milosavljević

20 – 23

Analiza konkursnih procedura za
 projekte u oblasti savremenog
 stvaralaštva u Novom Sadu
 Branka Ćurčić

24 – 25

„Koji crni kompjuter“ –
 uprav(i)no delo umetnosti
 Branka Ćurčić

26 – 31

Opstrukcija foruma ili
 poхvala čutanja
 Zoran Gajić

32 – 35

Genealogija i limiti Foruma za
 kulturu u Novom Sadu
 Branka Ćurčić

36 – 39

Proklizavanje smisla
 Maja Ćirić

40 – 47

Kako napraviti muzej
 po volji svih
 Janka Vukmir

48 – 59

Intervju Robert Aladozovski,
 Očajna situacija kao izazov
 Vesna Milosavljević

60 – 75

Intervju Sladana Petrović Varagić
 Probuditi se iz anestezije
 Ana Luković

76 – 85

O prekarijatu i o političkim
 stavovima aktera Nezavisnih
 kulturnih scena u Jugoistočnoj
 Evropi
 Predrag Cvetičanin

86 – 89

Ka kulturnoj politici —
 situacija u Prizrenu
 Ares Shporta

90 – 95

Aktiviranje prostora kroz
 samo-organizovanje
 Iva Čukić

96 – 97

Transformacija kineske
 (ex Drapšin) četvrti
 Ivana Korac

98 – 103

Novi—stari problemi prostora
 za kulturu
 Vesna Milosavljević

104 – 109

Napravićemo prostor za ples!
 Marijana Cvetković

110 – 115

Remontovanje Remonta
 Darka Radosavljević Vasiljević

116 – 117

Legat Franklin i svet u malom
 Dušan Savić

118 – 123

Kolektivizam u savremenoj
 fotografiji
 Miha Colner

124 – 127

Njujork, Njujork, e pa šta je
 Jelena Mijić

128 – 129

Sceniranje – skeniranje scene
 radio emisija Asocijacije NKSS
 na Radio Aparatu
 Lana Gunjić

130 – 131

Novi eksponat u muzeju korupcije
 Vesna Tašić

Napomena

Za sva zanimanja, titule i srodne termine napisane u muškom rodu
 važe i oblici za ženski rod.

Uvodnik

KULTURA VS POLITIKA

ОТУИЯВО

Da li imamo jednu ili više kulturnih politika, ili imamo samo politiku u kulturi, koja se menja kako se smenjuju resorni ministri i vladajuće koalicije na različitim nivoima vlasti? Komplikovan odnos kulture i politike povezuje većinu tekstova u novom broju *Maneka*, bilo da je reč o Strategiji razvoja kulture u narednoj deceniji, ili raspodeli sredstava iz javnih budžeta na konkursima za sufinansiranje projekata. Da politika, doduše evropska, može i pozitivno da utiče na polje kulture pokazuje primer Novog Sada, pod uslovom da – opet zbog politike, ne izneveri probuđena očekivanja. Dobar primer političke volje u službi kulture daje makedonski ministar Robert Aladrosovski u intervjuu o prvoj godini reformi kulturne politike u Makedoniji. S druge strane, na poguban uticaj politike u kulturi ukazuje razgovor sa smenjenom direktorkom sada već ugašenog Kulturnog centra Požega, istoričarkom umetnosti i kustoskinjom Sladanom Petrović Varagić. Uz analizu istraživanja o političkim stavovima aktera nezavisnih kulturnih scena u regionu, novi *Manek* se osvrće i na različite aspekte odnosa kulture i politike i kroz tekstove o muzejima savremene umetnosti u regionu, samoorganizovanim prostorima za kulturu u evropskim gradovima, te o problemima nezavisnih kulturnih centara, kao i o uzimanju stvari u svoje ruke kroz kampanje zagovaranja (prostora za savremeni ples), preispitivanja sopstvenog značaja (Remont), unapređenja medijske vidljivosti problema na sceni (Sceniranje) ili nepristajanja na plagiranje projekata (Muzej korupcije). U novom *Maneku* čitajte i o značaju kolektivizma na sceni umetničke fotografije u regionu, specifičnostima Legata Franklin u centru Beograda, ali i o njujorškoj savremenoj umetničkoj sceni i njenim (ne)mogućim paralelama sa beogradskom.

Strategija još nije... a kad će ne znamo

Najavljivana kao „ustav kulture”, prvi strateški dokument u istoriji moderne srpske države, osnova bez koje nije jasno kako je sistem kulture uopšte mogao da funkcioniše, Strategija razvoja kulture u Srbiji od 2017. do 2027. godine ostala je na nivou nacrta i više od pola godine nakon završetka jednomesečne burne javne rasprave. Predloženi tekst na više od 130 strana i hvaljen je i kuđen, a veliki deo kulturne scene zatražio je njegovo povlačenje iz procedure.

Predviđena krovnim Zakonom o kulturi iz 2009. godine, na osnovu kojeg je trebalo da bude doneta u roku od godinu dana, Strategija razvoja kulture kasni zapravo već osam godina. Tokom tog perioda Srbija je promenila četiri ministra kulture, ali sve do aktuelnog Vladana Vukosavljevića nije bilo pomaka. Ipak, s obzirom da iz Nemanjine stižu nove inicijative kulturne politike iz kruga oko premijerke Ane Brnabić koje su, za razliku od nacionalnog duha Predloga strategije i fokusa na jačanje javnih ustanova, zasnovane pre svega na jačanju kreativnih industrija, nije poznato kada će predloženi strateški dokument ugledati svetlo dana ili će zauvek završiti u fioci. Kompleksnoj i po mnogo čemu šizofrenoj slici kulturne politike u Srbiji do prinosi i činjenica da skupštinski Odbor za kulturu i informisanje, koji bi trebalo prvi da se izjasni o predloženom tekstu, praktično ne funkcioniše već više od pola godine, a Nacionalnom savetu za kulturu istekao je mandat još 2016.

Predlog strategije, inače, uspeo je do sada samo da podeli stručnu javnost, a po svemu sudeći i nadležne za njeno usvajanje. Nakon završne javne rasprave u Beogradu, održane 28. septembra 2017. godine u Narodnoj biblioteci Srbije, najavljeno je da će konačna verzija tog dokumenta, na osnovu pristiglih primedbi i komentara, biti utanačena za 15 dana, a potom upućena Vladi Srbije na definisanje finalnog teksta koji bi trebalo zatim da uđe u skupštinsku proceduru radi usvajanja. Prvi signal da Vlada ne deli sa Ministarstvom kulture isto oduševljenje Predlogom strategije bilo je usvajanje državnog budžeta za 2018. godinu, kojim su sredstva za kulturu povećana za svega 0,04% – umesto 0,1%, koliko je predviđeno Predlogom strategije kako bi u narednih deset godina budžet za kulturu dostigao 1,68%.

Ministar je na početku javne rasprave nagojestio bio čak mogućnost da već u 2018. godini bude „naglo učinjen skok na famoznih 1%” – koliko je najniži nivo koji bi prema Uneskovim standardima trebalo da znači da kultura nije ugrožena. „Videćemo šta će reći Ministarstvo finansija... Nisu uvek nož i pogača u našim rukama, ali je povećanje izdvajanja budžeta za kulturu jedan od glavnih prioriteta”, rekao je Vukosavljević početkom septembra u Novom Sadu, na početku javne rasprave o Predlogu strategije tokom koje je praktično samo deo teksta o povećanju budžeta za kulturu ostao bez većih zamerki stručne javnosti, dok su gotovo sva ostala rešenja, ali i sam proces izrade tog dokumenta, izazvali buru negodovanja.

Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS) pozvala je sve organizacije civilnog društva, pojedince i javne institucije da odbace Predlog strate-

gije i spreće njegovo usvajanje zbog „nestručnog i metodološki neutemeljenog pristupa pisanju predloženog teksta, fingirane javne rasprave u kojoj nije obezbeđeno ni minimalno stvarno učešće u procesu zainteresovanim organizacijama i zbog toga što predložena strategija ozbiljno ugrožava slobodu i demokratiju u oblasti kulture”. Predstavnici NKSS pozvali su na odbacivanje Predloga strategije uoči planiranog obraćanja ministra Vukosavljevića učesnicima završne javne rasprave u

Beogradu, a nakon što su prisutnima podelili proglašenja, napustili su taj skup koji je potrajan još pet sati. NKSS je, nakon detaljne analize Predloga strategije, ali i uvida u komentare na celinu i pojedinačne delove, zaključila da „ne zadovoljava ni minimum profesionalnog standarda da bi se o njemu moglo diskutovati i da bi se kroz konstruktivni dijalog mogao unapređivati, već se mora odbaciti u celini kao nestručan, paušalan, subjektivan i nekonzistentan”. Ocenjeno je i da je Predlog strategije u pojedinim segmentima neprimenljiv, da je Akcioni plan manjkav u pogledu preciziranja vremenskih okvira i sredstava za aktivnosti, a nedostatak pozitivnog i neophodnog mišljenja ministarstava finansija i spoljnih poslova za realizaciju nekih od ključnih aktivnosti ukazuju da je „više reč o spisku želja nego o temeljnog strateškom dokumentu”. NKSS je, između ostalog, ocenila i da država pokušava da nametne stav da je potrebno braniti narod i njegovu nacionalnu kulturu od građana, budući da nije predviđeno ni jedno sredstvo osnaživanja organizacija civilnog društva, koje je time isključeno iz procesa razvoja kulture. Dominacija „uprave nad politikom ljudi ozbiljno ugrožava slobodu i demokratiju i u oblasti kulture”, ocenila je NKSS, čije je istupanje Ministarstvo kulture ocenilo kao „jeftin politikantski incident”.

Ocene da Predlog strategije treba odbaciti čule su se već početkom jula, nedugo nakon njenog objavljivanja (1. juna 2017). Dva meseca uoči početka zvanične javne rasprave - na javnoj diskusiji koju su organizovali opoziciona Demokratska stranka (DS) i Pokret slobodnih građana, ocenjeno je da predloženi tekst sadrži niz manjkavosti, te da je posebno opasan zbog vrednosnog okvira koji je opisan kao reakcionaran i nacionalistički. Već te prve kritike, koje su se ponavljale i tokom javne rasprave, ministar je prebacio na politički teren, ocenjujući da su došle od „manjeg broja bivših kulturtregera, uglavnom bliskih DS, koji su se za vreme svojih mandata uglavnom bavili naplatom honorara za nikad napisane, a kamoli predložene strategije razvoja kulture”. Ocenio je da su to „paušalne i neargumentovane ocene, zasnovane isključivo na

prevaziđenim ideološkim obrascima i na politikantskom sagledavanju dokumenta” za čiju su izradu, kako tvrdi, „konsultovane brojne relevantne ustanove kulture, institucije, civilni sektor i pojedinci”. I u jednom od poslednjih javnih osvrta na Predlog strategije, u intervjuu Sputnjiku sredinom novembra 2017. godine, Vukosavljević je ponovio da su kritičke ocene na taj dokument, posebno u vezi sa predloženim definisanim dimenzijama srpske kulture i srpskog kulturnog prostora, „politizovane, politikantske i često vrlo detinjaste”.

Uvodni deo Predloga strategije, koji definiše „srpsko kulturno jezgro”, odnosno dimenzije srpske kulture (slovenska, vizantijska, starobalkanska, herojska, prosvećeno-evropska, demokratska i kontaktna), kao i segment koji se odnosi na zaštitu srpskog jezika i pisma, bio je povod za oštре polemike o ideološkim aspektima tog dokumenta. Dok iz Ministarstva tvrde da je tekst Predloga strategije „ideološki neutralan” i da bi trebalo da obezbedi „opštedruštveni konsenzus o pitanjima koja su nesporna među poslenicima kulture”, tokom javne rasprave je ocenjeno da bi ga trebalo pre svega relaksirati od ideologije ugroženosti srpskog jezika, jer se u suprotnom pokazuje kao „strategija jedne političke elite sa vrlo jasnom nacionalističkom ideologijom koja je maskirana novogovorom kulturnog menadžmenta i kulturnih industrija” – kako je rekao pisac Saša Ilić u žučnoj polemici s ministrom na završnoj javnoj raspravi. Na oštре kritike našla je, između ostalog, i tvrdnja u Predlogu strategije o genocidu nad srpskim narodom tokom čitavog 20. veka, koja je ocenjena proizvoljnom i suprotnom savremenom shvatanju kulture sećanja, usmerenom na razotkrivanje sopstvene negativne prošlosti i na pomirenje.

Oštro je kritikovan i sam način izrade Predloga strategije zbog izostanka demokratskog duha i stvarnog učešća i dijalogu svih zainteresovanih strana. Kako je na raspravi NKSS i Forum za kulturu rekla prof. dr Milena Dragićević Šešić, šefica Unesko katedre za kulturnu politiku i menadžment Univerziteta umetnosti u Beogradu, glavni problem upravo je to što Predlog strategije nisu radili eksperti i predstavnici javnog,

civilnog i privatnog sektora – kako je to uobičajeno u zemljama razvijene demokratije, već je „raden odozgo”, odnosno u okviru administrativnog aparata – Ministarstva kulture i informisanja.

Za razliku od Strategije kulturnog razvoja Novog Sada, usvojene u septembru 2016. godine povodom titule Evropske prestonice kulture 2021, izradi predloga nacionalnog strateškog dokumenta nije prethodilo posebno istraživanje kulturnih potreba građana, već su mahom korišćeni podaci Zavoda za proučavanje kulturnog razvijenja, kao i Saveznog zavoda za statistiku koji su, kako je primećeno tokom javne rasprave, u pojedinim segmentima u koliziji. U Novom Sadu u izradu Strategije bile su uključene ustanove, organizacije i drugi zainteresovani kroz različite radionice, tribine i onlajn izradu predloga tog dokumenta, čime je bio stvoren prostor za široku političku debatu u kulturi. To je, prema oceni prof. Šešić, važno i za samu primenu Strategije, jer se i oni koji su nadglasani u tom procesu, osećaju kao autori. Ministarstvo jeste zamolio različite aktere pre početka izrade Predloga strategije da mu dostave šta smatraju da bi u njoj trebalo da se nađe, ali je, bar sudeći prema sudbini predloga koji je poslala NKSS, to bila puka formalnost koja nije ispoštovana prilikom pisanja samog teksta.

Javna rasprava organizovana je u Novom Sadu, Subotici, Užicu, Kosovskoj Mitrovici, Kragujevcu, Nišu i Beogradu, a podrazumevala je obraćanje zvaničnika Ministarstva i direktora Zavoda za proučavanje kulturnog razvijenja Vuka Vučićevića, kao koordinatora procesa izrade Predloga strategije, a potom i pozvanih predstavnika lokalnih ustanova kulture, dok ni na jednom skupu među govornicima nisu bili predstavnici civilnog ili privatnog sektora. Nakon uvodnih, po pravilu afirmativnih izlaganja, prisutnima je davano po pet minuta za komentar ili pitanje, na šta bi odgovarali predstavnici Ministarstva. Na predloženi tekst zainteresovani su mogli da upute primedbe i komentare i posredstvom posebne elektronske adrese, ali nije poznato šta je od tih sugestija prihvaćeno, jer verzija teksta koja je poslata u Vladu na usaglašavanje nije objavljena.

Da je u okviru istog Ministarstva moguć i drugačiji pristup izradi nekog strateškog dokumenta pokazuje Strategija razvoja sistema javnog informisanja do 2023. godine i pratećeg Akcionog plana, za koju je u julu prošle godine formirana 15-člana Radna grupa s predstavnicima novinarskih i medijskih udruženja, državnih organa i nezavisnih eksperata. Medijska strategija, doduše, nije daleko odmakla, budući da su predstavnici medijskih i novinarskih udruženja napustili Radnu grupu, a dijalog sa premijerkom i razgovori sa ministrom o nagomilanim nerešenim problemima nisu nastavljeni. To je još jedan pokazatelj da je, osim forme demokratske procedure, neophodna i politička volja za suštinski pomak napred u javnom interesu. Problem je kada nema ni forme, ni političke volje, kao što je slučaj u oblasti kulture.

i doda- tak

Završetak javne rasprave o Predlogu strategije poklopio se sa prvim izjavama premijerke Ane Brnabić o važnosti kulture i njenom povratku u javni diskurs. „Kultura je neodvojiva od onoga što jeste uvek naš prvi fokus, a to je ekonomija”, rekla je Ana Brnabić 20. oktobra 2017. na otvaranju rekonstruisanog Muzeja savremene umetnosti u Beogradu (MSUB), konstatujući da kultura jeste često bila zapostavljena, ali da je to „nešto bez čega ne možemo da imamo napredno društvo koje ima stalan, dinamičan, održiv razvoj”. Programom otvaranja MSUB-a, za koji je Vlada izdvojila čak 30 miliona dinara, a osmislili su ga direktor Beogradske filharmonije i bivši ministar kulture Ivan Tasovac i direktorka Beogradskog festivala igre Aja Jung, inaugurisana je i svojevrsna paralelna kulturna politika koju vodi predsednica Vlade sa saradnicima. Ana Brnabić se i lično angažovala u pregovorima o retrospektivi svetske zvezde performansa Marine Abramović u MSUB-u na jesen 2019. godine, kojom će biti završena svojevrsna turneja te izložbe u Evropi. Prema rečima Ane Brnabić, izložba „Čistač” Marine Abramović u MSUB-u predstavlja još jednu potvrdu nove kulturne politike Srbije, a dogovoren je posle višemesečnih pregovora koji su završeni tokom posete premijerke Norveškoj krajem 2017. Ana Brnabić i v.d. direktora MSUB-a Slobodan Nakarada, koji je bio u delegaciji baš zbog tih pregovora, prisustvovali su otvaranju izložbe „Čistač” u Umetničkom centru „Heni Onstad” u Oslu.

Premijerka je značaj kulture istakla i kada je početkom ove godine sa predsednikom Srbije Aleksandrom Vučićem obišla radove na rekonstrukciji Narodnog muzeja, ocenjujući da činjenica da je ta institucija zatvorena već 15

godina predstavlja „kulturni genocid”. Vučić je istakao da je Narodni muzej „ključna ustanova i srpske kulture i srpske duhovnosti”, a podvukao je i njegov značaj za turizam, što znači „i više novca, i više radnih mesta”. I prilikom obilaska Jugoslovenskog dramskog pozorišta povodom rekonstrukcije Scene „Bojan Stupica”, premijerka je istakla da je „kultura nešto bez čega ne možemo da imamo jaku Srbiju koja ima održiv, jak ekonomski rast i razvoj, ne možemo imati generacije koje su široko obrazovane, koje razmišljaju na kreativan način i mogu da ponude dodatnu vrednost”. „Ja iz pragmatičnih razloga gledam da svi zajedno ponovo vratimo kulturu u centar naših razmišljanja i da investiramo u kulturu strateški investirajući u naš razvoj i našu budućnost”, izjavila je Ana Brnabić, koja je par meseci kasnije prebacila naglasak sa kulture na kreativne industrije, najavljujući sistemsku podršku razvoju tog sektora koji ima potencijal za razvoj turizma i ekonomije, rebrendiranje Srbije i njenu promociju kao kreativne i inovativne destinacije, kao i za sprečavanje odliva mozgova.

Otvaramo konferenciju „Kreativna Srbija: budućnost je kreativna”, koju je organizovao njen kabinet, Ana Brnabić je ocenila da spoj digitalizacije, kreativnosti i nauke predstavlja recept za brži razvoj društva i ekonomije, te da je to jedina šansa za ubrzanje privrednog rasta i obezbeđivanje dinamičnog i dugoročno održivog naprednog društva.

Prvi korak u tom pravcu bilo je osnivanje Saveta za kreativne industrije, čiji su članovi: Lazar Džamić, Biljana Srbljanović, Tijana Palkovljević Bugarski, Jasna Dimitrijević, Aleksandra Lazar, Nikola Božović, Vuk Veličković, Andrej

Nosov, Slavimir Stojanović, Igor Todorović i Milan Marković, kao i predstavnici Exit fondacije, Beogradske kulturne mreže, Nove iskre, StartITa, Srpske filmske asocijacije i Mokrin kuće, u kojoj je prvi sastanak tog savetodavnog tela premijerke i održan.

Savet za kreativne industrije će, kako je saopšteno, pomoći premijerki da u potpunosti razume potrebe tog sektora i u budućnosti donosi informisane odluke za njegov dalji razvoj. Imaće i aktivnu ulogu u razmatranju predloga javnih politika u vezi sa razvojem kreativnih industrija i pomagaće u određivanju prioritetnih ciljeva i aktivnosti u toj oblasti koja obuhvata: muziku, film, fotografiju, radio, televiziju, dizajn, marketing, digitalizaciju, IT softver, gejming, stare zanate i arhitekturu, izdavaštvo, knjige, novine, magazine, izdavaštvo video-igara, muzeje i galerije, vizuelne i izvođačke umetnosti. Jedna od ključnih aktivnosti Saveta biće identifikacija ključnih finansijskih i pravnih prepreka za dalji rast tog sektora, ali i predlaganje konkretnih rešenja u odnosu na potrebe domaće industrije i uspešnu svetsku praksu. Savet će imati i ulogu podsticanja međusektorskog dijaloga i saradnje unutar kreativnih industrija, a biće i njihova veza sa drugim granama privrede. Takođe, imaće ključnu ulogu i u oblasti promovisanja inovativnosti i kreativnosti kao novih elemenata "meke moći" u izgradnji novog imidža Srbije.

Prema izveštaju Svetske banke, kreativne industrije u Srbiji zapošljavaju više od 100.000 ljudi, većinom starosti od 25 do 44 godine, a veliki broj čine žene. Ukupni prihodi kreativnih industrija čine 13,5% BDP-a, a prihodi tog sektora dostigli su 4,7 milijardi evra u 2016. godini, uz prosečan godišnji rast od 6,4% u poslednje tri godine.

Sistemska diskriminacija civilnog sektora u kulturi, na koju ukazuju rezultati analize godišnjih konkursa Sekretarijata za kulturu Beograda i Ministarstva kulture i informisanja (MKI) Srbije od 2014. do 2017. godine, naišla je na ironične komentare ili čutanje nadležnih, a svake godine je sve drastičnija. Na izdisaju su stoga i neke od najdugevečnijih i na razne (ne)uslove opstanka najspremnijih organizacija. Da ni 2018. godina u tom pogledu neće biti ništa bolja pokazali su već rezultati godišnjeg konkursa Sekretarijata za kulturu Beograda za (su) finansiranje projekata u kulturi, prema kojima su ponovo ostali bez podrške ključni vaninstitucionalni akteri na kulturnoj i umetničkoj sceni, ili je svedena na ponižavajući nivo. S druge strane, sredstva su odobrena mnogim dosad nepoznatim udruženjima, PR agencijama i preduzećima. Prema analizi rezulta-

Tekst Vesna Milosavljević Foto Jelena Mijić

ta gradskog konkursa za 2018, koja će biti kompletirana po izlasku ovog broja Maneka, gotovo trećina ukupno raspodeljenih sredstava dodeljena je organizacijama koje su sumnjive iz različitih razloga, bilo da nisu registrovane za oblast kulture, bilo da su se registrovale neposredno uoči konkursa ili su promenile delatnost da bi ispunile uslov za učešće. Veliki je broj i onih koji se ni toliko nisu potrudili, pa su sredstva namenjena za projekte u kulturi dodeljena organizacijama registrovanim za zdravstvenu i socijalnu zaštitu, bezbednost u saobraćaju, preduzetništvo, organsku poljoprivodu, marketing, sport, pa čak i za proizvodnju odeće¹.

Kao i 2017. godine, i rezultati gradskog konkursa za 2018. objavljeni su bez imena članova komisija i obrazloženja odluka, zbog čega je Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS) zatražila te podatke na osnovu Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja. Za ukupno 411 projekata odobreno je 116,2 miliona dinara (976.500 evra). Među njima su i oni koji su podržani sa svega 30.000 dinara (oko 250 evra), a najviše sredstava (pet miliona dinara) odobreno je za 15. Beogradski festival igre, te (četiri miliona) za „Besplatan koncert na otvorenom“ Beogradske filharmonije, koja je isti iznos dobila i 2017. za nastup na Ušću. Takođe, dok je za godišnje galerijske programe u proseku odobreno oko 200.000 dinara, novoosnovano Udruženje za pomoć deci, omladini i porodici² dobilo je čak 750.000 dinara za projekt „Ja sam koliko znam“, Centar za osnaživanje socijalno isključenih kategorija građana „4M“³ 650.000 dinara za projekt „Talenti trećeg doba - mala škola slikarstva i veza“, Udruženje građana „CED grupa“⁴ 550.000 dinara za radionice oslikavanja uskrsnjih jaja „Nesvršena sfera“, a preduzeće Suzana Perić d.o.o. 400.000 dinara za projekt „Jubilej – 20 godina rada Suzane Perić“. S druge strane, ni dinar za izlagачke aktivnosti nisu dobiti galere poput Ulične, Ostavinske, 12 Hub, kao i U10 i Remont, u kojima će, inače, biti održan deo programa 57. Oktobarskog salona, jer su ih umetnički direktori te gradske manifestacije savremene umetnosti Gunar Kvaran i Danijel Kvaran prepoznali kao nezaobilazne umetničke prostore u Beogradu. Bez sredstava za više od 80 projekata koje je podnalo oko 50 članica NKSS ostali su, između ostalih, i Dah teatar, Teatar Mimart, Bazaart, Stanica – servis za savremeni ples, Plavo pozorište, POD teatar, CEDEUM, Le Studio, Kulturni centar Grad, Cirkusfera, Karkatag, Opservatorijum, Belgrade Raw, Tačka komunikacije, KURS, Liceulice, SEEcult.org...⁵ Na neprepoznavanje značaja i tendenciju gušenja ključnih vaninstitucionalnih aktera ukazuju i minimalna sredstva koja su u malom broju slučajeva dode-

ljena nekim od međunarodno značajnih aktera kao što su LP Duo ili festivali Beldoks, Slobodna zona, Alternative film/video, Merlinka, Festival evropske književnosti, Ring Ring, Međunarodna tribina kompozitora, Međunarodni festival koreografskih minijatura, Beogradska internacionalna nedelja arhitekture, časopis Ludus Udruženja dramskih umetnika...

Nacin na koji je sproveden gradski konkurs, rezultati i njihovo objavljanje bez obrazloženja, imena članova komisija, načina i kriterijuma na osnovu kojih su izabrani i drugih relevantnih podataka, izazvali su burne reakcije. Srpski PEN centar, NKSS, Srpsko književno društvo i Forum za kulturu Evropskog pokreta Srbije zatražili su poništenje konkursa i ostavku gradske sekretarke za kulturu Ivone Jevtić, kao i javnu raspravu o sprovodenju kriznog konkursa, utvrđivanju kriterijuma konkursa i o izboru članova konkursnih komisija, te objavljanje kompletne dokumentacije o rezultatima ovogodišnjeg konkursa, kao i narativnih i finansijskih izveštaja projekata podržanih na Konkursu za kulturu grada Beograda 2017. Ostavku gradske sekretarke zatražilo je i Udruženje likovnih umetnika primenjenih umetnosti i dizajnera Srbije. Da rezultati konkursa nisu pogodili samo one koji su aplicirali za podršku, već i stručnu i najširu javnost, govori podatak da je za svega

¹ U odnosu na ukupno podržan broj projekata (411), projekti „sumnjivih“ čine 15,82%, a dodeljena sredstva tim organizacijama (34,86 miliona dinara) čine 30% od ukupno dodeljenih sredstava na konkursu, pokazuje analiza Asocijacije NKSS, koju je uradio tim na čelu sa dr Predragom Cveticaninom iz Centra za empirijske studije Južnoistočne Evrope.

² Osnovano 14. decembra 2017, registrisano u APR-u 4. januara 2018. Izvor: APR

³ Preregistrovalo se 22. januara 2018. i za delatnost u kulturi. Izvor: APR

⁴ Preregistrovalo se 23. januara 2018. za „podsticanje ciljeva razvoja popularizacije i edukacije u oblasti kulture“

⁵ Na gradskom konkursu podržano je svega devet projekata članica NKSS (2,91% od ukupnog broja podržanih), i to ukupno sa 940.000 dinara (0,81% od ukupno dodeljenih sredstava). To je gotovo dva puta manje nego 2017. (1,53 miliona) i čak pet puta manje nego 2016. (4,77 miliona), pokazuje analiza NKSS. Malobrojni projekti članica NKSS koji su podržani dobili su svega 9,03% traženih sredstava. U oblastima muzike, književnosti, naučno-istraživačkih delatnosti, filmske umetnosti, digitalnog stvaralaštva i kulturnog nasledja nije podržan nijedan projekat članica NKSS.

dva dana više od hiljadu ljudi potpisalo onlajn peticiju sa zahtevima NKSS, uz komentare da se „mora prestatiti sa privatizacijom javnih para“ i da konačno „kvalitet projekta mora biti ključno merilo“ (prof. Milena Dragičević Šešić), da je krajnje nemoralno „koristiti javna sredstva za privatna zadovoljstva“ (prof. dr Irina Subotić), jer je „u pitanju klasičan klijentelizam i korupcija“ (kustos Miha Colner iz Ljubljane, aktivisan i na beogradskoj sceni), da je „ovo već stvar koja ide predaleko...“

ovo je previše!“ (predsednik Sekcije fotografa ULUPUDS-a Ivan Grlić)... Peticiju su potpisali, između ostalih, i profesori Fakulteta likovnih umetnosti u Beogradu Mrđan Bajić, Mileta Prodanović i Nikola Šuica, profesor na Visokoj školi likovnih i primenjenih umetnosti u Beogradu dr Branislav Dimitrijević, kustos Muzeja savremene umetnosti u Beogradu dr Dejan Sretenović, pozorišna rediteljka Tatjana Mandić Riganat, direktorka Savremene galerije u Subotici Nela Tonković, akademik

Dušan Teodorović, dramska spisateljica Biljana Srbljanović i direktor Hartefakt fonda Andrej Nosov, inače članovi Saveta za kreativne industrije koji je nedavno osnovala premijerka Ana Brnabić... Inicijativa Ne davimo Beograd podnela je u medijevremenu krivičnu prijavu Višem javnom tužilaštvu u Beogradu protiv gradske sekretarke i drugih lica, zbog osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo zloupotrebe službenog položaja.

S druge strane, reakcija gradskih vlasti za sada nema, kao ni ko-

mentara iz Ministarstva kulture i informisanja ili Vlade Srbije, na novu čije Uredbe o kriterijumima, merilima i načinu izbora projekata u kulturi koji se finansiraju i sufinsaniraju iz budžeta Republike, autonomne pokrajine, odnosno jedinica lokalne samouprave, je gradski konkurs i raspisan.

Dok broj spornih projekata raste iz godine u godinu, analitičari primećuju da se uporedno stvara paralelan „nevladin sektor“ koji bi

trebalo da predstavlja „dokaz“ da su netačne tvrdnje o postepenom, ali su gurnom gušenju organizacija koje već više od dve decenije čine jedan od stožera ukupne kulturne scene, imaju razvijenu regionalnu i međunarodnu saradnju, dobijaju nagrade od globalnog značaja, ali su i kritički orijentisane – što je i uloga savremene umetnosti i odgovorne kulture.

Prema analizi Gradanskih inicijativa, prošle godine je od 352 podržana projekta na gradskom konkursu čak 155 bilo sporno (44%). Pritom 18 organizacija kojima su odobreni projekti nisu pronadene u registru APR-a, a 28 organizacija, kojima su odobreni projekti, nije imalo kulturu kao primarnu oblast delovanja. Među njima su bile i Nacionalna asocijacija za oružje, Savez potomaka ratnika Srbije 1912-1920, Kraljevski red vitezova, Asocijacija „Sport za sve“, Astronomsko društvo „Ruder Bošković“, Beogradski centar za osobe sa invaliditetom, Udruženje za psihosocijalnu podršku deci, omladini, invalidnim osobama... NKSS je, takođe analizirajući rezultate gradskog konkursa za 2017. godinu, utvrdila da su podržani i projekti organizacija koje su registrovane i posle isteka roka za prijavljivanje projekata ili koje ne deluju već više godina. Budući da gradske vlasti nisu objavile sa rezultatima konkursa i spisak članova stručnih komisija za odabir projekata, niti zapisnike sa njihovih sastanaka, Građanske inicijative dobole su podatke o njihovom radu na osnovu zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Ti podaci pokazuju znatna odstupanja od Poslovnika o radu stručne komisije, prema kojem je svaka komisija bila obavezna da donese obrazloženu odluku o razlozima za neprihvatanje projekata koje je razmatrala. To je ispoštovano samo u radu komisije za jednu kulturnu delatnost (muzika), koja je jedina i dokumentovala komentare za odobravanje, odbijanje i/ili nerazmatranje priloženih projekata.

Ministarstvo se i samo distanciralo od rezultata gradskog konkursa za kulturu za 2017. godinu, zamerajući Asocijaciji NKSS što ga u saopštenjima i analizama uopšte dovodi u vezu sa njima, jer ono, kako je saopštelo, „nema nikakvih ingerencija nad Sekretarijatom za kulturu grada Beograda, niti bi to bilo poželjno iz više razloga“. „Činjenica da je u prethodnom periodu ministar (Vladan) Vukosavljević obavljao funkciju gradskog sekretara za kulturu ne podrazumeva da treba da snosi odgovornost, bilo u vidu kritika, bilo u vidu pohvala, za rezultate Konkursa gradskog Sekretarijata u sadašnjem sazivu, kao što to bez ikakvog formalno-pravnog i logičkog uteviljenja ocenjuje NKSS“, saopštilo je MKI.

I analiza konkursa MKI u oblasti savremenog stvaralaštva 2014–2017, međutim, pokazala je da se sredstva namenjena organizacijama u kulturi ne samo smanjuju, već se i netransparentnim procesima izbora komisija i njihovog rada, kao i direktnim mešanjem u donošenje odluka, sve veći deo novca izdvaja za organizacije koje se i ne bave kulturom. Između ostalog, na konkursu MIK za savremeno stvaralaštvo u 2017. godini podržani su projekti Centra za očuvanje tradicije i kulture Termoelektrane „Nikola Tesla“ u Obrenovcu (Stari zanati), Centra za zaštitu potrošača, životne sredine i omladinsku politiku Topličkog okruga „Fenix“ (Deco svirajte sa nama), Udruženja građana „Sveti omladinski talas“ (Mladi na delu)...

Narikače, providni manipulatori i ostrašeni kritičari – bile su ocene koje su se tim povodom mogle čuti od predstavnika MKI nakon objavljuvanja analize rezultata konkursa koju je realizovao tim NKSS na čelu s Predragom Cvetičaninom. Prema tim podacima, organizacije civilnog sektora koje se bave kulturom dobole su 2017. godine na konkursu MKI pribli-

žno 296.000 evra manje nego 2016. Pritom je više od 80 organizacija koje čine NKSS dobilo ukupno oko 145.000 evra, što je približno 80.000 evra manje nego 2016. Uku-pna vrednost konkursa za savremeno stvaralaštvo 2017. godine bila je, inače, oko 2,73 miliona evra (4,09% ukupnog budžeta MKI predviđenog za kulturne delatnosti). Organizacijama civilnog društva je za sufinsaniranje projekata dodeljeno ukupno oko 1,12 miliona evra (1,67% budžeta MKI), od čega su projekti NVO koje se bave kulturom dobili samo 581.000 evra (0,87% budžeta MKI), a od toga je za projekte članica NKSS odobreno svega 145.000 evra (0,21% budžeta MKI). Osnovni problem koji ukazuje na sistemsku diskriminaciju jeste to što najaktivniji deo civilnog sektora u kulturi dobija 21 promil budžeta MKI, koji iznosi, inače, svega 0,7% ukupnog državnog. Konstantno smanjivanje tog u dela, praćeno je, međutim, finansiranjem sumnjivih projekata još sumnjivijih, fantomskih nevladinih organizacija.

Tvrđnje o drastičnom ugrožavanju rada nevladinih sektora u kulturi odbačene su u MKI kao skandalozne, uz navođenje podatka o više od 2.000 registrovanih udruženja koja su aktivna u oblasti kulture i optužbu da NKSS „smatra da ima monopol na zastupanje celokupnog nevladinog sektora“. „Na konkursima MKI u oblasti savremenog stvaralaštva u 2017. godini – od ukupno 771 podržanog projekta, 283 projekta su iz nevladinog sektora i oni su podržani sa 143.098.000 dinara, odnosno sa 40% ukupnog iznosa namenjenog za sve konkurse u oblasti savremenog stvaralaštva“, navelo je MKI.

Analiza NKSS pokazuje, međutim, da prave nevladine organizacije aktivne u kulturi već godinama dobijaju zapravo najmanju podršku u okviru famozne budžetske linije 481, koja se zove „dotacije za NVO“. Istraživanje Centra za razvoj neprofitnog sektora pokazalo je, inače, da je Srbija od 2010. do 2013. godine

izdvojila iz budžeta skoro 400 miliona evra za razvoj „civilnog društva“, a najveći deo tog novca otisao je na sportska udruženja, verske zajednice i političke stranke. Daleko najveći korisnik budžetske linije 481 je Srpska pravoslavna crkva (SPC) koja je, kao „nevladina organizacija“, dobila od 2008. do 2011. samo od različitih ministarstava skoro 619 miliona dinara. Prema analizi NKSS, SPC je od Ministarstva kulture dobila od 2015. do 2017. čak 190 miliona dinara. Najveće povećanje sredstava (100%) iz budžeta MIK u 2017. odobreno je za Dvorski kompleks na Dedinju (68 miliona), koji se takođe finansira iz „dotacija za NVO“.

Ipak, marginalizovanje civilnog sektora u kulturi, uprkos njegovom značaju za ukupnu produkciju u oblasti kulture i umetnosti u Beogradu i Srbiji, nije novijeg datuma, već traje gotovo dve decenije – ne raču-

najući period vladavine Slobodana Miloševića, kada se krizni režim rada podrazumevao. Petootobarske promene nisu dovele do reforme institucionalnog sektora, već je nastavljena praksa raspodele čelnih mesta u ustanovama kulture među partnerima vladajućih koalicija na svim nivoima vlasti, što je pojačalo nefunkcionalnost godinama zapuštenog institucionalnog sistema i dovelo bezmalо do njegovog kraha. Budući da je najveći deo sredstava usmeravan na ustanove, pa i to uglavnom za osnovne infrastrukturne troškove i plate, te da su strane fondacije aktivne u kulturi napustile region, civilni sektor našao se u još težoj situaciji. Iako je još 2010. godine delovalo da je situacija neizdrživa, što je i dovelo do najpre neformalnog (2011), a potom i formalnog okupljanja nezavisne kulturne scene, kao i do prvog i dosad jedinog masovnog protesta radnika iz svih sektora u kulturi u junu 2013. godine, situacija je upravo od tada dodatno pogoršana. Najpre su na godišnjem konkursu za podršku savremenom stvaralaštву u Novom Sadu neki od ključnih vaninstitucionalnih aktera, poput Šok zadruge, ostali bez ikakve finansijske podrške, za razliku od nekih novih, dotad nepoznatih organizacija. Novosadski scenario prenet je u prestoniku nakon što je krajem 2013. godine smenjena gradska sekretarka za kulturu Beograda Katarina Živanović. To je učinjeno bez obrazloženja, ali je bilo očekivano s obzirom na smenu gradonačelnika Dragana Đilasa, odnosno odlazak koalicije na čelu sa Demokratskom strankom sa vlasti i dolazak nove garniture predvođene Srpskom naprednom strankom. Time su bačeni u vodu dotadašnji napor predstavnika nezavisne kulturne scene da unaprede konkursnu proceduru u saradnji sa gradskom sekretarkom, koja je bila nestраначka ličnost, a i sama je imala iskustvo rada u civilnom sektoru.

Već prvi rezultati konkursa po dolasku novog sekretara Vladana Vukosavljevića, sadašnjeg ministra kulture Srbije, pokazali su da će za potrebe vaninstitucionalnih aktera u oblasti kulture biti sve manje razumevanja. NKSS je i 2016. godine, dok je Vukosavljević još bio gradski sekretar za kulturu, izrazila oštar protest zbog objavljivanja nepotpunih rezultata godišnjeg konkursa i netransparentnosti cele procedure. Za razliku od Ivone Jevtić, koja se sada ne oglašava, Vukosavljević se pojavio na konferenciji za novinare NKSS, a par sati uoči njenog početka na sajtu Grada objavljena su imena članova komisija. Na pitanje novinara posle konferencije NKSS zašto od 2014. godine, kada je i preuzeo funkciju gradskog sekretara, nije reagovao na inicijative za unapredjenje konkursne procedure, Vukosavljević je rekao da „nije dovoljna nečija inicijativa da bi se nešto promenilo“, što je izazvalo smeh novinara. „Ne znam

šta je smešno. Postoje brojne inicijative da se konkursi i druge stvari menjaju na određeni način. Neke inicijative su suprotne svojim težnjama, one su kontraindikovane – nisu sve inicijative jedinstvene, nije svaka inicijativa preduslov da se nešto promeni“, rekao je tada Vukosavljević, uveren i da nije bilo razloga da sam započne dijalog o otvorenim pitanjima, jer „dijalog započinje onaj ko je motivisan“, a gradski Sekretarijat za kulturu smatra da se Konkurs za sufinsaniranje projekata odvija u skladu sa Zakonom o kulturi.

Budući da se od tada nije ništa promenilo, već se situacija pogoršala, NKSS se i uoči konkursnog ciklusa za 2018. godinu oglasila upravo zbog kršenja Zakona o kulturi, podsećajući da njegove odredbe nalažu raspisivanje konkursa u roku od najviše 30 dana od dana usvajanja državnog budžeta, što je značilo do 13. januara. Čutke prešavši preko protestnog saopštenja NKSS, MKI je sa desetak dana kašnjenja konačno objavilo Konkurs za savremeno stvaralaštvo za 2018. godinu, čiji bi rezultati trebalo da budu poznati najkasnije do 24. aprila – ukoliko budu poštovani zakonski rokovi. NKSS je optužila tim povodom Ministarstvo da, osim kršenja Zakona, „u značajnoj meri onemogućava i obustavlja rad aktera na polju kulture“, jer odlažući realizaciju konkursa, odlaže i mogućnost sprovođenja projekata u čitavom prvom delu godine. Na te primedbe nije bilo zvaničnih reakcija.

Iako u odgovorima na kritike nezavisne scene ponavlja da nema kršenja Zakona, da stoji iza odluka komisija i da je konkursna procedura u skladu sa propisima, MKI je tokom javne rasprave o Predlogu strategije razvoja kulture 2017–2027. godine iznelo i stav da je konkursno finansiranje najveća „neuralgična tačka“ i ocenilo da je objektivnost gotovo nemoguća.

„Svaka je situacija u kojoj živi ljudi odlučuju o živim sredstvima imuna na objektivnost i to sa žaljenjem konstatujem. I svakako da bi trebalo naći spremnija rešenja i Ministarstvo kulture iz svoje pameti nije u ovom trenutku, radeći Strategiju, uspeло da smisi bolje i održivije sistemsko rešenje, što ne znači da takvog rešenja nema“, rekao je ministar 18. septembra prošle godine na javnoj raspravi o Nacrtu strategije u Nišu, odgovarajući na primedbe učesnika o raspodeli sredstava. Tada je pozvao sve kulturne poslenike da zajedno sa Ministarstvom ustanove koji bi to bili „kriterijumi za vrlo važnu podelu finansijskih sredstava“. „Mi ćemo zaista biti na strani svakog razumnog i održivog predloga za koji se većina opredeli“, rekao je tada Vukosavljević. Dodao je da je potrebno „ono što je u pravnom životu održivo. Papir će da istripi različita rešenja, ali treba nam ono što živi“, rekao je Vukosavljević.

Na papiru već sada postoje kriterijumi za ocenu prijavljenih projekata, ali su u većini slučajeva očigledno mrtvo slovo.

Uredbom je precizirano da su kriterijumi na osnovu kojih će se ocenjivati prijavljeni projekti: 1) usklađenost projekta sa opštim interesom u kulturi i ciljevima i prioritetima konkursa; 2) kvalitet i sadržajna inovativnost projekta; 3) kapaciteti potrebeni za realizaciju projekta (stručni, odnosno umetnički, neophodni resursi), te finansijski plan i stepen uticaja projekta na kvalitet kulturnog života zajednice. Komisije obrazuje organ koji raspisuje konkurs, a svaku čine predsednik i najmanje dva člana, pri čemu se članovi biraju iz reda uglednih i afirmisanih umetnika i stručnjaka u kulturi za oblast kulturne delatnosti za koju se konkurs raspisuje. Za razliku od konkursa za medije, koje takođe raspisuje MKI, konkursi za kulturu ne sadrže poziv stručnoj javnosti da predloži članove komisija, a rezultati konkursa ne sadrže spisak odobrenih i odbijenih, niti bar kratka obrazloženja. Ipak, komisija bi trebalo da usvoji Poslovnik o radu, te da vodi zapisnik o sednicama, a odluka koju donosi treba da sadrži spisak izabranih projekata i iznose finansijskih sredstava.

Takođe, sama konkursna dokumentacija podrazumeva i unošenje podataka (ranije i dostavljanje kopija iz registra APR-a) o registraciji, kao i o najznačajnijim aktivnostima u poslednje tri godine, te biografske podatke o ključnim učesnicima, što bi trebalo da otklooni mogućnost da budu podržani projekti nosilaca koji su na osnovu tih pravila u bilo kojem smislu sporni.

U praksi se, međutim, ne primenjuje ono što je i sam ministar Vukosavljević rekao tokom javne rasprave o Predlogu strategije razvoja kulture – da „jedino kvalitet projekata može biti presudan i preovlađujući u donošenju odluka podrške i dodeli državnih sredstava“. Primera za odgovoran i transparentan rad komisija, dodeše retkih, ima i do sada u praksi raspodele sredstava Ministarstva – na primer u radu jednog od ranijih sastava komisije za dodelu sredstava za projekte podržane od međunarodnih fondova. Potrebno je, međutim, imati i političke volje da se inače više nego skromna sredstva određena za projektno sufinsaniranje odgovorno raspodele u javnom, a ne u bilo kojem drugom interesu. Da li je kap prerila čašu i da li je atomiziranost kulturne scene koja i sama već godinama ne može da pronađe zajednički interes bar u insistiranju na poštovanju zakona takvi kakvi jesu, a onda i za pritisak za njihovo unapređenje, ostaje da se vidi. Ako bude preživelih do nekog sledećeg konkursnog kruga.

Analiza konkursnih procedura za projekte u oblasti savremenog stvaralaštva u Novom Sadu

Transparentnost sprovodenja konkursa i distribucije javnih sredstava jedan je od permanentnih problema sa kojima se akteri u kulturi Novog Sada suočavaju i kao takav predstavlja jedno od problemskih mesta oko kojih je organizovana Inicijativa nezavisne kulturne scene Novog Sada 2016. godine. Podsećanje radi, te godine su rezultati javnog konkursa za (su)finansiranje projekata u kulturi bili pogubni za udruženja građana i strukovna udruženja. Najapsurdnije je bilo to što projekti udruženja, koji su već bili podržani odlukom Evropske komisije za kulturne programe, nisu prepoznati i od komisija gradskog konkursa, i to u trenutku kada se grad kandidovao za titulu Evropske prestonice kulture za 2021. godinu. Od tog trenutka, ušavši u proces javnih pregovora sa članom Gradskog veća za kulturu Daliborom Rožićem i učešćem u javnim raspravama povodom *Strategije kulturnog razvoja Novog Sada od 2016. do 2026. godine*, a potom i u Radnoj grupi za Akcioni plan Strategije za 2017/18., bavljenje konkursnim procedurama postalo je redovna aktivnost Inicijative i njenih učesnika.

Tokom pregovora postajalo je jasno da je njihov javni karakter različito tumačen iz dve postojeće pozicije u procesu pregovaranja. Iako smo svaki sastanak sa članom Gradskog veća smatrali javnim, gde je karakter javnosti trebalo da potkrepi ravnopravnost pozicija i otvorenost u poboljšanju uslova rada udruženja građana u kulturi, iz perspektive vlasti, tj. države i člana Gradskog veća za kulturu, javnost kao garant ove vrste nije tretiran kao značajan element. Uslov da Inicijativa delegira jednog svog člana u Radnu grupu za izradu Akcionog plana bio je da se nakon objave rezultata konkursa za projekte u 2017. godini obezbede tri javne rasprave na kojima će komisije za izbor projekata javno obrazlagati svoje odluke i način na koji su ih donosili. Taj uslov javno je prihvaćen, njegovo ispunjenje javno je obećano, međutim nije i ispunjeno.

Istovremeno, odigrale su se još dve stvari: član Gradskog veća za kulturu prvi put pravi podelu jednog konkursa za savremeno stvaralaštvo na tri programske linije koje su se daljim analizama pokazale nedovoljno precizno definisanim. Inicijativi je predložio da delegira sva tri člana komisije koji bi trebalo da odluče o projektima prijavljenim na jednu od te tri linije za koju je smatrao da najviše korespondira sa aktivnostima i projektima nezavisne kulturne scene (Savremeno-umetničke, istraživačke i edukativne delatnosti). Nakon konsultacija sa predstavnicima Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS), odlučili smo da taj predlog ne prihvatom i predložena je *distribucija* tri člana jedne komisije u sve tri komisije konkursa za savremeno stvaralaštvo. Ingerenciju za postavljanje članova komisija za izbor projekata u kultu-

ri ima gradonačelnik, dok član gradskog veća za kulturu i zaposleni u Gradskoj upravi za kulturu (GUK) daju svoje predloge. Koliko će ih snažno braniti pred gradonačelnikom zavisi od toga čiji je to predlog, a ispostavilo se da se nekim od predloga želelo nešto drugo postići. Tako se član Gradskog veća za kulturu nije prepoznao u predlogu Inicijative kao predlagачa drugog reda u ovoj situaciji, čime je demonstrirao nezainteresovanost i postepeno zatvaranje vrata koja bi trebalo da vode ka ravnopravnim pregovorima sa nezavisnom scenom u kulturi. Inicijativa je ostala pri svom predlogu i na treću liniju konkursa za savremeno stvaralaštvo delegirala je jednu članicu komisije – Milicu Pekić iz Beograda, protagonistkinju nezavisne scene i jednu od osnivačica NKSS.

Da je predlog člana Gradskog veća za kulturu, koji je čak nameravao braniti pred gradonačelnikom, sadržao potencijalno koruptivne elemente za Inicijativu, govori činjenica da je pitanje – da li smo delegiranjem čak i jedne članice komisije zapravo sami sebi dodelili sredstva – postavila na pres-konferenciji novinarka gradske televizije koja promoviše rad gradske vlasti.

U interesu nije bilo postati privilegovana skupina nevladinih organizacija koja uredno prima sredstva za projektni rad, već boriti se za poboljšanje uslova rada nezavisne scene u gradu i podsticati ostale aktere u kulturi da se bore za uslove sopstvenog rada. S druge strane, ovi predlozi člana Gradskog veća na indirektn način su zatvorili put da se o svakom iznesenom predlogu iz obe pozicije u procesu pregovora temeljno prodiskutuje i dođe do prihvatljivih rešenja. Inicijativa je ostala u poziciji subjektivacije distancicom prema vlasti, iz koje je bilo moguće stići uvide u svu težinu ovih pregovora.

Podela programske linije savremenog stvaralaštva na tri posebne linije pokazala se daljom analizom rezultata konkursa i rada komisija nedovoljno učinkovitim. Tri linije su definisane na sledeći način: 1. *Muzika, pozorišna umetnost, umetnička i savremena igra, likovne, primenjene i vizuelne umetnosti, dizajn i arhitektura: stvaralaštvo, produkcija i interpretacija; 2. Manifestacije, multimedija, digitalno stvaralaštvo, filmska umetnost i audio-vizuelno stvaralaštvo i ostala izvođenja; 3. Savremeno-umetničke, istraživačke i edukativne delatnosti.* Pored toga što prve dve celine sadrže previše različitih oblasti savremenog stvaralaštva da bi samo tri člana po komisiji mogla da razumeju svaku od njih – ukoliko se pledira na njihovu stručnost, one otvaraju mogućnost za različita tumačenja tematskih oblasti od strane aplikantata, što takođe može otežati proces rada članova

komisija. Ali ono što je važnije, jer i kvantitativno potkrepljuje sumnju da je u pitanju bila koruptivna zamka, objavljeni rezultati su ukazali na nesrazmerno veće budžete ove dve linije u odnosu na treću: za prvu je ukupni raspodeljeni budžet za nevladine organizacije iznosio 26,5 miliona dinara, za drugu čak 43,5 miliona dinara, dok je za treću liniju – u kojoj je celokupna Inicijativa trebalo da se prepozna – iznosio svega 5,58 miliona dinara. Deo problema je i to što su iznosi određeni unapred, pre prijema projekata i nezavisno od komisija, i već je izvršeno njihovo razvrstavanje po budžetskim linijama – nevladine organizacije, profitni akteri u kulturi i javne institucije sa drugih nivoa vlasti. To znači da su komisije dobijale već određene kvote, odnosno celine iznosa, koje je trebalo raspodeliti na pristigne projekte saobrazno njihovoj budžetskoj definiciji.

Konkurs za (su)finansiranje projekata u kulturi u oblasti savremenog stvaralaštva u 2017. godini (privi, „prolećni“ konkurs¹) bio je predmet analize Omladinskog centra CK13, Grupe za konceptualnu politiku i pojedinaca – učesnika Inicijative i članica NKSS. Od GUK-a je zatražena i dobijena, a potom analizirana sledeća dokumentacija: zapisnici sa sednica sve tri komisije oblasti savremenog stvaralaštva, poslovnici o njihovom radu, primeri 1A obrazaca kojim svaki član

¹ Kao i obično, tokom druge polovine 2017. godine, održan je i drugi konkurs za projekte u kulturi čija realizacija počinje na dan 1. septembra 2017, koji je bio znatno manjeg obima i manjih budžetskih sredstava i on nije bio predmet analize učesnika Inicijative i članica NKSS. Međutim, već na prvi pogled uočavamo da javni poziv konkursa, koji je ovaj put nosio sasvim drugaćiji naziv – Javni konkurs za finansiranje i sfinansiranje projekata u kulturi u 2017. godini – ne govori da se radi i o savremenom stvaralaštву. Ali njegove tri tematske oblasti upućuju upravo na to da bi mogao biti, i te oblasti su: 1. *muzičko stvaralaštvo: stvaralaštvo, produkcija, interpretacija, manifestacije;* 2. *umenička igra- narodna igra, savremena igra: stvaralaštvo, produkcija, interpretacija, manifestacije;* 3. *kinematografija i audio-vizuelno stvaralaštvo.* Međutim, potpuno je nejasno kojom odlukom je napravljena sada sasvim nova preraspodela tematskih oblasti u odnosu na prvi konkurs iz 2017. godine, i uz to nije bilo javnog poziva od strane člana Gradskog veća da kulturni akteri delegiraju i predlažu članove komisija, kao što onda nije bilo ni javnog obrazlaganja članova komisija o načinu njihovog rada. Ukušeno dodeljena sredstva na ovom konkursu iznose 20 miliona dinara. Pretpostavka je da su sredstva na ovom konkursu upotrebljena da podrže redovne manifestacije kojima je za izvođenje programa nedostajalo sredstava ili ih pak nisu dobile, a možda ni zatražile na prvom javnom konkursu. U tome čak nije bilo problematično to što su manifestacije poput Blokstok festivala održane u junu 2017. godine dobile sredstva praktično za već realizovane aktivnosti, koje su se dogodile pre raspisivanja ovog konkursa, a sredstva su im dodeljena. *Resenjem o dodeli sredstava za finansiranje i sfinansiranje projekata u kulturi u 2017. godini* donesenim 25. oktobra 2017. godine.

komisije ocenjuje svaki projekat, na osnovu čega se formira bodovni status projekta i ukupni tabelarni pregled kojim komisija daje predlog dodele sredstava projektiima na osnovu bodovnog statusa, odnosno izveštaj o sprovedenom postupku javnog konkursa. Uvidom u ovu dokumentaciju, došli smo do saznanja da je jedino komisija koja je odlučivala o projektima u trećoj liniji savremenog stvaralaštva (*Savremeno-umetničke, istraživačke i edukativne delatnosti*) i gde je Inicijativa imala svoju delegatkinju, iskoristila pravo da izmeni poslovnik o radu komisije unoseći u njega bodovni sistem kojim je ocenjivala projekte, dok ostale dve komisije to nisu učinile. Utvrđeno je i da komisija koja je razmatrala projekte u drugoj programskoj liniji savremenog stvaralaštva (*Manifestacije, multimedija, digitalno stvaralaštvo, filmska umetnost i audio-vizuelno stvaralaštvo i ostala izvođenja*), osim ispunjenih 1A obrazaca i zapisnika sa sednica – pri čemu i u jednom i drugom osim standardizovane izjave da je komisija *bodovala i analizirala projekat i odlučila da ga finansijski podrži ili ne podrži*, nije bilo izveštaja ni ukupnog tabelarnog pregleda i predloga distribucije sredstava po bodovnom statusu projekata, te nije jasno kako su definisane i na osnovu čega određene sume koje su dodeljene odobrenim projektima. Ovog predloga nije bilo, iako se poslovnikom o radu komisija na to obavezala. Podsetimo, za ovu programsku liniju savremenog stvaralaštva u startu je opределено ubedljivo najviše javnih sredstava i kroz nju je ukupno distribuirano 53.565.000 dinara, što predstavlja više od polovine ukupnih sredstava namenjenih i distribuiranih u okviru oblasti savremenog stvaralaštva.

Javno i političko obećanje da će se održati tri javne rasprave na kojima je trebalo sa članovima komisija detaljno razmatrati svaki od sprovedenih postupaka javnog konkursa – nije ispunjeno, a rasprave su pretočene u prvi Forum za kulturu. Na njemu je trebalo da predsednici svih komisija javno izlože način rada u komisijama u kojima su učestvovali, poteškoće sa kojima su se susretali, predloge za unapređenje procedura za naredne konkurse kojima će se stepen transparentnosti rada komisija i objektivnosti odlučivanja o javnim sredstvima uvećati. No, to se nije desilo, osim u slučaju predsednice treće komisije u okviru savremenog stvaralaštva, Milice Pekić, koja je imala konkretnе predloge za unapređenje procedura. Ostali predsednici komisija deklarativno su i apstraktно govorili o demokratičnosti svojih postupaka i rada u komisijama. Pošto prvim Forumom za kulturu nije postignuto ništa u vezi sa unapređenjem konkursnih procedura, zatražena je navedena dokumentacija kao osnova za analizu i artikulaciju predloga za unapređenje procedura koje

smo nameravali izložiti i staviti na diskusiju, a zatim o tome i odlučiti sa ostalim prisutnim akterima iz kulture na šestom Forumu za kulturu (o tome više u tekstovima posvećenim ovom Forumu).

Predlozi učesnica Inicijative i članica NKSS artikulisani su kroz tri tačke:

1. *Javno obrazlaganje rada konkursnih komisija na Forumima za kulturu* – smatramo da je potrebno utvrditi javno i detaljno obrazlaganje rada komisija kao stalnu praksu kojom će se otvarati prostor za konstantno unapređenje procedura rada, načina ocene projekata i ostalih procedura kako bi se distribucija javnih sredstava učinila transparentnom.

2. *Procedure predlaganja članova konkursnih komisija i princip njihovog učešća u radu komisija* – ovom tačkom smo želeli da se praksa koja je omogućena Inicijativi kao organizovanoj skupini udruženja u kulturi da predlaže članove komisija bude distribuirana na sve kulturne aktere u gradu, kako bi imali mogućnost da učestvuju u predlaganju. Takođe predlažemo da sastav komisije odgovara subjektima, tj. da dolaze iz sektora koji su prepoznati kao učesnici konkursa: neprofitna udruženja, javne institucije, profitni sektor, odnosno da po jedan član komisije dolazi iz svakog od ova tri sektora, čime se obezbeđuje razumevanje načina projektnog rada svakog od ovih subjekata; ili pak da akteri/ subjekti iz tih sektora predlažu osobe za koje smatraju da razumeju specifičnosti rada tih aktera u kulturi.

Ono što je bitno i što predlažemo je i obezbeđenje adekvatnog vremena i sredstava za rad članova komisija, da bi se postavili uslovi za njihov posvećen i učinkovit rad. Tokom konkursa o kojem je reč, za rad članova komisija opredeljena su sledeća sredstva: za predsednika komisije 10%, a za članove 5% od prosečne mesečne zarade za novembar 2016. godine. Predlog bi bio da se obezbede korektne nadoknade za rad članova komisije, kao i da se obezbede putni troškovi za članove komisija koji nisu iz Novog Sada, s obzirom da je u slučaju delegatkinje Inicijative i članice jedne od komisija, Inicijativa bila ta koja je podržala njene putne troškove.

3. *Poslovnik o radu komisija za konkurse i kriterijumi odlučivanja* – u ovom javnom raspisu konkursa kriterijumi za odlučivanje o projektima samo su prepisani iz *Uredbe Vlade Srbije o kriterijumima, merilima i načinu izbora projekata u kulturi koji se finansiraju i sufinsaniraju iz budžeta Republike Srbije, autonomne pokrajine, odnosno jedinica lokalne samouprave* (iz decembra 2016), i primjenjeni na pojedinačne oblasti kulturne delatnosti

Оцена пројекта према критеријумима

Критеријум	Оцена (1-5)
Усклађеност пројекта са општим интересом у култури и циљевима и приоритетима конкурса	4
Квалитет и иновативност пројекта	4
Стручни и уметнички капацитети	5
Капацитет неопходних ресурса	5
Оцена финансијског плана (разрађеност, усклађеност са активностима, економичност и укљученост више извора финансирања)	5
Степен утицаја на квалитет културног живота заједнице	4
Укупна оцена:	27

Писмено обrazloženje: *Komisija je bodovala i analizirala projekat i odlučila da ga finansijski podrži i oglasila da ga će sfinansisati još jedan podržač*

(81)

bez korišćenja mogućnosti da se ispoštuju specifičnosti tih oblasti, a smatramo da kriterijumi nisu specifikovani niti prilagođeni kako oblastima stvaralaštva, tako ni okolnostima produkcije. Raspis konkursa ne sadrži ni jednu drugu vrstu specifikacije u smislu prioriteta i programa.

Na osnovu toga, predlažemo sledeće: da se definiše program, cilj i prioritet konkursa koji bi bili uključeni u raspis javnog konkursa; uključenje vrednosti i strateških opredeljenja kulturnog razvoja iz dokumenata koje je Grad već usvojio (Strategije kulturnog razvoja i Akcionog plana); da aplikacioni formulari sadrži ove kriterijume kako bi aplikanti na njih odgovorili i time izašli u susret procesu ocenjivanja projekata i radu komisije; da, povratno, komisija davanjem pismenog obrazloženja svakom aplikantu vezano za svoju odluku i ocenu ispunjenosti kriterijuma, izade u susret aplikantu u smislu osnove za buduće unapređenje projektne prakse.

Na šestom Forumu za kulturu, na kojem smo pokušali da iznesemo ove predloge, dato nam je do znanja da su predstavnice GUK-a već pripremile većinu odgovora na njih, iako je zapravo trebalo da budu predlozi za diskusiju koja je trebalo da se desi. Vrlo kratkom prezentacijom prikazan je novi aplikacioni formular za konkurs za 2018. godinu, koji sadrži nešto od pred-

loženih sugestija učesnica Inicijative, poput strateškog opredeljenja. Ono što je ostalo nejasno je da li će ovaj aplikacioni formular u duhu strateškog opredeljenja Grada – u duhu participativnosti – biti podložan javnom uvidu i diskusiji kako bi bio prihvачen i možda unapređen? Ili se smatra da je na ovaj način to već učinjeno?

Neposredno pred objavljinje konkursa za projekte u kulturi za 2018, GUK je sazvao još jedan Forum za kulturu, najavljen kao Aktivnost (iz Akcionog plana) – info dani za pripremu za prijavljivanje na konkurse. Predstavljen nov način prijavljivanja projekata: obavezna registracija na sajtu GUK-a i slanje aplikacionog formulara na taj način, ali i obavezno slanje sve dokumentacije projekta u štampanom obliku – od više primeraka formulara do prateće dokumentacije projekta. Analiza, diskusija i izmene samog aplikacionog formulara, u kojima su mogli da učestvuju i svi prisutni kulturni akteri, nisu bili planirani ovim Forumom za kulturu. To znači da GUK smatra da je tokom prethodnog Foruma aplikacioni formular adekvatno predstavljen, ali smo svi svesni da prostora da se o njemu diskutuje nije bilo. U svakom slučaju, vidimo se na sledećem konkursu, tj. na analizi nakon objavljinje rezultata konkursa za projekte u kulturi za 2018. godinu.

“

Koji crni kompjuter

—

uprav(i)no delo umetnosti

“ —

Tekst Branka Ćurčić Foto Slobodan Stošić

„Koji crni kompjuter“ je uprav(i)no delo umetnosti, nastalo saradnjom Grupe za konceptualnu politiku i učesnika na projektu *Mišljenje umetnika ili katastrofa* – savremenih umetnika Slobodana Stošića, Borislava Prodanovića i Zorana Todorovića.

Zašto upravno ili *uprav(i)no delo umetnosti*? S jedne strane, jer se ovim delom interveniše u izvršnu vlast i u onaj njen deo koji se zove upravom za kulturu, na način širenja institucije umetnosti i tamo gde delo savremene umetnosti ne mora biti podržano i promovisano. Ovim delom postavljeno je pitanje limita institucionalnog okvira savremene umetnosti. Da bi se limit pokazao, institucija umetnosti se morala proširiti – i na upravu za kulturu kao potencijalnu instituciju savremene umetnosti koja će, pored čuvanja (umetničkih) slika na zidovima svojih kancelarija, sada biti u prilici da odluči da li će jedno delo savremene umetnosti podržati, što će za nju značiti i otvaranje svog odnosa sa upravom za finansije i odluku da li će našu umetničku organizaciju istoj izložiti. Jer, „Koji crni kompjuter“ je intervencija u okviru koje je, suprotno dozvoljenim i normiranim konkursnim procedurama, kupljeno osnovno sredstvo za rad – laptop kompjuter, koje

nije ostalo na uživanje organizaciji čiji je ovo projekat, već je kao deo izveštaja projekta predat Gradskoj upravi za kulturu (GUK).

S druge strane, *upravno umetničko delo* je umetnička intervencija koja obuhvata celokupan projekat i njegov izveštaj. *Izveštaj je dokumentacija dela*, a delo postaje *dokument projekta* – sve se svodi na dokument, uključujući i laptop kompjuter. Pored ove umetničke, politička inicijativa postoji u okviru *Inicijative nezavisne kulturne scene Novog Sada*, i ona se tiče politike udruženja građana i pregovora sa vlašću koji su okončani. U okviru projekta „Mišljenje umetnika ili katastrofa“, koji je grad na konkursu za projekte u kulturi podržao, budžetskim stavkama nije tražena produkcija umetničkog dela (tražena je od drugih nivoa vlasti i nije dobijena), za čijom se izvedbom u novim okolnostima ipak pojavila potreba. Da li je ovde na delu *umetnička volja* koja poziva svaku volju da se ispolji, a pre svih onu koja je kroz *Inicijativu* izazvana – političku volju vlasti? Intencija umetničkog dela i njegova produkcija pravi prekršaj u projektnim procedurama grada, upravo tamo gde vlast pozivanjem na proceduralna i zakonska ograničenja zapravo odbija predloge i mišljenja ljudi. Umet-

nost ide gde politika ne može? Ili umetnost skreće pažnju na limit politike u jednom trenutku? „Koji crni kompjuter“ upravo interveniše u ovu situaciju.

I konačno, delom „Koji crni kompjuter“ ljudi su pozvani na završni događaj u okviru projekta – hepening koji je održan 28. decembra 2017. u prostorijama GUK-a. Ovaj hepening treba čitati kao poziv na pokretanje iznova i umetničke, i političke volje – tamo gde su one moguće. Na njemu smo od načelnice GUK-a čuli, nakon našeg pojašnjenja otkud kompjuter u izveštaju – jer se radi i o intervenciji u uslove rada ovih službenica, da ovom gestom „pomeramo granice“. Od tog trenutka smo čekali na interpretaciju ovog dela od strane GUK-a i ona se desila tokom marta 2018. godine, kada smo primili „Opomenu“ kojom se zahteva povraćaj novca za kupovinu kompjutera, jer je ocenjeno da su u pitanju *nенаменски утрошена средства*. Iako smo mogli da čujemo da je GUK-u ovaj kompjuter potreban za rad, čime bismo zajedno napravili mali korak ka poboljšanju uslova rada i razumevanju savremene umetnosti, formalne finansijske procedure izveštavanja su u ovom trenutku odnеле prevagu i nad političkom, i nad umetničkom gestom.

OP- STRU- KCIJA FORUMA ILI PO- HVALA ĆUTANJA

Tekst Zoran Gajić Foto Slobodan Stošić

Forum za kulturu je javno sazvan po određenim pitanjima koja nisu navedena kao tačke dnevnog reda. Obrazloženo je da su ona podvedena pod jednu, no čiji sadržaj je ostao podeljen nakon Foruma – i to na klasičan, dakle školski način: aktivnost Akcionog plana podeljena je na svoju proceduralnu i supstancialnu stranu. Rezultat tog odvajanja je isključivanje predloženih pitanja iz skupa tačaka dnevnog reda proglašavanjem njihove nepripadnosti skupu kada je o njima trebalo nešto zaključiti, pa se mi sada moramo pitati zašto su uopšte i svrstavane pod jednu, i to onu kojoj, ispostavilo se, nikako ne mogu pripadati. Kako se dolazi do tog zaključka i kako se izvodi ova matematika?

Organizacije učesnice Inicijative Nezavisne kulturne scene Novog Sada (INKSNS) i članice Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS) zatražile su sazivanje Foruma koji je trebalo da ima sledeći dnevni red:

1. Javno obrazlaganje rada konkursnih komisija na Forumima za kulturu
2. Procedure predlaganja članova konkursnih komisija i princip njihovog učešća u radu komisija
3. Poslovnik o radu komisija za konurse i kriterijumi odlučivanja

Forum saziva Gradska uprava za kulturu, a inicijativu može da ima svako. Uprava je svoj poziv i dnevni red sačinila ovako (čitaj na cirilici):

Pozivamo sve aktere u kulturi Grada Novog Sada da 29. novembra 2017. godine u 12 časova prisustvuju šestom Forumu za kulturu, koji će se održati u Istoriskom arhivu Grada Novog Sada, na adresi Filipa Višnjića 2a, Novi Sad.

Dnevni red

1. Sprovodenje Akcionog plana – Strateško rešenje 1.2. Obezbediti punu transparentnost i odgovornost procesa (su) finansiranja projekata u kulturi.

Moderacija je već po običaju rada Foruma poverena članu Gradskog veća za kulturu (i nju poslovnik ne zabranjuje), pa će se odgovornost za logiku isključivanja uključivanjem morati potražiti u njegovom vođenju diskusije u kojoj su učesnici prečutno odustali od bilo kakvog zaključivanja, pošto je, kako se čini, dosta toga samorazumljivo i baš onako kako treba da bude i bez demokratskih zanovetanja, iza kojeg, opet samorazumljivo, stoji samo nečiji interes, a ne javna stvar.

Republika (*res publicae*, javna stvar) nije bila predmet naše rasprave, ali zato demokratija jeste. O njoj nismo polemisili načelno, već smo pokušali izvući za-

ključke iz pitanja koja nameće situaciju, a nju sada čine i aktivnosti Akcionog plana, među kojima je i ova na kojoj smo se našli pristavši da pod njom izvestimo (predlagač ima svoje ime u forumskoj proceduri i ono glasi: izvestilac) prisutne o sadržini sintagme „transparentnost i odgovornost procesa sufinansiranja projekata u kulturi“. Reč „puna“ se može izbaciti iz nje, ali razlozi za to, pokazalo se, nisu gramatički. Puna transparentnost i odgovornost je ostala izvan domaća aktivnosti Akcionog plana kada se postavilo pitanje elemenata koji na nju referišu, a koji su smisao ovih reči i koji svako od nas ima prava da iznese na raspravu i o njemu sa drugima donese zaključak.

Kako se pokazalo razvojem dogadaja, Gradska uprava za kulturu (GUK) je imala svoj dnevni red, a njega je činila operacionalizacija aktivnosti javno proglašene jedinom tačkom dnevnog reda. U pitanju je bio set podaktivnosti i njihovih rezultata sa kojima je svakako (i prema Akcionom planu) potreбно upoznati ljudi, ali za to nije bilo vremena. Da se samo o njima raspravljaljalo, mogli bismo i očekivati zaključke Forum-a, ali pošto smo očigledno opstruisali njegov rad, one nisu do kraja ni predstavljene, niti se o njima moglo ljudski raspraviti.

Međutim, iz naše perspektive stvar stoji drućije i mi smatramo da je započeto predstavljanje dokumenta (Obrazac prijave na Javni konkurs za finansiranje i sufinansiranje projekata u kulturi, za 2018. godinu) je jedini uspeo da se pojavi na projekciji) zapravo bilo opstrukcija rasprave po tačkama našeg dnevnog reda, a na koji smo morali računati kad smo već pomislili da je moguće zatražiti sazivanje Forum-a. Podelili smo se na Forumu i to je uvek politički važan događaj/čin, na koji se nemamo nameru žaliti. Naprotiv. Uvidi do kojih dolazimo su važni za našu politiku, politiku civilnog društva, koje nije samo monitoring i evaluacija političkih i društvenih procesa u jednoj državi, već i mesto politike ljudi koji se organizuju na distanci prema državi. Pitanja koja sadrži specifikacija ponude Akcionog plana izražena u aktivnostima koje treba obaviti kako bi se ovaj sproveo zahtevaju forumske rasprave, pa samim tim i zaključke, ali je za njih potrebno sazvati Forum na inicijativu Gradske uprave za kulturu i člana Veća za kulturu, a ne na inicijativu Inicijative, koja ima svoj ulaz u problem i na koji ima pravo, čak i prema slovu poslovnika rada Forum-a.

Morali smo, dakle, početi sa problemom koji je već u javnom pozivu nagovušten i predložiti da za svaki budući saziv Forum-a inicijator (eto, izvestilac) bude naveden, bez preteranog naglaska na imenu, jer će se ovaj sam najbolje predstaviti, ali zato sa akcentom na slobodi da Forum može inicirati i neko ko nije u Upravi

za kulturu, niti u Fondaciji koja sada vodi i prestonicu kulture. Potom smo morali naglasiti i da mora biti navedeno ono zbog čega neko želi da se sazove Forum, jer je razlog ono čime inicijator misli problem kulture i svog položaja u kulturi, a na koji svaki demokratski politički plan mora računati, pa i kada je već postao aktioni.

Dakle, predloženo je da se promeni par stvari u Poslovniku rada Forum-a i da se pri svakom sazivanju navede ko ga je inicirao i po kojim pitanjima, pošto ova treba da čine i tačke dnevnog reda o kojima se želi čuti mišljenje „kulturne javnosti“, dakle zainteresovane javnosti koju smo pozvali i na organizovanje, pošto i takva može postojati. Inicijativa je primer i mi smo ih pozvali da nam se pridruže, i to ne tako što bi nužno pristupili INKSNS, već pokretanjem drugih mogućih inicijativa, jer se u politički život društva ulazi sa problemom koji sami nameravate postaviti, pa onda i nekako rešiti. Institucionalne komune smo predstavili u drugom tekstu i one sada prolaze kroz svoj politički život u praksi. Predloženo je, dakle, da se u svaki budući poziv na Forum koji u sebi sadrži njegov saziv navede na čiju se inicijativu saziva, kao i ono što se ima pitati i prodiskutovati na Forumu, ali i da se ne bismo samo ponavljali, dodaćemo: *bez obzira na to kako bi se to što se želi prodiskutovati i o čemu se želi čuti mišljenje ljudi moglo ili trebalo ukalupiti Strategijom ili Akcionim planom politike države, a u našem slučaju grada*. Akcioni plan će se razvijati, i pošto je već predviđeno njegovo etapno pisanje, računamo da je to zato što će stvarnost i problemi koje ona ljudima donosi naneti i teme koje ljudi žele problematizovati i dok traje sprovođenje jedne politike, koja je možda samo u jednom intervalu i državna, odnosno gradska. To što se one mogu uklopiti, indukcijom svesti ili iz politike grada izvesti (dedukovati), ne bi dakle trebalo da je tema, jer je, zaključimo ovu primedbu, na svakome da doprine se sadržini politike.

Kao što smo rekli, Forum je zamalo opstruisan. Formalnu opstrukciju smo opisali logikom smeštanja problema pod Akcioni plan iz kog su ga dočekala proceduralna pitanja i konkursni formulari koji je trebalo da odvrate pažnju od pitanja *javnog obrazlaganja rada komisija* nakon svakog konkursa. Neformalno je to umalo učinjeno izlivima nezadovoljstva (ili zadovoljstva u istom) onih kojima je svakog angažmana na terenu „transparentnosti i demokratičnosti“ preko glave. Nezadovoljniku to nije ni zameriti, ali zato za zameriti imamo šta onome ko je moderirao Forum i puštao da se ovi izlivi događaju ili puštaju u tok koji je sve vreme usmeravan ka temama koje takođe nisu najavljenе od strane „izvestioca“, ali koje zato nisu morale da budu zauzdavane Akcionim planom.

Ogradićemo se od paranoične projekcije i nećemo reći da se član Gradskog veća, u saradnji sa delom osoblja Uprave za kulturu, ozbiljno nameraćio na opstrukciju otvaranja diskusije po pitanjima koja je inicijator postavio i tu opstrukciju započeo, opet u saradnji sa delom osoblja Uprave, svodenjem svakog zahteva, potrebe i želje organizovanih ljudi pod slovo aktivnosti Akcionog plana, iako bi se iz toga mogli dedukovati i drugi oblici opstrukcije, koje bi sada trebalo dočarati ne samo u drugom delu ovog teksta, već i u drugoj sferi razumevanja onoga što se na Forumu dogodilo, a reč je o toku same rasprave o našim pitanjima.

Imali smo, dakle utisak da je opstrukcija rada Forum-a dobrodošla, pa je i njegovo vodenje bilo takvo da se pružao prostor i spontanoj. Organizovana i planirana je osmišljena tako što se na našu inicijativu nakačila inicijativa GUK-a, koji je odlučio da na ovom Forumu reši i jedno pitanje Akcionog plana, koje inače treba da bude rešeno do kraja 2017. godine.

Kažemo utisak, jer sve je to ipak zadržano u meri koja je dozvolila da se istakne i prodiskutuje naše glavno pitanje, a ono glasi: *hocemo li javno obrazlanje rezultata konkursa ili ne?* No budući da naše tačke dnevnog reda nisu uvrštene u poziv, pa se prisutni sa njima upoznaju tek na Forumu, a same nisu već napisane u Akcionom planu, nije se ni po jednoj od njih donosio zaključak Forum-a. Iako su se, dakle, tačke koje je predložila inicijativa svrstale pod jednu od aktivnosti Akcionog plana, povodom njih nije donešen nikakav zaključak, i to nije samo paradoks, već nešto što je više od opstrukcije koja uvek radi po proceduri. To je, sada bez ikakvog straha od paranoidnog doživljaja možemo reći, demonstracija ili, bolje rečeno, sila manjka političke volje da se obezbedi puna transparentnost i odgovornost procesa (*su*) finansiranja projekata u kulturi.

I zašto kažemo da se to odigralo uz učešće samo „dela osoblja uprave“? Pa zato što deo nije celina, i u tome se krije razlog tumačenju, a nakon njega i utisku, da na Forumu i nije sve propalo, nego se ponešto i izvuklo, a što je nalik odluci, iako bez zaključka na koji smo bili spremni i, da budemo iskreni, koji smo očekivali. Rad Forum-a je doveo do nekih rezultata i pozitivnih pomaka, ali je pre toga važno istaći da se na Forumu stvari ne odvijaju same od sebe.

Niko od onih koji su se javili za reč nije bio za našu ideju da se rezultati rada komisija javno obrazlažu nakon svakog konkursa, a razlozi za njeno odbijanje nismo čuli. Zašto ljudi nisu za javni i transparentan rad na način javnog obrazlaganja je ključno pitanje *utiska* ovog Forum-a i mi bismo ga svrstali u režim „mržnje demokratije“ (Ranciere). Demokratska strast da se jav-

no čuje mišljenje i obrazloženje komisije smatra se neprihvatljivim ili, blaže rečeno, neizvodljivim poduhvatom. Na poslednjoj javnoj raspravi o Akcionom planu nam je rečeno da to nikako ne dolazi u obzir i da u tom slučaju niko ne bi pristao da bude član konkursne komisije, a ovaj put se ušlo u tehnička obrazloženja neizvodljivosti takve procedure koja se svode na slovo Akcionog plana u koji sami nismo uneli rečenice koje na to obavezuju, iako smo do sada imali prilike da raspravljamo i o obaveznosti Akcionog plana, pa i za same nosioca politike čiji je on politički dokument. Jasno nam je bilo da će ova linija argumentacije biti i poslednja linija odbrane od sopstvene politike i obećanja – principa, u čiju formulaciju smo se i uključili ulaskom u „saradnju“ sa državom, a koja je za nas zadržala ime pregovori, i jer je to u osnovi rasprava sa ljudima koji nikada ništa ne nameravaju dopustiti dok to ne bude odlučeno na višim instancama hijerarhije na koju su, što će kad-tad morati priznati, sami pristali.

Osim nekoliko zahvalnih nezadovoljnika koji uvidaju prednosti konkursnog *pada*, a koji se leći individualnim obaveštanjem o razlozima i savetovanjem sa upravom, imali smo prilike da čujemo čutanje onih koji smatraju da nemaju razloga za zahvalnost, ali ni da se odlučno izjasne o ovom, kako se ispostavilo, čudljivom zahtevu za transparentnoću. Učesnici Forum-a su različiti akteri u kulturi i oni se formalno razvrstavaju u sektore prema kojima se i raspodeljuju budžetska sredstva za koja se raspisuje konkurs za sufinansiranje projekata u kulturi. No različiti sektori ne znači uvek i različiti politički ulazi u jednu političku situaciju. Naša je jasno artikulisana, ali nisu ni sve nevladine organizacije – predstavnici civilnog društva ili nezavisni akteri u kulturi – podjednako zainteresovani za, ponovimo, političko pitanje distribucije javnih sredstava, a pre svega nisu podjednako zainteresovani za uslove rada civilnog sektora, koji je za nas sektor *udruženja nezaposlenih*. Jasno je i zašto: nisu svi nezavisni akteri u kulturi nezaposleni. Ako je do pitanja reprezentativnosti, na ovom mestu pozivamo sve one koji su prigovorili Asocijaciji NKSS da nije reprezentativna, odnosno da ne okuplja dovoljan broj udruženja građana u kulturi da bi se njen glas čuo i mišljenje uvažilo, da se sada pozovu na ovu razliku, jer je to linija razdvajanja koju sami postavljamo. Udruženja građana koja ne zastupaju svoje interese prinuđena su da to prepuste drugima, i to je politička kategorija opažanja kojom mi vidimo ono što se na Forumima za kulturu događa. Javne ustanove kulture su u tom slučaju čiste, i one su od početka tu da ništa ne traže i ne zahtevaju od politike koju za njih vodi Drugi, a to je uvek država. Svaki agažman i

argumentovana rasprava o bilo kom političkom pitanju dovela bi u pitanje njihovu „autonomiju“ i materijalni položaj ustanove, a ponajpre položaj onih koji bi lično progovorili o bilo čemu što nije „na liniji“, i to ne samo dokumenata koji su na stolu – strateških i akcionih – već i na liniji raspoloženja onih koji oko sebe čuju samo opoziciono komešanje i glasove pretendenata na vlast ili presto, jer prestonica je takva stvar.

Dakle, ako se na jednom skupu ljudi čuju samo reči hvale i potiskivanja demokratskog nagona – jednakosti, onda su to istovremeno i reči *hvale čutanju* na svako od pitanja koja bi otvorila političku proceduru na Forumu i učinila ga mestom mišljenja. Inicijativa je takođe kroz to prošla i preživela. Proglašena je mrtvom od strane onih koji su stali uz policijski poredak i zauzeli mesto koje im je dodeljeno. Inicijativa je prestala da postoji, ali samo za njih. Postoji jedna srećna okolnost u vezi sa inicijativom, jedan srećan uslov: *Inicijative nema bez inicijative*. I to nije ponavljanje bez razlike ili tau-tološko mišljenje njenog pojma. Ona i nije pojam čiji bi se sadržaj imao definisati, a ona imenovati. Upisivanje u registar je rad objektivizma koji treba i ostaviti hroničarima, kojima često izmiče savremenost u čijem središtu pulsira subjektivacija. Subjektivacija koja je i mišljena subjektivno, pa onda i doživljena (afektivno) kao sloboda. Za objektivnost i ne postoji druga sloboda osim doživljene, jer njoj su potrebne nužnosti. Za mišljenje pak, pa onda i za spekulaciju, to nije nužno, niti ima nužnosti, a doživljaj postaje mesto mišljenja egzistencije kojoj je esencija samo drugorazredni fenomen. I zato možemo slobodno reći da ne postoji nikakva dialektika, a onda ni otuđenje Foruma ili Inicijative, jer u pitanju je odvajanje. Cepanje inicijative i foruma na dva dela. Na onaj državni, i onaj koji na distanci prema državi i dalje insistira na pregovorima i u svakom susretu sa njom nailazi na otpor, pritisak i silu, čiju meru na taj način i utvrđuje. Subjektivacija je „obrazovanje onog jednog koje nije sopstvo, već odnos određenog sopstva prema nekom drugom sopstvu“ (Ranciere).

Ostajemo li onda pri tome da na Forumu tražimo mesto mišljenja? Inicijativa to i dalje jeste i zato se stiče utisak da i na Forumu ima politike kada ima Inicijative. No kako ni Inicijative ne može biti bez inicijative, inicijativi ne treba veliko slovo, baš kao što Inicijativi nezavisne kulturne scene Novog Sada nije bila potrebna struktura udruženja ili asocijacije. Nije trebala, iako je u nekim momentima bila zahtevana, iza čega je dahtao duh reprezentativnosti kojeg se uvek iznova moramo oslobadati.

I pošto utisak nema, niti bi trebalo da ima zaključak, za kraj treba otvoriti pitanje koje je postavljeno

pod drugom tačkom dnevnog reda, a ona još uvek glasi: *Procedure predlaganja članova konkursnih komisija i princip njihovog učešća u radu komisija*. Ali pošto sa njom ide i treća (*Poslovnik o radu komisija za konkurse i kriterijumi odlučivanja*), osvrnućemo se i na nju i, umesto dobrih vesti – njih uvek ističu oni koji vladaju i koji permanentno vode predizbornu kampanju, na šta se i svodi „politički život“ u ovoj zemlji – pokazati put inicijativi za svaku moguću Inicijativu, pa samim tim i našu.

Predložili smo, dakle, i da svi učesnici u kulturi javno predlažu svoje kandidate za članstvo u komisijama za konkurse, i da ta „kandidatura“ bude javna i javno dostupna, naravno i na sajtu Gradske uprave za kulturu. Svako bi, dakle, mogao predložiti čoveka na čiji integritet računa, i to bi već od njega načinilo ne samo stručni – jer stručnjaci u kulturi su predviđeni Uredbom koju bivši premijer, a sadašnji Predsednik države potpisuje – već i politički integritet. Predlagач i predloženi bi tako dobri stali iza ideje da jedan od njih bude u komisiji i da procenjuje – sada već slobodno na temelju svog stručnog mišljenja, ali i dalje ne samo na osnovu njega, pošto bi stručnost morala da zahvati i poznavanje projektnog rada aktera u kulturi, na kome se susreću, i to je sada najvažnije, različiti akteri u kulturi, koji i prema finansijskoj razdeobi vidljivog (prema finansijskoj estetici?) pripadaju različitim sektorima života, a to onda znači i uslova u kojima svaki život mora da živi. Ovi uslovi rada, svih aktera u kulturi, osnova su razumevanja ukupne situacije u kojoj se jedna politika – kulturna u ovom slučaju – mora voditi. Treba li, dakle, da član komisije zna šta je projektni rad, a ne samo šta je „kvalitetan kulturni program“? Treba li član komisije da zna šta znači projektni rad za jedno udruženje građana, a šta je on za javnu ustanovu kulture, i šta je on za jedno privatno preduzeće? A treba li da o tome imaju svoje mišljenje akteri koji se raspoređuju po ovim sektorima? Mogu li i oni imati svoj predlog i nekoga na umu – nekoga ko bi prema njihovom mišljenju mogao znati da proceni šta je važan projekat u kulturi i kako on korespondira sa interesima polja u kome rade i, evo budući pred idejom da konkurišu na konkursu za sufinsiranje projekata u kulturi, iz kog nameravaju nešto učiniti i na polju kulture? Ili pak komisije treba da se formiraju u mraku institucija, pošto nismo do sada čuli ni za jednu proceduru kojom se ljudi pojavljuju u ovom opticaju i zauzimaju ova, priznaćemo, nezahvalna mesta i položaje? „Imenovanje“ je jedina proceduralna kategorija koju čujemo kada se osvrnemo na ovo pitanje i ono ostaje diskrecionim pravom ovekovećeno integritetom gradačelnika, koji, trebalo bi i on da prizna, bez razloga

izlažemo nezahvalnosti ne samo položaja koji zauzima izborom članova komisija, već i nezahvalnicima raznih profila, koji ne cene odluke države (ili grada) ukoliko ova ne uvažava njihovo mišljenje i ne čuje njihov glas.

U paketu sa ovim pitanjem čulo se dosta toga i o trećoj tački dnevnog reda, i to zahvaljujući opet inicijativi, ali ovaj put Asocijacije NKSS, koja je podsetila, najpre svojim prisustvom na novosadskom Forumu, na argumente koji su izloženi u vezi sa radom komisija za prošli konkurs, o čijem radu se, usput, raspravljalo na prvom Forumu za kulturu, koji je takođe pod sebe podveo nešto što je i tada bilo političko pitanje i zahtev ljudi iz Inicijative, nešto što nikakav format ne iscrpljuje, niti bi trebalo da dokine. Rad komisija je analiziran, i to pre svega rad jedne komisije – one u kojoj je član i predsednik bila žena koju je predložila INKSNS. Obrazloženje rada i odluka, sistem i način bodovanja, komentari ograničenja i volja da se sačini poslovnik rada komisije po meri članova, a u skladu sa višim aktima – među kojima je osnovni onaj koji smo spomenuli i koji je vlast donela u trenutku kada se pripremala i Strategija kulturnog razvoja Srbije – osvetlili su ne samo ovaj problem, već i rad drugih komisija u kojima nije bilo članova koje su predložili ljudi iz kulture, već isključivo institucije koje polažu svoje poverenje na diskreciono pravo gradačelnika, kao da je on jedini igrač na političkom terenu demokratije.

Rezultat diskusije o ova dva pitanja je pred nama. Zaključka nije bilo, iako bi se bar po ovom trećem mogao doneti, pošto u potpunosti odgovara proceduralnom pristupu u kojem je čitav Forum trebalo da se ogleda. Ali je zato prihvaćeno od strane člana Veća za kulturu i predstavnika Gradske uprave da se kao osnovni obrazac poslovnika rada komisija ponudi onaj koji je sačinila komisija u kojoj je predsednica bila osoba na čiji se integritet oslonila INKSNS, a onda i

Asocijacija NKSS, stajući iza svojih reči i politike kojom se nezavisni akteri u kulturi obraćaju javnosti, i o čijim sredstvima se i radi kada se raspisuju konkursi države u polju kulture. Reč. Reč člana Veća i reč načelnice Gradske uprave za kulturu. Reč bez zaključka. Za nas je to politička reč i njoj nisu potrebne procedure, kao što se i bez proceduralne saglasnosti mogao doneti zaključak, i tada bi to bila politička reč Forumu. Ovakvo sva odgovornost opet ostaje na ljudima koji rade u državi i, ako je za utehu, slava vlasti da još jednom učini nešto po prvi put do sada, i po prvi put ovde.

Isto se dogodilo i sa predlogom da članove komisija predlažu ljudi koji deluju u kulturi i koji konkurišu na konkursima koje raspisuje grad, ali je nejasno ostalo hoće li kandidature biti javno predstavljene. Čula se i ta reč – reč-obećanje, i nama i to može biti dovoljno, iako bi bilo bolje da se čuo zaključak i da se obećanje prenело na sve i pozvalo prisutne da ga ispune svojim glasom, a onda i svojim prisustvom i odlučivanjem na svim budućim Forumima na kojima nam sigurno ne bi promaklo da se osvrnemo na obećano. Ovako opet sve ostaje na tome da vidimo šta će se desiti, ali i da nastavimo da insistiramo na ovim pitanjima, jer ih smatramo važnim i uklopivim u svaki politički dokument, uključujući i Akcioni plan. Jer zašto bismo se pravili ludi, kada vrlo dobro znamo zašto je važno javno obrazlaganje i predstavljanje rezultata rada komisija! Pa ti ljudi imaju pravo da odaberu koga hoće, a onda i pravo da to brane i odrbrane. Kako pravo, tako i izbor. Zašto bi to za njih predstavljalo problem? Problem bi možda trebalo očekivati među aplikantima koji bi prelaznu ocenu i nagodbu, ili među onima koji bi da učestvuju u radu komisija bez odgovornosti za javno dobro i sredstva koja pripadaju svima, i koja su spremni da raspodele onako kako im je diskretno sugerisano i diskpcionim pravom omogućeno.

Tekst Branka Ćurčić Foto Slobodan Stošić

Genealogija

i

limiti Forum za kulturu u Novom Sadu

Forum za kulturu u Novom Sadu predstavlja permanentno telo za komunikaciju Gradske uprave za kulturu i člana Gradskog veća za kulturu i svih relevantnih aktera u kulturi u najširem smislu – od institucija, preko udruženja građana do pojedinaca, koji imaju interes za uključivanje u proces planiranja kulturnog razvoja grada. Forum je u obliku radnog tela najpre osmišljen *Strategijom kulturnog razvoja grada* Novog Sada za period od 2016. do 2026.

godine, a zatim je preciznije definisan u dvogodišnjem Akcionom planu koji je baziran na *Strategiji*, pod strateškim opredeljenjem koje se tiče participativnosti.

Ukoliko kažemo da širi kontekst za nastanak Forum-a, Strategije i Akcionog plana kulturnog razvoja predstavlja nužnost izrade ovih dokumenata za kandidaturu Novog Sada za Evropsku preston-

icu kulture koja mu je dodeljena za 2021. godinu, morali bismo napisati da je na početku izrade ovih dokumenata postojala još jedna neophodnost, a to je neophodnost organizovanja udruženja građana, strukovnih udruženja i pojedinaca iz polja kulture u Inicijativu nezavisne kulturne scene Novog Sada (Inicijativa) povodom vrlo loših uslova za njihov rad u trenutku objavljanja kandidature za EPK sredinom 2016. Metodologija i otvorenost rada tima koji je pisao Strategiju (Ivana Volić, Goran Tomka i Predrag Cvetičanin, inače bliski problematici civilnog ili nezavisnog sektora u kulturi), omogućili su njihove konsultacije sa akterima u kulturi, dok je organizovanje Inicijative stvorilo mesto za uključivanje pisaca Strategije u njen rad ravnopravnim učešćem i mogućnošću slobodnog prisustva na sastancima. Tako je Inicijativa imala priliku da iznese ovu *ideju*, koja je u procesu usvajanja Strategije, a potom i Akcionog plana, imenovana Forumom. Subjektivni proces kojim je ideja *veća građana* dobila ime *Forum* rezultirao je i učešćem Inicijative u Radnom telu za izradu Akcionog plana Strategije. Imenovanje politike Inicijative započelo je susretom sa zvanicom politikom Grada i ustupkom Inicijative ovom imenovanju, s ciljem da se zauzme mesto – na distanci prema toj politici – na kojem bi se nastavilo mišljenje ljudi koji nastoje rešiti problem opstanka i delovanja udruženja građana u kulturi, a to je sama Inicijativa.

Početna ideja Inicijative je da se jedno takvo telo nazove *većem*, znajući da iza imena stoji pojam i praksa demokratskog intervenisanja u institucije onoga što obično zovemo parlamentarnom, predstavljačkom formacijom republike, ma koliko ona danas

zapravo bila svedena na koruptivnu državu kojoj su interesi građana najmanje u interesu. Inspiracija za veće je nastala saturacijom političkog sistema socijalističke države koja je, umesto parlamentarno-reprezentativne forme zasnovane na partijskoj, a onda i odborničkoj preraspodeli mesta u parlamentu koji, s obzirom na izborni (ne)uspeh organizovanih skupina društva u radu skupštine, i koje su delegatski predstavljali članovi Veća mesnih zajednica, Veća udruženog rada, Društveno-političkog veća i Veća samoupravnih interesnih zajednica. Ovaj potez je smatran neophodnim u smislu potrebe za demokratizacijom institucija i stvaranja prostora za neposredno učešće organizovanih ljudi u njihovom radu. U opisanoj genealogiji rada na Strategiji i Akcionom planu veće nije prihvaćeno, jer se to ime smatralo konkurentnim nazivom prema „Gradskom veću“, koje, kako je obrazloženo, već postoji i njime je označeno telo koje se, samo iz provincialnog zazora prema centralnoj vlasti Republike, ni kolokvijalno ne naziva gradskom vladom, a što zapravo jeste, jer u pitanju je izvršna vlast republikanskog parlamentarnog sistema kojim je nadodređena i lokalna samouprava. Iz naše perspektive, dakle za nas, „veće“ je predstavljalo problematičnu reč kojom smo mislili našu politiku – pre i nezavisno od svakog imenovanja, odnosno definicije ili objašnjenja – u svom odnosu na mesto na kome se ona događa.

U samoj definiciji Foruma u Akcionom planu stoji da je njegova suština „zajedničko odlučivanje“ pomenutih aktera povodom različitih pitanja koja se tiču razvoja kulture u gradu i njihovih pozicija u tom procesu. Dakle, u Akcionom

planu stoji da je odlučivanje suština Foruma, dok je u Poslovniku o radu Foruma pojam i politička gesta odlučivanja nestala. Moramo najpre reći što mislimo o odlučivanju: proces odlučivanja se obično pripisuje državi, jer ova raspolaže legitimitetom koji se zadobija izbornim, dakle parlamentarnim i partijskim procedurama osvajanja vlasti iz koje se onda jedino donose odluke. Mislimo da proces političkog odlučivanja u državi zapravo ne postoji, jer za nas odluka i odlučnost, kao i doslednost, nisu kategorije današnje parlamentarne politike, a mi o njemu govorimo i zato insistiramo na odluci kao činu mišljenja.

Iz perspektive države, odnosno gradske vlasti u kulturi, na prvom Forumu za kulturu implicirano je da Forum nema moć odlučivanja, već da predstavlja prostor za diskusiju i susret različitim mišljenjima, ili kako je to Poslovnikom precizirano: „Cilj rada Foruma je razmena informacija, međusobna edukacija i zajednički rad na iznalaženju i predlaganju rešenja u oblasti kulturnog razvoja“. Moć donošenja odluka je nestala i očekivani argument sa strane države ili gradske kulturne vlasti pretpostavljamo da može biti da smo u otvorenom procesu donošenja Poslovnika imali priliku da sugerisemo da se odlučivanje i donošenje zaključaka Foruma u njega uvrsti. Pretpostavljamo samo utoliko što je identičan argument iznesen u drugoj temporalnosti, tokom šestog Forumu za kulturu koji smo sazvali, a koji je – između ostalog, stavom člana Gradskog veća za kulturu Dalibora Rožića da je za potencijalne promene kasno i da je za njihovo predlaganje već bilo priklake – opstruiran. Ovakav ciničan stav o nepromenljivosti donesenih odluka u odnosu na nove situacije i novonastale potrebe aktera u kulturi svedoči o odsustvu političke

volje vlasti da proces pregovora sa akterima u kulturi zaista drži otvorenim i participativnim i da na promene adekvatno reaguje. Možemo smatrati da je stepen cinizma čak i povećan *ad hoc* „odlukom“ člana Gradskog veća za kulturu da odlučivanje i donošenje zaključka Foruma glasanjem ima svoje mesto samo kada su u pitanju forumi koji se tiču EPK. Ta „odluka“ nije utešljena ni u jednom od pomenutih dokumenata, i stvar je improvizacije koja za cilj ima zatvaranje diskusije sa širim akterima u kulturi od onih koji čine projekat EPK, odnosno, u ovom smislu, pokušaj njihovog manipulisanja za potrebe odluka koje se tiču ovog projekta. Pokušaji nezavisnih aktera u kulturi da na Forumu diskutuju o tačkama koje smatraju razvojem i preciziranjem pojedinih delova Akcionog plana odbačene su od gradske vlasti kao neutemeljene, odnosno smatra se da su već mogle biti unesene u Akcioni plan s obzirom da je Inicijativa učestvovala u Radnoj grupi za njegovu izradu. Na delu je snaga odlučivanja, ali isključivo vlasti, o tome kada je i u kojoj prilici neki argument utemeljen. Nama to jasno ukazuje na nejednake pozicije

je u raspodeli moći, gde je vlast ta koja zadržava moć odlučivanja onemogućavajući participativnost zainteresovanih aktera u kulturi i zatvarajući demokratske procese za koje se samo deklarativno izjašnjava, što se svakim narednim Forumom potvrđuje.

U načinu dosadašnjeg organizovanja Foruma i realizovanja Akcionog plana suočavamo se sa odsustvom političke volje člana Gradskog veća u sprovodenju plana kulturnog razvoja grada, pri čemu postoji velika opasnost da sama gradska vlast izniveri postulate na kojem je zasnovan, a to su: participativnost, transparentnost i shvatanje kulture kao javnog dobra. Pored njih, tu su i druge vrednosti, poput prepoznavanja i priznavanja različitih kulturnih aktera i shvatanje da demokratska i progresivna kulturna politika podrazumeva spremnost za uvođenje novih metoda i principa rada, kao i donošenje novih institucionalnih i proceduralnih rešenja. Da sve ovo ne bi ostalo mrtvo slovo na papiru, potrebna je politička volja kojom se ovi procesi u punom kapacitetu otvaraju prema zainteresovanoj javnosti, a ne situacija koja u ovom tre-

nutku deluje kao puko zadovoljeće forme zakazivanja i održavanja Foruma i u kojoj se demokratski procesi samo simuliraju.

Tokom 2017. godine, održano je šest Foruma za kulturu. Samo poslednji u nizu održan je na inicijativu udruženja građana u kulturi, dok je prvi pet inicirala Gradska uprava za kulturu. Prvi Forum sazvan je povodom konkursa za sufinsaniranje projekata u kulturi u 2017. godini, a organizovan je kao neadekvatna zamena za detaljne javne rasprave koje je javno i obećao Inicijativi član Gradskog veća za kulturu, ali je ostalo neispunjeno. Drugi, treći i četvrti Forum organizovani su radi donošenja zaključaka i odluka povodom korisnika Kineske četvrti, tj. budućeg kreativnog polisa kao jednog od projekata u okviru EPK, a peti se ticao izlaganja izveštaja Fondacije Novi Sad 2021 o projektu Novog Sada kao EPK. Šesti forum bio je prvi koji je Gradska uprava za kulturu sazvala na inicijativu aktera u kulturi različitih od same vlasti i njenih projekata, a inicirali su ga Grupa za konceptualnu politiku i Omladinski centar CK13 kao učesnici Inicijative i članice NKSS.

PROKLI- ZAVANJE SMISLA

Evo kako izgleda odnos Muzej savremene umetnosti u Beogradu (MSUB) prema javnosti nakon njegovog ponovnog otvaranja: umesto da kulturom prosvetljuje savremeno srpsko društvo, MSUB je prvih sedam dana oglašavan kao samoposluga koja radi *non-stop* ili poput tržnog centra sa grace periodom. Vrhunac ovog presvlačenja vlastite funkcije i odgovornosti bilo je otvaranje besplatnog klizališta ispred same zgrade Muzeja. Na ledusu, međutim, ostali profesionalci u oblasti vizuelnih umetnosti. Njihova očekivanja nisu bila prevelika, naročito zbog toga što ova institucija već dugo nema ključnu ulogu u izgradnji novih formi mišljenja i pratećih umetničkih praksi. Pa ipak, upravo je pomanjkanje ekspertskog stava o dodiru društvene i umetničke stvarnosti otvorilo prostor za eksponiranje onih koji i ne pripadaju struci i koji su na ponovnom otvaranju MSUB-a učinili nezamislivo – pribavljujući korist (ogromne honorare i medijsku pažnju) manipulacijom vlastitog *nepostojećeg* udela u sferi vizuelnih umetnosti.

Posmatrano izvan ideološke matrice, a za razliku od adaptiranih skladišta, podruma i prolaza u kojima se stvarala i promovisala savremena umetnička praksa u poslednjih deset godina, zgrada MSUB-a je

adaptirana i ospozljena kao standardizovani prostor za savremenu umetnost. Ipak, zgrada MSUB-a nije samo materijalna, već je i simbolička činjenica.¹ Klizalište je, međutim, očigledan dokaz da stimulusi premjerne izložbe *Sekvence (po)novootvorenog Muzeja* nisu bili podržani jasnom objedinujućom idejom koja bi kao fenomen bila sama po sebi medijski atraktivna. Postavlja se pitanje ko osmišljava simbolički kapital MSUB-a i na koji način je to mišljenje artikulisano?

U nedostatku direktora-eksperta,

a pod rukovodstvom v.d. direktora-menadžera, programska politika institucije MSUB preuzima korporativne marketinške metode koji uz pomoć dodatnih sadržaja, poput klizališta, podrazumevaju skretanje pažnje sa sуштине.

²

„part of no part“, Rancière, Jacques; *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*.

³

Erić, Zoran: Beogradska umetnička scena – od centra do periferije i nazad, *Nova povezivanja. Od scene do mreže*, 2017. str. 217.

⁴

NKSS

kroz dijalog sa donosiocima odluka na svim nivoima teži da promoviše razvoj inovativnih i kritičkih umetničkih praksi, da utiče na kulturnu politiku i druge javne politike koje su s njom u vezi, da doprinese decentralizaciji kulture u Srbiji i uspostavljanju regionalne kulturne saradnje u Jugoistočnoj Evropi⁴. <http://nezavisnakultura.net/misija-i-ciljevi/> 11. januar 2018.

⁵

Na primer:

projekti kuda.org, Remonta, Kioska, zatim ITS-Z1 - Ritopek, Treći Beograd.

⁶

Erić, Zoran, op. cit. str. 225

⁷

ibid.

⁸

Odlazak hroničara dvadesetog veka, <http://www.politika.rs/scc/clanak/314322/Odlazak-hronicara-dvadesetog-veki> 23. decembar 2017.

⁹

The Globalized Museum? Decan-

onization as Method: A Reflection in Three

Acts, <http://moussemagazine.it/the-globalized-museum-bonaventure-soh-bejeng-ndikung-documenta-14-2017/> 15. decembar, 2017.

¹⁰

„Moglo bi,

takođe,

diskutovati

o

tome

koliko

je

nedostatak

zgrade

MSUB

na

Ušću

uticao

na

polarizovanje

beogradske

umetničke

scene,

konceptualizovanje

kako

umetničkih,

tako

i

kustoskih

ili

čak

infra-

strukturnih

projekata

koji

su

pledirali

da

popune

taj

nastali

vakuum

i

potencijalno

prisvoje

simbolički

kapital

koji

je

instituci-

ja

Muzeja

savremene

umetnosti

izgubila“.

Erić, Zoran, op. cit. str. 223.

U tekstu *Beogradska umetnička scena – od centra do periferije i nazad*, Zoran Erić, glavni kustos MSUB, odredio je savremenu ulogu te institucije kao radikalno promenjenu u odnosu na vreme u kojem je nastala. Na istom mestu on smatra da je zatvaranje glavne muzejske zgrade na Ušću ostavilo nesagledive posledice na beogradsku umetničku scenu, prazan prostor koji ni jedna druga institucija nije mogla da nadomesti³. Činjenicom da Erić određuje MSUB kao predstavnika beogradske scene – ali ne i srpske! – on ne ukazuje samo na drastično smanjenje dometa nekadašnje jugoslovenske institucije. Čak ni pod Beogradom kao izdvojenim kontekstualnim označiteljem, ne prepoznaju se, niti se uvažavaju različiti, aktivni modeli mišljenja i delovanja koji su se razvili tokom protekle dekade, a koji korespondiraju sa potrebama i mogućnostima lokalnog i regionalnog konteksta. Podsetimo se i da su nezavisne institucije neprestano održavale saradnju i da su kroz izložbe i projekte razmenjivale iskustva sa regionalnom scenom dok je MSUB bio zatvoren⁴. Pojedinci i kolektivi su saradivali kroz regionalne projekte, umetnici su razmenjivali iskustva⁵, i taj kapital MSUB može da preuzme i nadograđi, ali čini se upravo suprotno: smisao se pronalazi u jednom novobeogradskom klizalištu.

U odnosu na NKSS, kao jedan mogući deo koji nema udela u MSUB-u, Zoran Erić izjavljuje sledeće: „Ukoliko je jasno istaknut problem MSUB-a kao centralne institucije na beogradskoj umetničkoj sceni, bitno je takođe ukazati i na problem agilne – ali i fragilne – nezavisne scene koja kroz širu i na republičkom nivou umreženu asocijaciju Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS) okuplja ideološki najraznovrsnije institucije, od krajnje liberalnih, menadžerskih orientisanih, pa do čitavog spektra inicijativa koje plediraju da zauzmu pozicije na (krajnjoj) levici. Te druge inicijative pate od istorijskog sindroma sukoba na levici i narcisizma malih (ideoloških) razlika koje su često doktrinarno postavljene. Kao takve one zamagljuju ideje formiranja šireg kulturnog fronta sa zajedničkim ideološkim imeniteljem, a ne samo povezivanjem na osnovu antagonističke pozicije o liberalnim političkim strukturama koje vladaju Srbijom, pa time i njenom kulturnom scenom“.⁶

Heterogenost „agilne... NKSS“ mnogo je šira od same oblasti vizuelnih umetnosti. Ali, onaj njen deo koji se bavi savremenom umetnošću mogao bi da bude priznat i prepoznat u programu MSUB-a. Iako bi verovatno i bio instrumentalizovan (populizam), čini se da je muzeološko-kustoski-pravni mehanizam MSUB-a hermetičan u iznalaženju rešenja da se antagonističke (čitat: savremene pozicije) uvrste, tj. da budu predstavljene kao ključni nosioci sadžaja tokom godina pasivizacije MSUB-a. Dosadašnja

logika odabira i kadriranja MSUB-a je takva da dijalog uspostavlja samo sa pojedinim umetnicima i objektivizovanim umetničkim delima, a svaka procesualnost, participativnost i aktivizam ostaju zapostavljeni kao „antagonistična pozicija vladajućim strukturama“⁷. Sve ovo ukazuje da je na delu novi konzervativizam muzeološko-kustoske prakse kojim se ne uvažava svet umetnosti kao polje dijaloga, već se umetničko delo promoviše kao suvoparan naučni objekat ili kao roba. Takođe, ovakvim stavom dešluje da je MSUB ništa drugo do apologeta vladajuće politike, koja će vrednost umetnosti procenjivati isključivo nominalno: po broju prodatih ulaznica.

Prizovimo jasnu viziju Miodraga B. Protića o Muzeju kao o dinamičnoj instituciji.⁸ Takav muzej nema samo repozitorni karakter, već aktivnu i fleksibilnu ulogu u izgradnji alternativnog znanja. Dok se u drugim kontekstima muzeji danas bave širokim spektrom metodoloških postupaka kako bi se integrisele rodne i rasne različitosti⁹, u beogradskom slučaju integrisanje različitosti podrazumevalo bi uvažavanje i prepoznavajne onih modela mišljenja i delovanja koji su održali scenu tokom krize MSUB-a. Simboličko veličanje MSUB-a bilo bi sasvim opravданo da je otvaranje novonastale zgrade ukazalo na savremene muzeološke i kustoske metode i prakse. Na žalost, konzervativni karakter postavke, bliži je muzeološko postavci Zepter Muzeja, nego nekome ko pretenduje da zastupa makar i samo centralizovan beogradski umetnički scenu¹⁰. Ako se oni koji odlučuju o programu MSUB-a budu vodili samo logikom političkog jednoumlja i kapitala, onda će globalna povezanost uticati na lokalnu homogenizaciju, dok će prakse i izrazi sa lokalnim karakteristikama biti obrisani ili zbrisani.

Kao ilustrativni primer, ističu se dve koreografije koje su se paralelno odvijale u MSUB-u i na 10. Kondenz festivalu u CZKD-u. Umesto performansom iz oblasti vizuelnih umetnosti, MSUB je otvoren sa *dance macabre* koji se odvijao iza nametnutih rešetaka, i na koji je potrošen veliki novac (5 miliona dinara). Deseti Kondenz festival savremenog plesa i performansa ukazao je na to da se minimalnim finansijskim sredstvima može postići isti, ako ne i bolji efekat od onog na otvaranju MSUB-a. Koreografija u MSUB-u apokaliptična je, bez nade, izvode je lica sa đavolskim maskama; u drugoj koreografiji jedan od protagonisti je Teslin akcelerator koji isijava svetlost i promoviše saznajni karakter umetnosti.

Svet umetnosti ima smisla samo ako je otvoren i složen, a ne jednosmeran odnos umetnosti i politike. Za sada, MSUB oslikava stvarnost samo u onoj meri u kojoj oslikava interes javne uprave i njena stremljenja da MSUB posluži kao instrument u predizbornoj kampanji.

Tekst Janka Vukmir

Srđan Veljović

KAKO NAPRAVITI MUZEJ POVOLJNJI

Ivan Petrović / Iz serije fotografija Zgrada #013, 2013.
ljubaznošću autora

Na regionalnom području bivših jugoslavenskih zemalja stvoreno je, otvoreno ili obnovljeno tijekom posljednjih desetak godina nekoliko muzeja suvremene umjetnosti: 2008. pulski MSUI; 2009. zagrebački MSU; 2011. ljubljanski MSUM; 2012. novosadski MSUV, 2017. riječki MMSU i beogradski MSUB. Skopski MSU nije u ovom razdoblju reorganiziran na način da bi se dodao ovom popisu, a sarajevski Ars Aevi, koji je privatni podvig Envera Hadžiomerspahića, sasvim je neusporediv i izvanserijski slučaj, no oba su ova muzeja rođena iz posebnih uvjeta tragedije i nevolje. Historijate navedenih muzeja, iako su po mnogočemu zanimljivi, neću ovdje analizirati, ali ću rado napraviti distinkciju između nacionalnih, u Skopju, Beogradu i Ljubljani, županijskoga u Puli i gradskih muzeja u Zagrebu, Novom Sadu i Rijeci. Hrvatska ovdje prednjači s čak tri muzeja suvremene umjetnosti, ali pri vrednovanju te činjenice valja biti oprezan, jer Hrvatska je država bez nacionalne kuće koja bi skrbila o suvremenoj umjetnosti, i bez ijedne nacionalne ustanove koja djeluje isključivo na području suvremene likovne umjetnosti.

Pri otvaranju svakog novog muzeja usplahiri se cijela, ne samo kulturna, zajednica. Sijedi brzinska binarna podjela prvog vala kritike na jednoslojni model za ili protiv. Kritički zauzete pozicije odražavaju dozu ispunjenosti unaprijed zamišljenih očekivanja, i nakon pr-

vog lansiranja dojmova iz svih raspoloživih perspektiva, strasti se ubrzo potom usmjere na neki novi objekt kulturnih žudnji. Kada potom utihnu i površna medijska pažnja i utvrđivanje profesionalnih i osobnih interesa, a repozicioniranja unutar kulturnog kruga malo jenjavu, započinje razdoblje uviđanja stvarnosti i mirnije opservacije muzejskih prvih koraka i vrebanja na pogreške. Suvremena umjetnost i njezine institucije među najizloženijima su oštrom sudu profesionalne kulturne kritike, ali i među najzapostavljenijim umjetničkim disciplinama, prepušteni vjetrometini što je stvara ignorantski stav kulturnih elita prema likovnoj djelatnosti, osim prema njezinoj reprezentativnoj funkciji. Nedostatak kulturne politike, koju još početkom 1974. godine likovni kritičar Radoslav Putar naziva oružjem u borbi za osviještenje objektivnih društvenih potreba, za posljedicu je ostavio odsutnost kriterija i bilo kakve evaluacije, manjak pravila, iapsurdno, istovremenu pretjeranu reguliranost poslovanja. Osim toga, glavni protagonisti scene, umjetnici, živi su i zainteresirani.

Svojim nedavnim ponovnim otvorenjima, pažnju javnosti trenutačno plijene dva od ovih muzeja, oba javnosti predstavljena u listopadu 2017., riječki Muzej moderne i suvremene umjetnosti koji je promjenio lokaciju i ušao u svoju novu, tek djelomično adaptiranu, staru tvorničku zgradu, čije dovršenje se tek očekuje, i Muzej savremene umetnosti Beograda koji je nakon obimne rekonstrukcije i nakon što je cijelo desetljeće bio zatvoren za javnost, ponovno otvorio vrata u svojoj povjesnoj maticnoj zgradi.

Pokušat ću usporediti samo nekoliko elemenata njihovog „novog“ predstavljanja u javnosti, onih koji su mi dostupni i koje muzeji komuniciraju s javnošću. Ova dva muzeja nisu lako usporediva, njihovi su osnivači politički entiteti različitih razina, njihove su povijesne zadaće bile različite, i u takvim različitim kontekstima su se razvijale njihove kulturne i društvene funkcije. Sada, u procesu svoje nove redefinicije, njihova je komunikacija s publikom različita kao i vlastito određenje područja djelovanja. Kako oba muzeja pratim iz geografske distance, ali i pokušavam posjećivati kada je to moguće, ovdje se mijesaju moja iskustva kao člana publike i kao kolege, pa sam neke paralele potegnula i s muzejom s kojim imam stvarnog iskustva, MSU-a u Zagrebu, čije djelovanje, kao što je poznato javnosti, rado komentiram, iz slične slobodne pozicije promatrača, budući da s MSU-om do sada nisam profesionalno surađivala.

Na simboličkoj razini, već same svečanosti otvaranja ovih muzeja iskazi su njihovog pozicioniranja u društvenoj, kulturnoj i političkoj sferi. MMSU, koji se

smjestio u jednu od zgrada nekadašnjeg tvorničkog kompleksa Rikard Benčić, u svoje nove prostore je prije selidbe prvo pozvao nekadašnje radnike tvornice, kojima je i obilježena atmosfera čitavog prostora, a tek potom i publiku. Kako i u novoj, tek polovično obnovljenoj zgradi još uvijek nema mjesta za izložbu stalnog postava muzejske zbirke, jer muzejsku zgradu tek očekuje uređenje cijelog drugog kata, muzej koji sada djeluje u jednom dijelu prizemlja i prvom katu, otvoren je uz prvu ikada retrospektivnu izložbu Tomislava Gotovca, i višemjesečni niz popratnih stručnih programa koji su se održavali u muzeju i riječkom Art kinu Croatia. Izbor izložbe Tomislava Gotovca za otvorenje ima više značenja. Izložba je radena u suradnji s Institutom Tomislav Gotovac iz Zagreba, gdje naglasak stavljam na suradnju, i svojim nazivom *Anticipator kriza – Kuda idemo ne pitajte* čak i duhovito upućuje na sumnjičavost prema budućnosti, ako hoćete, i samoga muzeja. Dane pred otvorenje i samu večer otvorenja, pratilo je niz programa *Dana otvorenog performansa Rijeka – Dopust*, koji je, iako u suradnji s MMSU, organiziran eksterno, te umjetničkim programima *Art Kampa Empeduja* i studentskom izložbom *D Day*, dakle programima koji su muzej i izložbu otvorili kustoskim i kolaborativnim raznovrsnim praksama. Otvorenje muzeja za masovnu je publiku počelo ispred dotadašnje zgrade muzeja, zapravo zgrade Sveučilišne knjižnice u kojoj je muzej dugo godina bio podstanar na visokom i teško dostupnom drugom katu. Program je započeo performanceom kontradiktorne umjetnice Milo Moire, koju je, dok je gola šetala od stare do nove lokacije muzeja, ulicama Rijeke pratila kolona publike koja se brojala u tisućama. Ulazak u novo dvorište i novi ambijent oko muzeja pratila je živa svirka u vrtu ispred ulaza u novu zgradu, za rad Tomislava Gotovca značajna glazba Glenna Millera. Formalni dio otvorenja je bio kratak, no naravno da su svi zaslužni akteri ove povijesne selidbe održali govore. Među njima, gradonačelnik Vojko Obersnel protokolarno se i zasluzeno pohvalio ovim uspjehom, dok je pročelnik Odjela za kulturu, nekadašnji član riječkog banda Let3, Ivan Šarar, održao govor koji se istaknuo osobnim i emotivnim tonom, ali koji je zadovoljio sve formalno političke i službene zahtjeve njegove funkcije i u kojem je prepričao razvoj muzejske selidbe koja se u riječkim okolnostima činila gotovo nemogućim pothvatom, spomenuvši pritom svakoga tko joj je povjesno pridonio, sve do sadašnjeg ravnatelja Slavena Tolja i muzejskih djelatnika koji su je sada i realizirali.

Za publiku, ostatak večeri bio je ugodni provod u vrtu muzeja. Gostiju je bilo mnogo i odasvuda,

Luka Knežević Strika

Damir Žižić'

atmosferu je obilježilo zajedničko uzbuđenje, onakvo pozitivno, kakvo se ne događa često.

Naravno usporedba dana bila je reminiscencija na otvaranje zagrebačkog MSU-a 2009. godine, kada je muzej svoju publiku i svoje umjetnike čiji su radovi u stalnom postavu, među kojima i dosta onih s 80 i više godina, pustio čekati pred vratima više sati, jer se u unutrašnjosti muzeja prvo moralо zadovoljiti protokolarne i ostale apetite političke svite. Očekivanja publice su bila golema, jer izgradnja nove zgrade MSU-a ujedno je značila i izgradnju prve muzejske zgrade u Zagrebu u čitavih sto godina. Bio je to događaj koji će trajno kvariti sliku MSU-a, dok mu bude živ i zadnji svjedok.

Otvorenju beogradskog MSUB-a sam svjedočila tijekom tog prvog famoznog tjedna u kojem je muzej bio otvoren 24/7, jednog kišnog poslijepodneva, 3. dan nakon što su vrata muzeja bila ponovno otvorena, kada je MSUB bio prilično pun publike koja je uglavnom u prilično sablasnoj tišini razgledavala novi postav, prepuštena sama sebi, bez vodiča ili nekoga tko bio predstavljao domaćina i gostoprимstvo.

Ceremonijalni dio je, za nas koji smo ga pratili kroz medije, bio pompozan i ukazivao je na *wannabe* pozicioniranje u gotovo nepostojeću sferu visoke kulture, što uglavnom znači pokazivanje kulturnih mišića političarima i opravdavanje investicije, uz trošak otvorenja kakav programska sredstva nikada neće vidjeti, što je iz moje perspektive bio i osnovni problem. Bilo mi je to lako prepoznati, jer ista poteškoća prati i MSU u Zagrebu, gdje je troškovi pogona premašuju svaku razumnu proračunsku kalkulaciju i zbog čega ne samo da pati program muzeja, već i čitava scena suvremene umjetnosti.

Muzejski problemi međutim sežu dalje od samih ceremonija otvorenja i našeg pomognog iščitavanja njihovih simboličkih značenja. Sukobi između muzeja, osiguranja i umjetnika na beogradskom otvorenju, nepozivanje kolega koji djeluju na istom području na otvorenje i odnos prema publici u Beogradu, podsjećaju na otvaranje zagrebačkog MSU-a i impliciraju da su ovi muzeji prešli iz kategorije kulturne u kategoriju kapitalne i političke investicije, iz kulturnog u infrastrukturni projekt.

Pritom muzeji prvo izgube, kao u Zagrebu, ili zaoštrevaju, kao u Beogradu, odnos s protagonistima muzeja, umjetnicima. To su za muzej potencijalno pogubne opasnosti, što se u Zagrebu manifestiraju već gotovo deset godina u sve većoj irelevantnosti muzeja na lokalnoj sceni. Problem odnosa muzeja s umjetnicima u Zagrebu, zapravo je započeo dolaskom ravnateljice

koja će ove godine započeti svoj šesti mandat i proslaviti dvadesetu godinu na čelu muzeja, pa ne možemo tu specifičnu situaciju i niski status muzeja u javnosti ne povezivati s njezinim osobnim djelovanjem. MSU do danas nije definirao niti iskominicirao svoju misiju, područje djelovanja, programske smjernice ili profesionalnu nišu u kojoj želi promicati svoju ekspertizu ili izvrsnost. Zbog toga je vrlo teško uopće valorizirati njihov program kojemu nedostaje bilo kakav okvir.

Beogradsku situaciju, projektne i poslovne nave je mogu uspoređivati s riječkom, jer ipak nemam jednaki uvid, makar ne živim niti u jednom od ta dva grada. MMSU je gradski muzej i primarno se obraća svojim sugrađanima. Od trenutka kada je selidba u novi prostor postala izvjesna bio je dosta jasan o svojim namjerama, barem na toj gradskoj razini, onoj prvoj publici kojoj se obraća i koju namjerava proširivati, povećavati, diversificirati dakle.

Istodobno, u Rijeci su u tijeku pripreme za Europsku prijestolnicu kulture, što će Rijeka biti 2020. godine, pa je program muzeja već dobrom dijelom isplaniran za narednih nekoliko godina. Kao što je MMSU prvo u svoje prostore pozvao nekadašnje radnike tvornice u kojoj je danas smješten, tako se sada kroz dio svojih aktivnosti obraća i približava svima koji u Rijeci žive kroz ne samo jedan, već dva komunikacijska kanala, onaj vlastiti i onaj od EPK2020. Istodobno dok su se gradnja i selidba zahuktavale, MMSU je internacionalizirao svoj program, u njega umetnuo seriju događanja u javnim prostorima i tako je krenuo prema publici ne očekujući da publika napravi prvi korak prema muzeju. Otvoren je i rezidencijalni program naminjen domaćim i inozemnim umjetnicima.

Međutim i u Rijeci je bilo niz kritičkih osvrta, pa i napada na vodstvo muzeja.

Već je i u prvim godinama mandata Slavena Tolja, ravnatelja MMSU-a od 2012., jedna od zamjerki njegovoj muzejskoj strategiji bila usmjerenica osobno, s argumentom da on muzej vodi kao nevladinu udrugu, što je nekada, kao osnivač dubrovačke Art radionice Lazareti godinama prije dolaska u Rijeku i bio. Ta primjedba označavala je zapravo kritiku na otvorenost muzeja prema svoj likovnoj zajednici, ukidanje hijerarhije među umjetnicima i njihovim etabliranim društvenim statusima, brzinu provođenja i smjenjivanja programa i vjerojatno smanjivanje značaja formalnosti u javnoj komunikaciji. Kritike su dolazile iz bliske okoline, iz redova kolega u Rijeci, a posebno je ostar bio bivši i svojevremeno hvaljeni ravnatelj muzeja Berislav Valušek. Ja se međutim pitam: kako je došlo do toga da se poslovanje muzeja nalik onome koje provode udruge,

dakle civilno društvo, smatra imanentno nečim lošim? U eri kulturnih politika, koje regionalno ne možemo nazvati više nego trenutačnim kulturnim običajima, kao najveću kvalitetu muzeja ocjenjuje se neprestano povećanje broja posjetitelja. Muzeji su pod stalnim pritiskom prebrojavanja svoje publike. Da bi se publika stvorila, njegovala i zadržala, javno djelovanje muzeja je nužno maksimalno demokratizirati. Podrazumijeva se da se pri tome nabava građe, njezina obrada, čuvanje i istraživanje profesionalno ne kompromitiraju. No, onaj dio muzejske djelatnosti koji je javan, a to su edukacija i prezentacija građe, moraju biti dostupni i poželjni javnosti i njezinim promjenjivim, pa i trendovskim željama.

Ono što mi se u riječkom slučaju čini kao odabir dobitne kombinacije svojevrsna je mješavina tradicionalnog muzeološkog ponašanja, povremenog predstavljanja tematiziranih skupina radova iz muzejske zbirke sa prilično jasno definiranim izložbenim i projektnim djelovanjem konceptualiziranim oko niže industrijske i urbane atmosfere samog grada Rijeke, te njezinih javnih prostora. Rijeka je, iako povijesno, socijalno i interesno vrlo kompleksna zajednica, ona je još uvjek grad koji se može obuhvatiti nekim mjerljivim pogledom, pa muzejsko strategijsko i programsko planiranje u tom vidokrugu može biti lokalno djelotvorno. Beograd je ne samo mnogo veći urbani konglomerat, nego je i MSUB opterećen svojom povijesnom funkcijom, ulogom, pa čak i zbirkom. To se djelomično vidi i u novom izložbenom postavu MSUB-a, a pri tome mislim na definiciju postava kao izložbu jugoslavenske umjetnosti, pri čemu se kao kompromisni drugi sloj provlači podjela na tematske sekvence. Činjenica da je jugoslavenska provenijencija muzeja dominantna, nepobitna je. Međutim, koliko ona ima smisla u interpretaciji zbirke muzeja suvremene umjetnosti, a ne povijesti, upitno je. Najteže čitljiv dio postava MSUB-a upravo je onaj koji predstavlja umjetnost od 90-ih go-

dina na dalje, onaj po kojemu bi muzej trebao biti prepoznatljiv.

Riječki MMSU za sada nema taj problem, jer još nije došlo do postava izložbe iz zbirke. Predviđljivo je da će taj zadatak biti prilično izazovan kustosima koji ga se budu poduhvatili, pomalo nalik ljubljanskoj, jer zbirka je nastajala kao zbirka moderne umjetnosti, kako se institucija nekada i zvala, Moderna galerija. Ime Muzej moderne i suvremene umjetnosti definitivno je u upotrebi od 2003. godine.

Ljubljanska Moderna galerija imala je sličan problem, no riješila ga je izdvajanjem svih zbirki osim slovenskih u zbirku 2000+, zbirku istočnoeuropske suvremene umjetnosti, potrudila se oko novih akvizicija, i izborila se za novu zgradu MSUM-a, dislociranu od Moderne galerije, ali ne i za administrativno samostalni muzej.

Radoslav Putar je 1974. godine napisao kratki tekst pod naslovom „Zlo institucionalizma“¹ u kojem se zalagao za proces napuštanja načela institucije, zalažući se da: „Treba cijeli sistem podesiti tako da se dimenzija svake kulture ugraditi u naš društveni i individualni bitak. Onda će svatko od nas tu dimenziju kulture i trebati, i tražiti. I razvijati“. Putar je u to doba bio ravnatelj Galerije suvremene umjetnosti koja je djelovala u sklopu Galerija grada Zagreba, i koje je MSU slijednik. U tekstu navodi kako se „Naša...institucija Gradskih galerija već odavno otvorila i čini cijeli kompleks napora da streste sa sebe ostatke začahurenosti i staroga načina organiziranja kulturnih djelatnosti“. Danas vidimo kako se i nakon pola stoljeća isti napor i dalje ulažu, ali sada u jednom drugom muzeju, riječkom MMSU-u, više nego u drugima od navedenih muzeja.

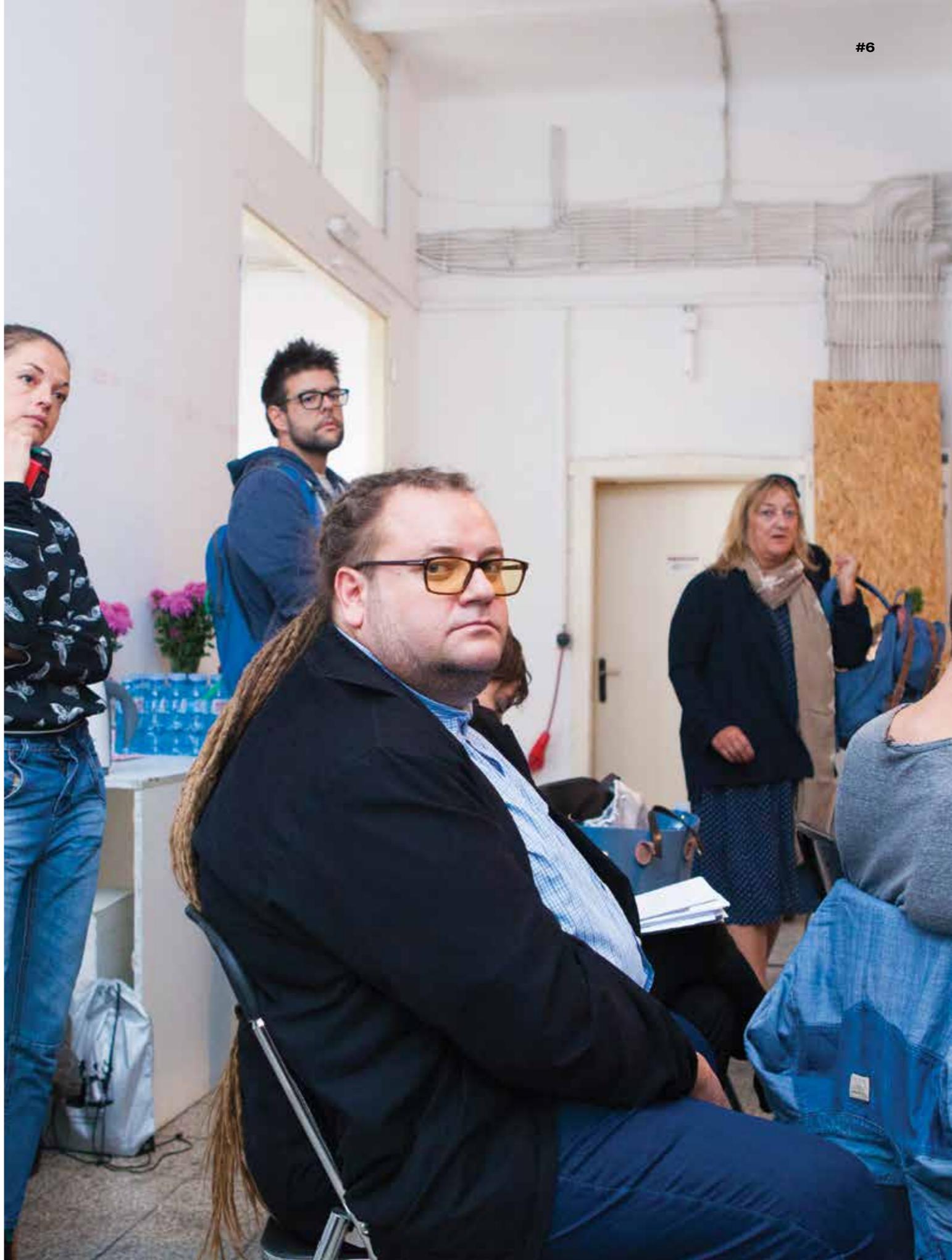
Rijeka to može zahvaliti sretnom trenutku u svojoj kulturnoj povijesti, u kojem je gradska politika imala sluha za kulturu i stvorila kulturnu politiku koja ovaj čas visoko kotira, doduše više na međunarodnoj nego lokalnoj sceni suvremene umjetnosti.

¹ Radoslav Putar: „Zlo institucionalizma“, [originalno objavljeno u Večernji list, 22. ožujka 1974.], Ljiljana Kolešnik: Radoslav Putar, kritike, studije zapisi, 1961. – 1987., str. 196. – 197., Institut za povijest umjetnosti i Institut za suvremenu umjetnost, Zagreb, 2017.

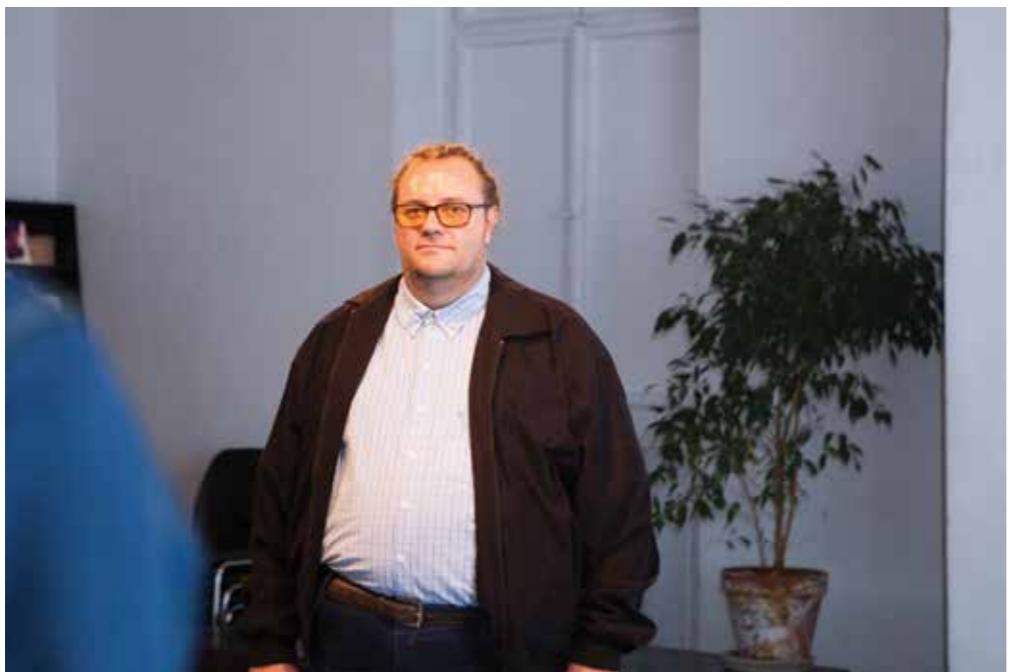
Razgovarala Vesna Milosavljević Foto Aleksandra Perović Mihajlović, Luka Knežević Strika

Intervju:
Robert Aladrosovski,
ministar kulture Makedonije

Očajna situacija kao izazov

Makedonski ministar kulture Robert Aladozovski, dugogodišnji nezavisni autor, istraživač, kulturni menadžer i kritičar, uneo je u proteklih godinu dana niz novina u oblasti kulture u Makedoniji, čije stanje opisuje kao očajno. U intervjuu za *Manek*, ministar Aladozovski govori o posledicama dugogodišnje nebrige za kulturu, novoj Strategiji za kulturu, sudbini famoznog projekta „Skoplje 2014“, novinama u raspodeli budžetskih sredstava, kao i o odnosima u regionu i evropskim trendovima u kulturi, te o potrebi kritičkog mišljenja umesto pukog „Fejsbuk kritizerstva“.

Prvi ste ministar kulture u regionu koji je potekao sa nezavisne scene i već ste gotovo godinu dana na toj funkciji, na koju ste došli posle dugogodišnjeg aktivnog rada u oblasti kulture koji je uključivao i analizu i kritički odnos prema dosadašnjoj politici. Šta smatrate najvećim uspesima nove kulturne politike koju ste počeli da uvodite?

R.A. Makedonsko društvo je pretrpelo ogromnu štetu za vreme duge vladavine prethodne vlasti, što smatraju ne samo građani Makedonije, već i međunarodna javnost i ugledne organizacije. U tom periodu institucije sistema bile su gluve i u potpunosti zatvorene za građane. Kultura je ideologizovana i pretvorena u klijentelističku mašineriju za kupovinu poslušnosti i učutkivanje umetnika i kulturnih radnika, ali i za građevinske operacije za pranje para i izgradnju istorijskog i kulturološkog narativa koji je izazvao podele među građanima Makedonije na etničkoj, verskoj, političkoj, rodnoj, seksualnoj i mnogim drugim osnovama. Nova Vlada i Ministarstvo kulture sproveli su od juna 2017. godine do sada veliki broj aktivnosti za realizovanje programa koji pružaju pravičnost, diverzitet i snažnu podršku umetnicima i kulturnim radnicima, podršku kulturnim projektima koji grade društvo za sve, decentralizaciju kulture i jednak pristup do nje svim građanima podjednako. U fokusu je više prioriteta, a pre svega oslobođanje institucija od partijskih i ideoloških stega nametnutih za vreme prethodne vlasti i otvaranje institucija kulture za građane, zaštita kulturnog nasleda, konsolidovanje finansijskog poslovanja i razduživanje od nagomilanih obaveza koje je napravila prethodna vlast, revizija dotadašnjeg rada, uključujući i analizu tzv. projekta „Skoplje 2014“, sprečavanje propadanja objekata kulturnih ustanova, unapređenje stanja makedonskog jezika, rad na novoj Strategiji za kulturu i početak reforme u više oblasti kulture, kao i obezbeđivanje celokupne transparentnosti i otvorenosti Ministarstva prema medijima i javnosti nakon dugogodišnje nedostupnosti informacija od značaja za javni interes. To su sfere u kojima smo ostvarili dobre rezultate.

Kako biste ukratko opisali stanje makedonske kulture i šta su najveći problemi u institucionalnom sektoru, a šta na nezavisnoj sceni? Da li ima više izazova u rešavanju problema u oblasti kulturnog nasleda ili savremenog stvaralaštva?

R.A. Svi parametri i podaci do kojih smo došli tokom proteklih meseci ukazuju da je stanje u oblasti

kulture u svakom pogledu očajno. Ipak, nismo obeshrabreni, niti želimo da iskoristimo situaciju kao opravdanje. Prethodna vlast se uglavnom zanimala za sprovodenje svojih prioriteta koji nisu imali bilo kakve veze sa javnim interesom u kulturi, a da bi se pokrija zakonski i formalno, menjala je zakone i procedure kako bi joj se prohtelo. Zakon o zaštiti kulturnog nasleda menjan je čak 16 puta. Mnoga od ključnih pitanja bila su ignorisana, kao što su renoviranje i održavanje infrastrukture i osnovnih uslova u objektima kulture, tehnološko opremanje, kolektivni ugovor koji nije potpisana više od jedne decenije, neadekvatno zapošljavanje, deficit stručnjaka i nepostojanje podrške za unapredjenje kapaciteta i veština zaposlenih, velike razlike u primanjima i zvanjima u okviru jedne iste institucije za ista radna mesta i sl. Zaista ne preuveličavam kada kažem da će biti potreban ogroman napor da stanemo na put oporavka i napretka.

Ali, kao što rekoh, prihvatali smo ovu tešku situaciju kao izazov. Sa problemima se suočavamo i u institucionalnoj i u vaninstitucionalnoj kulturi – što je razumljivo, budući da je sistem sistematski devastiran, pa se i očekivalo da će biti potrebni daleko veći napor i nego u običnoj situaciji. Nezavisna scena je još uvek previše atomizirana, često ne može da postigne konsenzus o ciljevima i načinu delovanja, a pritom nedostaju resursi – od ljudskih i finansijskih do infrastrukturnih. Sa rešavanjem tih problema se suočavamo svakodnevno. Tokom proteklih meseci sproveli smo više institucionalnih akcija kojima smo sprecili propadanje kulturnog sistema u više segmenta, kao i neproductivno trošenje para građana. Izmenili smo četiri zakona i time smo, na primer, sprecili ogroman budžetski odliv za programe i projekte za koje je bilo evidentno da su klijentelistički, kao što je bio Zakon o nacionalnom umetniku. Osim toga, onemogućili smo klijentelističke privilegije i stopirali odlivanje para za „Skoplje 2014“, ili za besmislene tzv. muzičke subvencije koje su dodeljivane preko Makedonske radio-televizije. Zaustavljanjem propadanja kulturnog nasleda i usvajanjem mera za zaštitu Ohrida, sprecili smo da izgubi status svetske kulturne baštine pod zaštitom Uneska. Spresili smo i propadanje crkve Sv. Dorda u Kurbinovu iz 12. veka, zaštitili galeriju sa starim ikonama u Muzeju Makedonije, započeli restauraciju Skopskog akvedukta... Vraćamo dugove i sprecavamo plaćanje ogromnih kamata, saniramo kulturne objekte i omogućavamo projekte velikom broju aktera u kulturi, od kojih je dobar deo godinama bio lišen bilo kakve podrške. No, potreba za temeljnim remontom u oblasti kulture je više nego očigledna. Stoga ove godine otvaramo više

procesa za prestrukturiranje sistema, u kojima očekujemo i učešće i doprinos javnosti i svih zainteresovanih.

Jedan od Vaših prvih poteza bio je konkurs za "novi kulturni talas", manifestaciju održanu pod sloganom "Kultura do svih – kultura za sve", što je bila i jedna od Vaših prvih poruka po dolasku u Ministarstvo. Kakvi su rezultati te inicijative, koja je izazvala ogromno interesovanje? Koliko je taj koncept doprineo demetropolizaciji i decentralizaciji kulture i koje ste još mere kulturne politike planirali u tom cilju?

R.A. Bili smo iznenađeni brojem aplikanata, kao i njihovom inovativnošću i kreativnošću.

Zadovoljni smo u celini tim projektom, koji planiramo da kao model unapredimo, usavršimo i ugradimo u novi sistem kulture. Održan je veliki broj događaja u manjim gradovima i selima, a podršku su dobile organizacije koje nikada pre toga nisu bile podržane. Na taj način su stekle poverenje u Ministarstvo kulture kao sigurnog partnera. Ideja je bila da se podstakne značaj i uloga građanskog sektora preko delovanja nevladinih organizacija, udruženja, formalnih i neformalnih grupa i asocijacija u oblasti kulture, za koje se smatra da mogu da unesu „sveže“ ideje i inovativne pristupe u proces kreiranja kulturne ponude.

Konkurs je bio podeljen na dva ciklusa, imali smo oko 350 aplikanata, a podržano je oko 80 projekata ukupnim iznosom od 150.000 evra. U okviru tih projekata održano je više od 150 kulturno-umetničkih događaja. Bili su obuhvaćeni gotovo svi gradovi – Bitolj, Kočani, Prilep, Debar, Štip, Demis Hisar, Strumica, Devdelija, Kriva Palanka, Berovo, Delčevo, Kumanovo, Negotino, Makedonski Brod, Kruševo, Sveti Nikola, Vinica... Deo programa realizovan je i u dvadesetak manjih, pitoresknih i lepih mesta u Makedoniji.

Najveći broj nosilaca projekata bile su nevladine organizacije, neformalne grupe i autori u polju kulture, predstavnici nezavisnog kulturnog sektora. Imali smo pravičnu raspodelu sredstava na projekte svih zajednica, imali smo dobru zastupljenost žena – umetnica, a prvi put su podržani i projekti godinama stigmatizovane LGBTI zajednice.

Obuhvaćene su sve oblasti umetničkog stvaralaštva: likovna, muzičko-scenska, folklorna, pozorišna umetnost, književnost, arhitektura... preko samostalnih i grupnih izložbi, solističkih i kamernih koncerata, etno-folklornih manifestacija itd. Imali smo koncerte rok, džez, rege, alternativne i eksperimentalne muzike, pozorišne predstave, festivale, akcije, likovne intervencije u javnom prostoru, hepeninge, perfor-

manse, radionice, debate, promocije knjiga i književna čitanja, projekcije filmova, predstavljanje istraživanja. Kao lokacije za njihovo održavanje stavili smo na raspoređanje centre za kulturu, pozorišta, muzeje, galerije, biblioteke, kinoteku i sl, ali su korišćeni i drugi javni i alternativni prostori – gradski parkovi, trgovi i platoi, rekreativni centri itd.

Decentralizacija je među prioritetima i Vlade. U kulturi ćemo podržati sve inicijative opština za osnivanje novih kulturnih ustanova ili povećanje broja institucija u njihovoj nadležnosti. U tom pravcu smo već podržali inicijative dela skopskih opština. Jedan od načina će biti prebacivanje dela ustanova pod nadležnost opština. Napravili smo analizu dosadašnjeg iskustva sa decentralizacijom i održivosti resursa lokalnih budžeta kako bismo bili sigurni da kulturni život neće biti narušen, već će biti stvorene šanse za neposredno učešće i realizaciju kulturnih potreba građana u tim sredinama. U saradnji sa Ministarstvom za lokalnu samoupravu i Ministarstvom finansija, radimo na stvaranju fiskalnih uslova i povećanju novca koje opštine dobijaju preko blok dotacija za kulturu. Naš osnovni kriterijum će biti što širi teritorijalni opseg i što veća dostupnost kulturnih sadržaja za sve građane, bez obzira u kojem delu zemlje žive.

Ubrzo po dolasku na čelo Ministarstva kulture, na kojem je prethodno devet godina bila Elizabeta Kančeska-Milevska, počeli ste rad na Nacrtu strategije kulture koji je u više verzija bio dostupan najširoj javnosti radi rasprave. Šta su osnove kulturne politike Makedonije u narednih pet godina, koje su ključne razlike u odnosu na dosadašnju i na koji način planirate da postignete postavljene ciljeve?

R.A. Tačno tako – imali smo široku javnu raspravu o Strategiji razvoja kulture 2018-2022. i o Akcionom planu, koje je nedavno usvojila i Vlada Republike Makedonije. Ovom Strategijom praktično otvaramo proces temeljnih reformi, prestrukturiranja i obnove kulturnog sistema u zemlji.

Osnovni cilj razvoja kulture u Republici Makedoniji će biti oživljavanje naše vizije za izgradnju društva za sve, decentralizaciju i demetropolizaciju kulture i njenu dostupnost svim građanima podjednako. Ove godine počinje široka i temeljna reforma zakona u oblasti kulture, promena načina rada i finansiranja nacionalnih ustanova u oblasti kulture, ali i finansiranja drugih korisnika kroz podršku projektima koju Ministarstvo distribuira u ime građana.

Posebno mesto u Strategiji imaju reformski

procesi za decentralizaciju, za zaštitu kulturnog nasledja, podršku građanskemu sektoru, reforme u samom Ministarstvu kulture i institucijama, u filmskoj i bibliotečkoj delatnosti. I samo Ministarstvo kulture ove godine će se reformirati, njegova uloga se vraća na normalu. Više neće biti autoritarni činilac kulturnog života i glavni arbitar, kao do sada. Što se tiče sistema finansiranja, nacionalne ustanove će dobijati rezervisani budžet na osnovu strateškog plana za period od tri godine. Programe će utvrđivati same, zalažući se za ukorenjenost u lokalne zajednice čije potrebe i zadovoljavaju. Razvoj publike ostaje vodeći kriterijum.

Ostro ste kritikovali projekat „Skoplje 2014“, za koji ste izjavili i po dolasku u Ministarstvo da predstavlja "masakr nad kulturom i dobrim ukusom". Šta su pokazale dosadašnje analize tog projekta i na koji način planirate da „popravite stvari“, s obzirom da ste najavili da neće biti rušenja, jer bi to bilo preskupo?

R.A. Više puta sam naglasio u javnosti da ceo taj projekat, sa svojim megalomanskim i arhitektonskim, ali i kriminalnim dimenzijama, treba da se tretira kao izolovani virus, napad na ukus, javne površine, nauku i umetnost, istoriju, životnu sredinu. I ne radi se o virusu koji ćemo lako preležati, već ćemo se sa njegovim posledicama suočavati godinama. Šta da se kaže za objekte stare samo nekoliko godina koji prokišnjavaju, a plaćeni su desetinama miliona evra narodnih para? Šta da se kaže za betonske galije i vrbe, koje drastično povećavaju rizik od poplava? Ali nisu samo to razlozi za takav tretman, ključni razlog je to što je svaki spomenik ili objekat nastao u okviru tog projekta priča sama za sebe – u pogledu nadležnosti za nabavke, izgradnju, postavljanje. Zato naša Radna grupa, koja analizira „Skoplje 2014“, pristupa svakom spornom objektu i spomeniku pojedinačno, i pravi elaborate u kojima su analizirani i pravni, ali i arhitektonski, prostorni i drugi aspekti svakog od tih objekata i spomenika posebno. Ti izveštaji potom se dostavljaju na uvid i dalje postupanje organima nadležnim za konkretan predmet elaborata, kao što je bio na primer spomenik Andona Janova – Koseta, koji je bio u dvojnoj nadležnosti Grada Skoplja i Opštine Centar. Kada su nadležni pregledali sopstvenu dokumentaciju i našli pravni osnov i institucionalno rešenje, nepropisno postavljen spomenik je uklonjen.

U tom kontekstu, želeo bih da jasno stavim do znanja da nećemo brzati, niti hrliti nestrpljivo preko zakona i procedura kako bismo razrešili ovu složenu situaciju. Niti će naše odluke zavisiti od dnevno-po-

litičkih događaja. Imamo i sledimo institucionalnu logiku i uspečemo da opletemo ova zamršena stanja jedno po jedno, jer to dugujemo građanima, čija je budućnost opljačkana preko ovih spomenika.

Makedonski budžet za kulturu za 2018. godinu iznosi oko 70 miliona evra, što je povećanje od oko 4,5% u odnosu na 2017. Procentualno (2% od ukupnog državnog budžeta), budžet za kulturu Makedonije prednjači u regionu. Uz smanjenje troškova samog Ministarstva, najavili ste raspodelu budžetskih sredstava koja podrazumeva znatno povećanje direktnog ulaganja u kulturu i umetnost. Šta su u tom smislu prioriteti i na osnovu čega ste ih odredili?

R.A. Budžet za kulturu za 2018. godinu je razvojni budžet, kojim smanjujemo megalomansko i neproduktivno trošenje novca građana, ulažemo veća sredstva direktno u kulturu i umetnost, obezbedujemo dostoјanstvene uslove rada za sve umetnike, kulturne radnike i stručnjake u javnom sektoru, omogućavamo rasprostranjenost i razvoj kulture u celoj zemlji i dopiremo do publike svih uzrasta.

Nešto više od 92% planiranih sredstava od ukupnog budžeta Ministarstva kulture predviđeno je za finansiranje delatnosti u oblasti kulture, dok je oko 8% predviđeno za troškove administracije Ministarstva kulture. U odnosu na prošlu godinu, troškove Ministarstva ove godine smanjili smo za nešto više od 112 miliona denara, dok je iznos za direktno finansiranje aktivnosti i projekte u kulturi u 2018. povećan za oko 200 miliona denara. Od sredstava predviđenih za aktivnosti, kao najznačanija se izdvajaju sredstva za servisiranje obaveza u vezi sa izgradnjom Makedonske filharmonije (10 miliona evra ili 15% od ukupnog budžeta za aktivnosti), 13% će se potrošiti na izgradnju Albanskog teatra u Skoplju i Teatra i Biblioteke u Tetovu, 12% će ići za dramsku delatnost, 11% za zaštitu kulturnog nasledja, 9% za muzičku i scensko-umetničku delatnost, 7% za folklorne i scensko-umetničke aktivnosti, 6,9% za muzejsku delatnost, 6,3% za blok – dotacije jedinicima lokalne samouprave, a oko 4% ili 154,5 miliona denara (2,5 miliona evra) za Agenciju za film.

U okviru kapitalnih projekata, investiraćemo 10 miliona denara za rekonstrukciju Oficirskog doma u Bitolju, a obezbedićemo i 10 miliona denara za izgradnju Spomen obeležja Tošeta Proeskog. Osim toga, obezbedićemo dodatnih 70 miliona denara za isplatu duga za izgradnju Makedonske filharmonije kako bismo izbegli opasnost da naplata dugovanja i kamatata ošteći budžet. Obezbedićemo finansije i za ubrzani

dinamiku izgradnje i rekonstrukcije objekata koje se godinama odgovlače – 250 miliona denara za rekonstrukciju i sanaciju Albanskog teatra u Skoplju, što je povećanje od 150% u odnosu na budžet u 2017. godini, kao i 250 miliona denara za izgradnju Teatra i Biblioteke u Tetovu, što predstavlja povećanje od 79% u odnosu na 2017. U budžetu za 2018. godinu, kao posebna stavka u okviru kapitalnih projekata, predviđena su i sredstva za sanaciju krovova i druge urgentne intervencije za obezbeđivanje elementarnih uslova za rad kulturnih ustanova. Početni iznos ove stavke iznosi 60 miliona denara, jer je u više od 20 objekata kulture širom Makedonije – zbog dugogodišnje nebrige – došlo do situacije da i obična kiša izazove probleme sa prokišnjavanjem i nedostatkom osnovnih uslova za obavljanje delatnosti.

Ovim budžetom smo napravili značajan iskorak i u pogledu podrške za aktivnosti međunarodne saradnje i nove umetničke izraze, za koje su do sada bila predviđena skromna sredstva ili nisu imali uopšte podršku. Obezbedeno je 20 miliona denara za finansiranje aktivnosti koje se odnose na evropske integracije, što je povećanje od 90%. Takođe, 28 miliona denara prvi put će biti investirano u nove multidisciplinarnе, interdisciplinarnе i moderne umetničke izraze. Udvostručićemo i sredstva za podršku mладим talentima.

Ovim budžetom zapravo stavljamo tačku na tzv. projekat „Skoplje 2014“. Neće biti nove štete i opterećenja za budžet i građane – razdužujemo se na vreme kako dosadašnje obaveze ne bi stvorile dodatnu finansijsku štetu. Trošimo malo novca za potrebe Ministarstva, a daleko više direktno izdvajamo za umetnike i njihove projekte; unapređujemo infrastrukturu i uslove za rad u kulturnim ustanovama i za publiku svih uzrasta; otvaramo ustanove za nezavisnu kulturnu scenu; pokrećemo nove programe i povećavamo mogućnosti podrške svim akterima u kulturi; obezbeđujemo mehanizme za suštinsku uključenost svih zainteresovanih aktera u proces donošenja odluka u kulturi.

Imate i intenzivne aktivnosti na međunarodnom nivou, a nedavno ste učestvovali i na ministarskoj konferenciji u Davosu, na kojoj je promovisan koncept *baukultur*, povodom 2018 – Evropske godine kulturnog nasledja. Koji se još trendovi u kulturnoj politici na nivou Evrope mogu prepoznati i koji su glavni izazovi u odnosu na posledice ekonomске krize, razvoj novih tehnologija i medija, problem migracija...

R.A. *Baukultur* je odlična i široka ideja od koje će proizaći i mnoge druge inovativne i progresivne ideje za saradnju različitih sektora u evropskim zemljama.

Važnost kulture, posebno u doba brzih globalnih promena, mora još jednom da bude u centru pažnje – kroz razvoj i evalvaciju našeg izgrađenog okruženja. Vreme je da se izgradi evropska politika visokog kvaliteta – *baukultur*.

Zajednička zabrinutost u Evropi, a i globalni trendovi, tiču se problema sa velikim gradovima i oblastima, metropolama koje se trenutno suočavaju sa rastom i obnovom, ali je velika zabrinutost i za male i srednje gradove i ruralne sredine. Neke od ovih teritorija postale su marginalizovane zbog migracija i ekonomskih promena.

Druga zajednička tema u Evropi je uključivanje široke populacije u digitalnu kulturu, jer živimo u vreme četvrte industrijske revolucije koja nosi velike promene koje se reflektuju i na kulturu. Baukultur podrazumeva i brigu i budnost u vezi sa klimatskim promenama u evropskom kontekstu, a poseban fokus će biti stavljen na kulturu kao faktor koji ima značajno mesto u svakom društvu, kao pojam koji predstavlja zbir posebnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih karakteristika društva ili društvenih grupa. Pored umetnosti i književnosti, evropske zemlje mogu da pronađu načine za saradnju i na teme pojedinačnih identiteta, načina zajedničkog života, vrednosnih sistema, tradicije i verovanja.

Kako biste ocenili poziciju makedonske kulture u evropskom i širem kontekstu?

R.A. Posle višegodišnje izolacije makedonske kulture i njenog fokusiranja na samu sebe zarad ideooloških i partijskih potreba u proteklom periodu, bukvalno smo ušli u svojevrsnu međunarodnu kulturnu ofanzivu kojom revitalizujemo kulturnu saradnju sa zemljama u regionu i ostatku Evrope i otvaramo nove perspektive i mogućnosti za naše kulturne radnike i umetnike u međunarodnom kontekstu.

Postigli smo značajan uspeh u okviru Inicijative 16+1 za saradnju Kine i 16 zemalja Centralne i Istočne Evrope, imali smo uspešna predstavljanja na Generalnoj skupštini Uneska u Parizu, „martenice“ i „hrdlez“ su proglašeni svetskim nematerijalnim nasleđem. Osim toga, postali smo punopravni član Evropske prevodilačke mreže Traduki, što otvara velike mogućnosti za podršku prevođenju književnosti, a uspešna predstavljanja imali smo i na važnim međunarodnim sajmovima knjiga i mnogim drugim dogadjajima. Naši filmovi, muzika i dela bogatog kulturnog nasledja, predstavljeni su u Kanadi, u Luvru, u okviru Foruma 16+1 u Kini, naša savremena arhitektura pred-

stavljen je na značajnoj izložbi u Beču...

Ove godine posvetićemo posebnu pažnju međunarodnom predstavljanju našeg izdavaštva. Ministarstvo kulture će aktivirati Sektor za knjige i preuzeti međunarodno predstavljanje izdavačke produkcije i književnosti naše zemlje preko konceptualnog prezentovanja autora i književnih dela iz Makedonije, prilagođenog tematskim fokusima sajmova, što će ojačati međunarodno prisustvo makedonske književnosti i izdavaštva.

Šta se može realno očekivati od inicijative “16+1” i šta za Makedoniju znači to što je za sedište koordinacionog centra za saradnju Kina sa zemljama u širem regionu odabранo Skoplje?

R.A. Za malu zemlju kao što je Makedonija od ogromnog značaja je to što su Kina i zemlje iz Inicijative 16+1 izrazile poverenje u naše napore u procesu evrointegracije i pružile neskrivenu podršku otvaranju Koordinacionog centra u Skoplju. Centar je, uz podršku ambasada svih zemalja-članica, otvoren nedavno kao rezultat značajnog napretka Makedonije u okviru Inicijative 16+. Posvećeno i vredno ćemo raditi na tome da ovaj Centar postane regionalno središte za sve kreativne ideje za unapređivanje bilateralnih i multilateralnih odnosa zemalja u okviru Inicijative. Posebno ćemo u tom smislu raditi na organizaciji 4. Ministarskog foruma Inicijative 16+1 koji će 2019. godine biti održan u Makedoniji.

Da li je saradnju u oblasti kulture u regionu, koja se odvija na bilateralnom nivou, moguće unaprediti u multilateralnom smislu, pored postojećeg mehanizma godišnjih sastanaka ministara jugoistočne Evrope?

R.A. Može i treba. I preko postojećih mehanizama može da se ostvari multilateralna saradnja, iako se to u praksi retko dešava. Na sastanku Saveta ministara u Sarajevu zauzeću se za formiranje posebnog fonda, po ugledu na Nordijski savet ministara, koji bi bio institucionalna i dugoročna struktura koja bi sistemski garantovala i omogućila saradnju u regionu odgovarajućim finansijskim sredstvima.

Medudržavnim sporazumima podrazumeva se pre svega saradnja nacionalnih ustanova kulture i samih ministarstava. Za razliku od institucionalne scene, akteri nezavisnih kulturnih scena kontinuirano saraduju još od 90-ih, od kada su razvili čvrsta partner-

stva koja su potvrđena u mnogobrojnim regionalnim, pa i međunarodnim projektima. Da li je prema Vašem mišljenju moguće proširiti bilateralne međudržavne programe saradnje i na podršku akterima sa nezavisnih kulturnih scena i na taj način ujedno priznati njihovu značajnu ulogu za razvoj kulturnih scena u pojedinačnim regionu uopšte?

R.A. Duboko sam uveren u potrebu i uspeh regionalnog umrežavanja, kako na institucionalnom nivou, tako i u okviru nevladinog sektora i nezavisne scene. U regionu smo potpisali memorandume o razumevanju sa skoro svim zemljama, što je formalni okvir za olakšavanje komunikacije i saradnje, i što je na individualnom i kolektivnom nivou od koristi za umetnike, pozorišta, filmske producente za koprodukcije... Pored sastanaka na ministarskom nivou, visoki predstavnici države ili građanskog sektora su članovi i drugih platformi, kao što su Forum slovenskih kultura, Evropska književna mreža Traduki i slično, koje nude mogućnosti za unapredavanje odnosa. Postoji i nekoliko vibrantnih regionalnih i evropskih kulturnih mreža građanskog sektora i nezavisne scene, koje zaslužuju veću pažnju i partnerski odnos sa institucijama, što bi, verujem, dodatno unapredilo kulturni potencijal regiona.

Naravno, uvek postoji prostor za unapredavanje međusobnih odnosa, za zajedničke projekte i inicijative koje će objediti kulturne menadžere, umetnike i kulturne radnije iz više zemalja, koji će lakše doći do podrške evropskih i drugih fondova, kao i do šire publike. Na taj način i do ljudi će češće stići poruke zajedničkih, univerzalnih, ljudskih vrednosti, bogatstva različitosti kultura, kao i poruka o važnosti da se bude deo civilizacije koja se preispituje i postavlja pred sebe izazove kroz kulturne i umetničke mehanizme u stalnom stremljenju ka razvoju i napretku.

Na skupu Kooperativne – regionalne platforme za kulturu, održanom krajem 2017. godine u Skoplju, najavili ste podršku Makedonije aktivnostima te mreže organizacija civilnog društva u oblasti kulture i izrazili spremnost da podržite inicijativu za osnivanje regionalnog fonda za jačanje saradnje aktera nezavisnih kulturnih scena. Koje su šanse da sličan stav zauzmu ostali ministri u regionu?

R.A. Mi smo, kao Ministarstvo, već odlučili da podržimo mehanizam saradnje nezavisne platforme Kooperativa, koju trenutno finansira samo hrvatska vlasta. Naša Strategija sadrži posebno poglavje o podršci civilnom i nezavisnom kulturnom sektoru, interdisci-

plinarnim umetnostima, kulturnim i kreativnim industrijama. Pripremamo teren za lakše funkcionisanje nezavisne scene, a podrazumeva se da će te pogodnosti biti korisne i za međunarodnu saradnju u svim sferama umetnosti. Proteklih meseci demonstrirali smo daleko veće partnerstvo, učešće, mogućnosti podrške za civilni sektor, nezavisnu scenu i savremene umetničke izraze. Konkursom za multidisciplinarne projekte, koji smo prvi put objavili i sproveli, napravili smo prvi značajan iskorak u tom smeru. Tokom ove godine ćemo u tom pravcu preduzeti i druge značajne akcije, kao što je osnivanje odeljenja za razvoj i finansiranje savremenih nezavisnih intermedijalnih i interdisciplinarnih kulturnih i umetničkih praksi pri Ministarstvu kulture. Takođe, preduzećemo liberalizaciju uslova, postupaka i stimulacije velikog broja samostalnih umetnika, što je suštinski doprinos umetničkom stvaralaštvu. Za nas, za region, a i za evropske tokove, posebno su važne i kulturne industrije, a u tom cilju ćemo mapirati raspoložive i potencijalne resurse kulturnih i kreativnih industrija na nacionalnom, lokalnom i na urbanom nivou, a potom ćemo doneti i strategiju za njihov razvoj.

Razgovaraču o potrebi saradnje u regionu i na predstojećem Samitu u Sarajevu, pa ćemo videti na kakav će odjek ta ideja naići među kolegama.

Da li mislite da na evropskom nivou postoji svest o potrebi podrške regionalnoj saradnji u kulturni, imajući u vidu odlazak međunarodnih donatora iz regiona koji su podržavali kulturnu produkciju, kao i smanjena izdvajanja za kulturu u gotovo svim zemljama u regionu?

R.A. Takva svest postoji, s tim što evropski fondovi za kulturu, saglasno njihovoj misiji, insistiraju na panevropskoj dimenziji, izbegavajući prikrivanje regionalnosti iza nje. Trebalо bi da izgradimo mehanizme, i kao region, i kao zemlje, i to će biti jasan pokazatelj da je lekcija naučena, da je 2018. godina, što bi rekao Trudeau, i da je region spreman za integraciju u Evropu, gde postoje regionalni fondovi. Na čudan način u regionu, koji je pola integrisan, a pola ne, postoje IPA fondovi za prekograničnu, prepristupnu saradnju.

Videli smo - i na primeru Makedonije, ali i drugih zemalja u regionu, koliko određene mere kulturne politike, mogu da nanesu štete u širem društvenom interesu. Zašto se, prema Vašem mišljenju, danas uglavnom ne prepoznaje da je kultura, uz obrazovanje i nauku, glavni emancipatorski mehanizam društva?

R.A. Nažalost, kultura u regionu je još uvek zaglavljena među dva protivurečna shvatana. Prvi pristup je da je kultura nacionalni ponos, glavna oznaka nacionalnog identiteta, shvaćena u nacionalističkoj i isključivoj formi. Drugi je da je kultura luksuz, zabava za elitu. Oba mišljenja dobro korespondiraju sa Marksovom podelom na bazu i nadgradnju, a kao nadogradnja, kultura uvek može da čeka bolja vremena.

Osim kulture, koja je kao nacionalni ponos prioritet, u malim dozama je dobijaju samo posvećeni. Sviše sporo se probija emancipatorsko shvatanje kulture.

Nedavno ste na festivalu KRIK, čiji ste i sami bili jedan od organizatora 2016. godine, istakli važnost kritičke kulture. Koji su, prema Vašem mišljenju, razlozi gotovo opšteg neprepoznavanja značaja kritike – ne samo u smislu osvrta na umetničku produkciju, nego i u širem smislu spremnosti na uvažavanje drugačijeg mišljenja i kulture dijaloga?

R.A. Kultura zahteva dugogodišnju posvećenost, detaljno poznavanje situacije, visoki nivo osećaja za odgovornost, ali i viziju. Današnji prekarni rad, nemogućnost da se živi od kritičkog ili neakademskog rada u polju umetnosti i kulture, izolacija društva od svetskih naučnih izvora, nedostatak kontinuiranog praćenja kritičke i naučne misli, pragmatični motivi za preživljavanje i neetička socijalna mobilnost, negativni meha-

nizmi partizacije, klijentelizam, klike i nepotizam, dove do toga da su društveni uslovi isključivo predatorski ili udvorički, a ne kritički i dijaloški.

Trebaće mnogo naporu, a i dugoročnih investicija u institucionalni hardver i ljudski softver da se takva situacija prevaziđe. KRIK je samo jedna manifestacija u tom pogledu.

Na osnovu Vašeg dugogodišnjeg iskustva borbe za promene u kulturnoj politici i novog iskustva rada na tome kroz institucije, koliko je lakše kritikovati, nego menjati ono što je zaslužilo kritiku?

R.A. Nedostaje nam kritika, a ima previše kritizerstva. Gradani su neodgovorni. Nisu spremni da učestvuju u akcijama i promenama koje zahtevaju žrtvu i stalni angažman. Najlakše je da neko otvori Fejsbuk, proveri što se trenutno dešava i da između dva gutljaja kafe, inspirisan trenutnim raspoloženjem na osnovu nekoliko poluinformacija, lažnih vesti – napiše kritičku varnicu, umesto da napiše dug i argumentovan kritički esej.

S obzirom na mahom pozitivne reakcije na Vaše poteze, da li Vam nedostaje kritika?

R.A. Na žalost, prave i utemeljene, argumentovane i informisane kritike nema. Kao što rekoh, postoji samo Fejsbuk kritizerstvo.

Intervju:
Sladana Petrović Varagić

**P R O B U D I -
T I S E
I Z
A N E S T E -
Z I J E**

Ni dve godine posle nezakonite smene sa mesta direktora Kulturnog centra Požega, Sladana Petrović Varagić, ugledna istoričarka umetnosti i kustoskinja, ne prestaje da bude meta napada lokalnih vlasti, uprkos sudskim presudama i podršci stručne i šire javnosti. U intervjuu za *Manek*, Sladana Petrović Varagić govorи o nadmoći partijskog sistema nad sistemom pravne države, ali i o potrebi šire borbe za poštovanje zakona i autonomiju kulture u odnosu na politiku, što podrazumeva prevazilaženje straha za trenutne pozicije, prestanak čutanja i više slogs i solidarnosti.

Vaša smena, premeštaj, suđenje, sve do ukinjanja KC Požega, ceo slučaj traje skoro dve godine, a iako su u Vašu odbranu stali brojni umetnici, nezavisna kulturna scena, mnoge ustanove, pa i tadašnje Ministarstvo kulture i građani Požege, predsednik Opštine na kraju je ispunio obećano – ukinuo je KC Požega i Vi ste ostali bez posla. Šta je zatajilo, odnosno koji mehanizam nedostaje koji bi obuzdao samovolju lokalne vlasti?

S.P.V. „Požeški slučaj“ nije, nažalost, ništa neobično u današnjoj Srbiji. Čudno je jedino što se ceo događaj odigrao pred očima javnosti. Moj izbor je bio da ne čutim i da javno, jasno i glasno stanem u odbranu struke, programa ustanove i u odbranu kulture od uticaja politike. A zauzvrat je javno i transparentno izvršeno *pravno nasilje* – mislim na kršenje zakona i nepoštovanje volje suda, bez adekvatne reakcije bilo kog državnog organa. Izvršna vlast jedne male lokalne samouprave je razrešivši me nezakonito, što su potvrdila dva suda – Viši sud u Užicu i Apelacioni sud u Kragujevcu, i odbijanjem da postupi po presudama i poništi rešenje o razrešenju, zapravo, porazila „nezavisnu“ sudsку vlast. Takođe, videli smo i kako je lokalna vlast demonstrirala nadmoć nad Vladom Srbije, budući da je apel prethodnog ministra kulture Ivana Tasovca predsednik opštine odbacio

rečima: „Ovako direktni uticaj Beograda ne prihvatom, kao što nisam prihvatio da govorim po beogradski dok sam studirao, jer mislim da bi to bilo ružno... neću dozvoliti da se bilo ko, pa ni Ministarstvo kulture, na nezakonit način meša u odluke Skupštine grada.“⁴ Istovremeno, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave se oglušilo o prijave kršenja Zakona o lokalnoj samoupravi od strane Opštine Požega, Ministarstvo finansijski nije reagovalo kada je Kulturnom centru Požega poslata partijska inspekcijska koju je predsednik opštine formirao od dvojice penzionisanih policijskih ili poreskih inspektorata, dok je za trećeg člana štampa pisala da je krivično gonjen zbog pronestrašnosti, a svima im je zajednička stranačka pripadnost. Ministarstvo kulture u sadašnjem sazivu oglasilo se nenadležnim u slučaju kršenja Zakona o kulturi prilikom imenovanja članova Upravnog odbora, raspisivanja konkursa za direktora KC Požega, kao i za nadzor poslovanja ustanova kulture čiji je osnivač lokalna samouprava.

Na reviziju Vrhovnog kasacionog suda, najviše sudske instance u Srbiji, čeka se od aprila prošle godine, a KC Požega je, u međuvremenu, voljom lokalnog predsednika prestao da postoji. Likvidiran! Ustanova kulture je likvidirana bez zakonskog osnova i uz brojne propuste, a moje bivše kolege i ja smo dva puta dobijali otkaze, ja oba puta retroaktivno. I sve je to tretirano kao normalno. Onda je formirana nova sportsko-kulturalna ustanova, koja se u osnivačkim aktima i Statutu i ne poziva na Zakon o kulturi, primljeni su neki novi radnici, zadržani neki „poslušni“, a prva aktivnost te ustanove u 2018. godini je trebalo da bude kupovina stambenog objekta koji je, kako se tvrdi, nelegalan i u vlasništvu je aktuelne predsednice Skupštine. Iz tog razloga u Požegi ne prestaju protesti građana.

I onda možemo da zaključimo da je ne samo zatajio neki mehanizam već da se urušio ceo sistem i da postoje odredena mesta, kao što je naša Požega, gde prestaje da važi Ustavom zagaranovani pravni poređak, koji počiva na podeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsку, pri čemu je njihov odnos zasnovan na ravnoteži i međusobnoj kontroli, a sudska vlast je nezavisna. Ništa od toga ovde nije važilo u poslednje dve i po godine. Od Ustava je sada jača partijska članska karta ili dogovor dve interesne strane koji danas može da važi, a sutra već ne. Ima se utisak da se ceo pravni poređak urušio i da paralelno funkcioniše paradržavni sistem, koji je izgradio svoju hijerarhijsku strukturu i infrastrukturu, koji deli građane na podobne i nepodobne, na patriote i izdajnike i koji „okupira“ naše ustanove kulture, naše mesne zajednice, naše opštine, gradove i brani ih od nas, od građana.

Kada se u takvom jednom parasistemu „suprotstavite“ predsedniku opštine braneći ustanovu koju u tom trenutku zastupate, njenu programsku autonomiju i zakonitost rada, i kada nastojite da ispravite izrečene neistine na račun rada te ustanove i njenih zaposlenih, samo zato što ste kulturni radnik i što štitite svoju struku, onda nastaje ogroman problem. A ako sa druge strane imate nekoga kome ste još i povredili sujetu, postajete „neprijatelj broj 1“, njegova životna oopsesija kojom će se baviti do „uništenja“, bez osećaja za meru i štetu koju pritom nanosi drugima, zajednici... O poštovanju zakona ili o moralu da i ne govorimo.

Vaš primer pokazao je da ni lični otpor ni podrška javnosti ni istrajnost nisu bili dovoljni da dobijete bitku protiv moćnog lokalnog partijskog funkcionera. Kako radnici u kulturi i umetnici mogu da izvrše efikasan pritisak na vlast da se to ne dešava i da li Vaš slučaj pokazuje da je nemoguće bilo šta promeniti ili bi bilo moguće kad bi bilo više otpora?

S.P.V. Najpre, insistiram na tome da moj otpor i istrajnost nisu uloženi u „bitku protiv moćnog lokalnog partijskog funkcionera“. Nikada to nije bila neka lična bitka, niti bitka protiv političkog neistomišljenika. Nisam politički aktivna i, u ovom slučaju, taj „partijski funkcioner“ predstavlja vršioca javne vlasti koji je dužan da poštuje zakone i da preuzme odgovornost za javno izrečeno i urađeno. Onog trenutka kada neki partijski funkcioner biva imenovan ili izabran za vršioca javne vlasti, on zastupa sve građane u okviru svojih ingerencija i biva predsednikom opštine svih građana koji žive na njenoj teritoriji. Upravo on treba da bude garant poštovanja zakona. Kao da smo zaboravili čemu služi država i državni službenici i da smo svi mi, građani, u njoj jednaki i da je posao državnih službenika i predsednika opštine i predsednika države i vlade da nama, građanima, omoguće vladavinu prava, socijalnu pravdu i ostala načela pravnog poretku. Država je tu da nam pruži bezbednost i da nas zaštitи od onih koji zakon krše. Kao da smo to zaboravili, jer danas imamo državne službenike tj. funkcionere koji nas zastrašuju, koji nam prete i koje mi „lovimo“ u kršenju zakona, prijavljujemo toj istoj državi i ta država ne reaguje ili reaguje vrlo sporo i odloženo.

Moja tzv. borba je zapravo ono građansko ponašanje koje na različite načine pokazuje da kao

¹ Deo izjave Milana Božića, Večernje novosti, 18.11.2015.

građanka, a potom i kao neko ko radi i deluje u sektoru kulture, ne mogu da prihvatom da živim u zemlji u kojoj se ne poštuju zakoni i Ustav. Iako sam izgubila radno mesto, iako je jedna ustanova kulture likvidirana, ne mislim da je borba završena i izgubljena. Borba za poštovanje zakona, za transparentnost u odlučivanju, za poštovanje struke i profesionalizma, za demokratičnost kulturne politike, za slobodu umetničkog izražavanja i poštovanje kulturnih raznolikosti, za autonomiju kulture u odnosu na politiku je kontinuirana i svakodnevna aktivnost za svakoga ko je iskreno ušao u sektor kulture i tu planira da radi i ostvari odredene rezultate. Od novembra 2015. godine, kada je sve ovo počelo, u „borbu“ za KC Požega su ušle brojne kolege, ali i šira javnost: Asocijacija NKSS, programski deo kolektiva Kulturnog centra Beograda, AICA – Medunarodno udruženje likovnih kritičara (Srbija), Nacionalni savet za kulturu, PEN centar, pa i Ministarstvo kulture i informisanja u prethodnom sazivu, nedavno se tome pridružila i radna grupa EU Arts Rights Justice. U Požegi je formirana neformalna grupa umetnika i građana „Kultura za 5“ koja je delovala i putem offline akcija i putem online borbe kroz društvene mreže. Medijska situacija pre dve godine nije bila baš toliko katastrofalna kao danas, skoro svi nacionalni mediji, osim tabloidnih, su pisali i izveštavali o ovom slučaju. Nakon raspisivanja nezakonitog konkursa za mesto direktora, desila se još jedna akcija nazvana „Konkursijada“ – ona se ogledala u želji umetnika i kulturnih radnika da pozovu što veći broj kompetentnih kandidata da konkurišu za mesto direktora KC Požega, kako bi se pratila zakonitost sprovodenja konkursa. Umetnici Milica Đorđević i Vojislav Nedeljković iz Požege su zvanično učestvovali na ovom konkursu i obaveštavali javnost i državne organe o toku njegovog (ne)sprovodenja. I, evo, on je raspisan u aprilu 2017. godine, a može se zaključiti da, iako je ustanova ugašena, konkurs traje i dalje, jer kandidati nisu obavešteni o rezultatima, o tome ko je izabran na to mesto. Epilog konkursa je poznat samo u vidu razrešenja jednog člana Upravnog odbora Kulturnog centra, koji je dao podršku Milici Đorđević. Dakle, prvo su neposlušni proterani iz UO, a potom i iz redova zaposlenih. Takođe, „Konkursijada“ je prijavljivala različite nezakonite radnje članova UO KC Požega i državnim organima, pa je odgovor na tu temu stigao i od gospodina Selakovića, u ime Predsedništva Srbije, a i MUP i Tužilaštvo ispitivali su vršenje pritiska na kandidate za direktora.

Kada se iz današnje perspektive pogleda na tu hronologiju, zaključuje se da u svim tim potezima lokalnih vlasti nema ni malo promišljenosti i strateške

vizije, da se stvari odvijaju ad hoc i u skladu sa trenutnim pojedinačnim interesima. Na primer, Upravni odbor KC uz saglasnost ili po direktivi Opštine Požega, suprotно presudama, umesto da me vrati na mesto direktora do juna 2018. godine, raspisuje konkurs za to mesto u aprilu 2017. i, ogrešujući se više puta o zakon, bira direktora, a Skupština Opštine Požega ga imenuje negde početkom jula 2017. na mandat od četiri godine. Samo pet meseci kasnije Opštinsko veće i Skupština opštine Požega odlučili su da likvidiraju Kulturni centar i osnuju Sportsko-kulturni centar, a istu osobu imenuju za vršioca dužnosti direktora te nove ustanove. Sve ovo ukazuje na apsolutno odsustvo strategije i planske kulturne politike u ovom malom mestu. Da ne pominjem da je početkom 2016. usvojen strateški dokument razvoja Opštine Požega, koji se odnosi na period od 2016. do 2021. godine, u kom se nigde, ni u naznakama, ne pominje da je u planu „pravno prekomponovanje statutarnog tipa“, kako je ovu požešku simbiozu sporta i kulture nazvao Vladan Vukosavljević, aktuelni ministar kulture.

I dalje se „borim“ i ne mislim da je kraj i možda naivno zvuči, ali mislim da bi svaki čovek na mom mestu radio isto, ako smo videli da je moguće uspostaviti neke sisteme na mikro planu koji su, poštujuci sve ograničavajuće faktore i zakonodavstvo ove države, ipak uspevali da daju rezultate i bili prepoznati kao važne tačke na kulturnoj mapi Srbije, pa i šire. U izgradnju tih mikro-sistema smo uložili mnogo truda, vremena, volje... Sve to je vredelo, jer se pokazalo šta se može napraviti od potpuno nevidljive i polumrtve ustanove, koja je 2009. godine kada sam došla da u njoj radim kao imenovani vršilac dužnosti direktora na godinu dana, bila u sudskim sporovima, finansijskim dugovima, sa neupotrebljivom, zastarem ili nepostojecjom opremom za rad, bez programa i stručnog kadra... Ako takvu ustanovu uspete da razvijete u instituciju sa kojom većina umetnika želi da saraduje i koja posluje uspešno sa stalnim unaprednjima u različitim oblastima, sa stalnim uvećanjem budžeta koji ne dolazi iz lokalne samoprave, već od sopstvenih prihoda i od republičkih konkursa i drugih donatora, ako se programi realizovani u toj ustanovi nagraduju značajnim nagradama, znači da ste, zajedno sa ljudima koji su tamo bili zaposleni, ostvarili rezultate koji su vidljivi i merljivi toliko da smo, na poziv državnih institucija, našu ustanovu prezentovali više puta kao primer dobre prakse u različitim oblastima.

E, onda dove neka nova vladajuća garnitura na lokalni i potpuno paušalno i nestručno proceni da je sve to pogrešno, pogubno po publiku i čak vas optuži

da ste neke stvari radili protivzakonitio, a, opet, sud na kraju kaže da to nije istina i da ste vi u pravu, pa iako nije došlo do logičnog sleda stvari - da sudska presuda oštećenom vrati nezakonito oduzeta prava, ipak nema drugog izbora nego se boriti i dalje.

Danas se ljudi plaše, strah je glavni inhibitor otpora, a prirodna potreba čoveka je da reguje kad se pred njegovim očima dešava nepravda, korupcija, oduzimanje ljudskih prava i sloboda. Pitam se da li su se ljudi više ili manje plašili kada su im iznad glava letele bombe ili kad su isli u rat u BiH, u Hrvatsku ili na Kosovo? Kako taj strah mogu da zaborave? I kako ih nije strah od toga šta ostavljam budućim generacijama i u šta će nam izrasti sadašnje generacije mladih? Ako čutimo i ako se plašimo da progovorimo i odbranimo osnovna civilizacijska načela, da li imamo svest o tome da učestvujemo u urušavanju sistema vrednosti i da to i nas i nadolazeće generacije može mnogo skuplje koštati u budućnosti od nekog izgubljenog radnog mesta, plate u javnom sektoru, pozicije ili čega se već danas ljudi grčevito drže i u ime čega biraju da čute.

Sektoru kulture nedostaje više sloge, hrabrosti i solidarnosti. Svi smo svesni da nam je potrebno društvo u kome će kulturni radnici biti priznati profesionalci a umetnici uvažavani stvaraoci koji mogu normalno da žive od svoga rada, a ne na ivici egzistencije. Ipak, i jedni i drugi često ostaju pasivni. Svesni smo da je na snazi apsolutna devastacija sektora kulture – razorenje su institucije, napravljeni još dublji jazovi između javnog, privatnog i nezavisnog sektora, između savremenog stvaralaštva i kulturnog nasledja, između nauke i umetnosti, između kulture i obrazovanja... Samo kada pogledamo reprezentativna udruženja samostalnih umetnika u različitim oblastima (ULUS, ULUPUDS, UDUS..) kako su uništena i razjedinjena, posvađana, čini se da je sve to sistemski vrlo „mudro“ sproveđeno, ne bi li se predupredili i učutkali svi mogući potencijalni oblici otpora. Asocijacija NKSS je trenutno možda jedini akter koji reaguje povodom određenih kršenja procedura i propisa i vidimo da je zato „kažnjavana“ na republičkim i gradskim konkursima prilikom dodelje sredstava za sufinansiranje projekata, kao što je i resorno ministarstvo označilo kao glavnog protivnika strategije i reformi, a upravo je suprotno.

Mi se borimo za naš sektor i vrlo smo malobrojni, vrlo slabo plaćeni, vrlo razjedinjeni ali nas, ipak, doživljavaju kao pretnju! Kolege širom Srbije u javnom sektoru proživljavaju neverovatne stvari, nipođaštanja, mobing, pretnje, oduzima im se pravo da se bave svojim poslom, ali sve su to pojedinačni slučajevi koji ne mogu da akumuliraju snagu za promene. Prosečna plata u ja-

vnom sektoru u kulturi je ispod republičkog proseka, kao i ispod prosečne plate u prosveti i medicini, sudstvu, manje od 400 evra i ljudi čuvaju ta svoja radna mesta i čute ili rade još tri posla istovremeno i nemaju vremena ni snage da se bave „opštim dobrom“. Nezavisni sektor je iscrpljen od kontinuirane neizvesnosti, a slobodnih medija je malo. U takvoj klimi je logično i jasno zašto je otpor slab i zašto je sektor razjedinjen.

Nebrojeno je primera da su o umetničkoj produkciji, kulturnim ustanovama i čelnim ljudima u njima odlučivali partijski postavljeni ljudi, čije je nepoznavanje oblasti kulture i umetnosti gotovo zapanjujuće. Šta mislite da li je njihov cilj direktni atak na umetničku produkciju i kulturne sadržaje koji im nisu po volji ili je još prizemniji - jačanje sopstvene pozicije i gušenje svake potencijalne kritike, dok ih kultura sustinski ne zanima?

S.P.V. Ovo što navodite ranije se dešavalo u unutrašnjosti u manjim mestima, ali stiglo je i do Beograda, do ustanova kulture, ali i do gradskog Sekretarijata za kulturu. Podobni, pouzdani i poslušni se postavljaju na sva mesta. Inauguriše se neka nova „intelektualna elita“ koja populistički kroz masovne medije nameće svoj (ne)ukus.

U požeškom Kulturnom centru nije bilo dovoljno postaviti samo na mesto direktora nekoga koji će biti poslušan, nego se o tome vodilo računa i prilikom imenovanja Upravnog i Nadzornog odbora, uz kršenje Zakona o kulturi. Najopasniji u svemu je uticaj na programsku politiku oduzimanjem prava urednici galerije da utiče na uređivanje programa (!).

Nakon svega, kad se „iz pepela“ uzdigla nova sportsko-kulturna ustanova, podobni partijski kadrovi koji su ranije sedeli u UO KC Požega, sa srednjoškolskim diplomama u oblasti poljoprivrede i radnim iskustvom trgovачkih putnika u prodaji proffromskog posuda, bivaju nagrađeni radnim mestom u novoosnovanoj ustanovi. Takvim preletačkim stranačkim kadrovima je zadatak da *brane kulturu od kulturnih radnika*, od umetnika, da iz ustanova kulture isteraju kulturne radnike, umetnike i sve koji bi po kvalifikacijama tu trebali biti, da „raskrinkaju“ ustanove koje su zaposeili neki koji su „oterali narod“ iz ustanova kulture, što je uslovilo porast gledanosti rijaliti programa, prema rečima predsednika opštine.

Što se same Požege tiče, Gradska galerija je od osnivanja (1999.) bila onaj „kamenić“ koji žulja u cipelama pojedinih predstavnika vlasti. Od samog početka, galerija je uspostavljena kao profesionalna ustanova koja prati scenu savremene vizuelne umetnosti u celoj

Srbiji, što je i ranije nekim direktorima ili političari ma izgledalo suviše ambiciozno i „apstraktno“. Požešku galeriju sam ranije već jednom napustila kao urednika 2005. Dala sam otkaz na mesto urednika kada je za direktora postavljen pesnik Dragan Jovanović Danilov, koji je raspustio Umetnički savet i poništio prethodni program, te imenovao novi Umetnički savet koji se nikada nije ni sastao. Razlog mog odlaska je bilo neslaganje po pitanju uređivačke politike. I tada, kao i danas, zamereno mi je da je program preambiciozan za malu sredinu, ali ipak nije bilo ovakvih pritisaka, politizacije i slično. Taj sindrom „praznog stola“, tj. oduzimanja ingerencija i prava da radite posao za koji ste stručni, takođe je jedna vrsta mobinga i onda birate da li ostajete u tome ili idete. Sada je bilo drugačije, ali se svelo na isto - najveći problem trenutna vlast je vide la u programu galerije i programskoj orijentaciji („nema preslica, čilima i džempera“), a kada je naišla na otpor, onda se napad preneo i na druga polja - na finansijsko poslovanje i na osporavanje zakonitosti u radu. U prvom osvrtu na rad KC Požega, predsednik opštine je naveo: „Znate, ja ne mogu da se složim sa činjenicom da galerija bude jedna stalna postavka nekih apstraktних slika. Kulturna zbivanja, moramo da približimo ... širokim narodnim masama.“²

Iz oba ova iskustva, dakle iz 2005. i ovog koje traje od 2015. do danas, ipak, tvrdim da lokalni političari ništa ne znaju o subvezivnoj snazi savremene vizuelne umetnosti, niti je to razlog njihovog otpora „stalnoj postavci apstraktnih slika“. Njihovi razlozi su populističko-nacionalističko podilaženje volji glasača, ali i stranačka namirivanja, mada ponekad i nešto što ima veze sa ličnošću vršioca vlasti, da ne budem grublja u oceni. Danas širom sveta populizam uništava kulturu, sve posmatra binarno i deli na populističko i elitističko. Političari u trci za glasovima pribegavaju populizmu i podilaze ukusu širokih slojeva, nipođavajući stručnu valorizaciju umetničke produkcije. Čak se često žestoko obračunavaju sa tom elitističkom pošasti, „dajući narodu na upravu ustanove kulture“ po nekadašnjem principu „fabrike radnicima“. U praksi to, zapravo, nije tako i vrlo uzak krug najbližih saradnika i partijskih kolega preuzima upravljanje, stručni kadar se proteruje, a ustanova se udaljava od svoje osnovne delatnosti.

Koliko i kako takav odnos prema kulturnim ustanovama utiče na kulturni život malih sredina, poput Požega?

S.P.V. Kulturne ustanove sa nepostojećom kulturnom politikom ili stranačkom kulturnom politikom obe-

smišljavaju rad svih onih koji se kulturom i umetnošću bave u toj sredini, favorizacijom zabave, kiča i komercijalne zabavljачke kulture. „Kultura za 5“ kao neformalna grupa okupila je veći broj lokalnih stvaralaca – vizuelnih umetnika, pisaca, pesnika, filmadžija i ljudi koji rade nezavisno. Svima nama danas su zatvorena vrata ustanova kulture u Požegi.

„Naša zadužbina“ je nedavno organizovala u Požegi, sa NVO „Forca“, izvođenje monodrame „Laura, molim te“, uz tribinu na temu onlajn aktivizma na kojoj je trebalo da i ja govorim. Pronaći prostor u kome ova predstava i tribina mogu da se održe bilo je skoro „nemoguća misija“ i na kraju se sve desilo u jednoj osnovnoj školi u Požegi, čiji je tadašnji direktor upravo bio obavešten da ministar odbacuje njegovo imenovanje, iako su ga kolektiv i školski odbor izabrali na novi mandat. To je za organizatore tribine izgleda bila „srećna okolnost“.

U Strategiji ravoja Opštine Požega 2016-2021, koju je kao dokument izradila i usvojila aktuelna vlast, kao jedan od ključnih potencijala u kulturi navodi se Međunarodni studentski filmski kamp „Interakcija“, koji organizuje NFC Filmart. Međutim, zbog novonastale situacije i odnosa Opštine Požega prema kulturi, prekinuli smo saradnju sa lokalnom samoupravom i ustanovama kulture iz Požega i već dve godine realizujemo „Interakciju“ u saradnji sa starim i novim partnerima iz Čačka, Ivanjice i Užica i njihovim ustanovama kulture, kao i sa Kulturnim centrom Beograda. Imamo i podršku Ministarstva kulture i informisanja i Filmskog centra Srbije.

Lokalna biblioteka nije u stanju da napravi promociju knjige poezije „Iz srećne republike“, višestruko nagradivanog pesnika iz Požege, Petra Matovića koja je, od objavljinjanja sredinom 2017, predstavljena u Zagrebu, Beču, Skoplju, Kragujevcu, Nišu i drugim gradovima. Prema mišljenju lokalnog rukovodstva kulturnih ustanova, ovakvi programi su postali nepoželjni. Možda se prečutno vrši i autocenzura, jer se unapred zna da to ne bi bilo po volji lokalne vlasti, s obzirom na angažman pesnika u „Kulturi za 5“ i njegovo slobodno javno iznošenje ličnih stavova o različitim aktuelnim pitanjima.

Postali smo lokalni a možda i državni neprijatelji, „samoproklamovani elitisti koji su plasirali neku kulturu samo njima razumljivu“, prema rečima predsednika opštine. Takođe, zanimljivo je i to da se vrlo posvećeno prelistava građanska peticija sa više od 2.000

2 Milan Božić, intervju Radio Požega, 5.11.2016. godine

potpisa kojom je od lokalnih vlasti zatraženo da odustanu od zahteva za moju ostavku u novembru 2015. Poznato mi je da je, do sada, desetak različitih ljudi s tog spiska dobilo pretnje ili upozorenja da će oni ili neko njihov dobiti otkaz ili nešto slično, jer vlasti znaju da su potpisnici peticije kojom je meni data podrška.

Kako komentarišete reagovanje ministra kulture da se zbog ukidanja KC Požega diže previše buke i da „nije reč o suzbijanju kulturnih sadržaja i aktivnosti, već o pravnom prekomponovanju statutarnog tipa?“

S.P.V. Mislim da ministar kulture vrlo dobro razume što se dogodilo sa ovom ustanovom i zašto ali, u opštem sistemu partokratije, za članove vladajuće stranke se uvek pronađu opravdanja i izgovori i, potpuno očekivano, baci se akcenat na nešto drugo, prečutkuje se pravi razlog i stvara „privid normalnosti“.

Mene, ipak, malo više plaše druge izjave ministra Vukosavljevića, izrečene na Radio Beogradu 1 u emisiji „U središtu pažnje“ u decembru 2017: „Zapazili smo veliku devastaciju kulturnih centara u manjim gradovima. Šezdesetih i sedamdesetih godina je ta ideja začeta na nivou evropskih zemalja, u Francuskoj za vreme Andrea Malroa...tadašnja SFRJ je preuzeila i naši gradovi su imali kulturne centre koji su bili središte različitih tipova kulturnog života. Naravno, to su finansirale lokalne samouprave, bilo je novca u nekim periodima, a kasnije se ispostavilo da taj novac nije bio zarađen nego iz stranih zajmova i sada kad je to došlo na teret izdržavanja lokalnih samouprava, postoje preće potrebe i pitanje da li model kulturnih centara, tako shvaćen, može da postoji u današnjem okviru“. Ali, kao pandan tome, dalje u razgovoru, ministar ističe da su kulturno-umetnička društva i amaterizam „jedan fini okvir kulturnog života u manjim sredinama, pa i u Beogradu“, pa ističe kao važnu stvar u borbi protiv dokolice mladih „borbu za reaffirmaciju amaterizma“.

Onda se pitamo: da li je gušenje profesionalizma u kulturi strateško usmerenje državne kulturne politike? Amaterizam je važan i određene ustanove kulture su u skladu sa zakonom dužne da se njime bave i podstiču ga, ali dići ruke od sistema kulturnih centara zato što su oni u devastiranom stanju je pogrešno. Potrebno je pronaći razloge devastacije i zaustaviti je. Partokratska država je proterala stručne kadrove iz kulturnih (polivalentnih) centara, stranke su postavile svoje nekompetentne kadrove, ne ulazu se sredstva u umetničku produkciju i u glavnu delatnost, u programe, u opremu. Domovi kulture i kulturni centri su ustanove koje nisu ni u kakvom „sistemu“, njih sam Za-

kon o kulturi prepusta na (samo)volju lokalnim osnivačima. Biblioteke imaju svoj zakon, muzeji svoj, imaju svoje matične ustanove i propisana radna mesta u pravilnicima o sistematizaciji. Međutim, polivalentni centri su idealni za uhlebljenje partijskih kadrova i zato propadaju i gube svrhu. Treba tome pogledati u oči i to zaustaviti, a ne okrenuti glavu od visoke umetnosti i vrhunske umetničke produkcije koja nastaje i u malim sredinama i biva nagradjivana širom sveta ili, što je još gore, oduzeti pravo građanima malih sredina da konzumiraju kulturne sadržaje širokog spektra od visoke umetnosti, preko participativnih programa rada sa publikom, do amaterskih predstava. To je zastrašujuće pogrešan i poguban koncept po celu državu! Ne treba potcenjivati sopstvenu naciju i nuditi im samo amaterizam.

U tom duhu je i, kako sam predsednik opštine Milan Božić kaže, njegova čuvena izreka: "Više volim srpsku preslicu, nego japansku kukicu". To je bila i njegova jedina reakcija na protestni apel koji je lokalnim vlastima uputila nedavno Radna grupa EU za kršenje ljudskih prava u oblasti umetnosti Arts Rights Justice, apelujući na okončanje javnog progona kojem ste izloženi od 2015. Taj apel podržalo je potpisima gotovo 100 domaćih i stranih umetnika, kulturnih radnika i organizacija, a poslat je i najvišim državnim zvanicnicima, zaštitniku građana i Muzeju savremenih umetnosti u Beogradu. Da li je bilo još nekih reakcija?

S.P.V. Radna grupa Evropske unije za kršenje ljudskih prava u oblasti umetnosti Arts Rights Justice zainteresovala se za moj slučaj u svom istraživanju u Srbiji tokom juna 2017. godine i, pored još četiri slučaja u našoj zemlji, obradila ga i poslala specijalnom izašlanku za prava u kulturi pri Kancelariji UN. Najinteresantnija situacija za njih je bila da je ovaj slučaj imao sudski epilog i da se opet ništa u mojim pravima u praksi nije izmenilo, čak su još više uskraćivana, odnosno kršena. Zanimljivo im je bilo i to da su republičke institucije reagovale, na samom početku Ministarstvo kulture, ali da to nije imalo uticaja na odluke lokalnih političara.

Poslednje uvrede i neistine koje su izrečene o meni i o mom radu desile su se početkom februara ove godine, kada me je predsednica Skupštine Opštine Požega, pokazujući nekakav specijalno pripremljeni portfolio u nekoj emisiji na lokalnoj televiziji, optuživala za različite stvari, a između ostalog i za bahato trošenje budžetskih sredstava iz lokalnog budžeta za nabavku umetničkih dela za kolekciju KC Požega. Pri tome se

pred kamerom mahalo fotografijama slika umetnika Milovana Destila Markovića i Aleksandra Dimitrijevića, slike su komentarisane veoma pogrdno i posprdno i najavljivala se izložba „Galerija, ne ponovilo se!“ ili „Šta je ostalo iza jedne nesreće žene“. Inače, predsednica Skupštine je trebalo da zna da su umetnička dela koja je prikazala javnosti nabavljena otkupom od sredstava Ministarstva kulture i da je o njihovom otkupu i ceni odlučivala relevantna komisija koju je imenovalo ministarstvo. Takođe, pored tu prikazanih slika postoji i „drugi otkup“ sa još većim brojem umetničkih dela i sa gotovo istim iznosom u zbiru od 2,4 miliona dinara, ali je realizovan u 2016. godini i ugovore je potpisao aktualni v.d. direktor, pa zato taj „drugi otkup“ nije sporan, izgleda. U istoj emisiji na lokalnoj televiziji pokazali su ugovore sa zakupcima dva poslovna prostora, koji su u zgradici KC Požega, uz tvrdnju da su ugovori istekli i da zakupci ne plaćaju zakupnine. Možda je to danas tako, ali kakve veze danas sa tim ima urednica likovnog programa koja je pre par meseci dobila otkaz? Dok sam zastupala ustanovu, ti ugovori su bili potpuno validni, a pravo zakupa prostora se dobijalo isključivo učešćem na javnoj licitaciji. Zakupci su redovno plaćali zakupnine čiju visinu je određivalo Opštinsko javno pravobranilaštvo i o tome svedoči Zapisnik o primopredaji dužnosti direktora iz februara 2016, koji smo potpisali i aktualni v.d. direktora i ja.

Tako da različite laži, neverovatne neistine, uvrede i klevete ne prestaju. Verujem da su to u ovom poslednjem navratu izazvali i protesti koji su u toku u Požegi, gde su građani izašli na ulice i ustali protiv bate vlasti. Učesnica sam ovih protesta, a verovatno me lokalna vlast doživljava kao inspiratora i organizatora, pa nastavlja sa napadima.

Pismo radne grupe EU poslato je najvišim republičkim funkcionerima i institucijama, od premijerke, predsednika države, zaštitnika građana, ministra kulture, pa do MSU u Beogradu i, naravno, vršiocima pritisaka i napada - predsedniku Opštine Požega i predsednicima Skupštine Opštine Požega. Arts Rights Justice je apelovala, sa potpisanim pojedincima, da zvaničnici lokalne vlasti odmah i bezuslovno prekinu vršenje pritiska na mene i javno vređanje i klevete.

Jedina reakcija, osim reakcije medija, bila je zahtev Muzeja savremene umetnosti lokalnim vlastima u Požegi da se njihovoj komisiji omogući uvid u kolekciju KC Požega, budući da je zaštita umetničkih dela iz oblasti savremene umetničke produkcije u nadležnosti MSU Beograd.

Da li ste razmišljali da pokrenete sudski postupak zbog javnog iznošenja uvreda i kleveta na Vaš račun?

S.P.V. Razmišljam o tužbama, a za sada sam i dalje u svakodnevnom kontaktu sa Arts Rights Justice grupom i oni i dalje prate i nadziru ovaj slučaj. Očekuje se reakcija državnih organa, ali ona u javnoj sferi izostaje.

Strategija razvoja kulture, čije je donošenje odloženo za ovu godinu, predmet je javne rasprave mesecima, a i dalje nema saglasnosti gotovo ni o jednom od bitnih pitanja između predstavnika ministarstva, koje je predložilo strategiju i radnika u kulturi i umetničkih udruženja, s druge strane. Koji su, po Vama, razlozi za tako suprostavljene stavove – vrednosni, ideološki ili jednostavno u svemu nespojivi pristupi i vizije o tome kako i na koji način kultura jedne zemlje treba da se neguje i razvija?

S.P.V. Nacrt strategije kulturnog razvoja, koji je bio na javnoj raspravi, pokušava da precizno definiše „dimenzije srpske kulture“, ističući pritom „herojsku“ dimenziju i namećući izuzetno naglašen „nacionalni narrativ“ kao imperativ. Tekst ove strategije je problematičan zbog ideološkog okvira, koji je ocenjen u stručnoj javnosti kao etno-nacionalistički sa neoliberalističkim principom delovanja u kulturi. Nacrt strategije je i metodološki problematičan dokument koji nije praćen demokratskim i naučno utemeljenim pristupom ni u izradi, ni u javnoj raspravi. Po pitanju decentralizacije kulture, ovaj nacrt samo konstatiše stanje, ali nagomilane probleme, koje je i ministar uočio, ne rešava.

Koji su još ključni problemi ustanova kulture – mali budžet, neodgovarajuća sistematizacija, kadrovska struktura...? Mislite li da je strategijom moguće rešiti neke od njih?

S.P.V. Decenijama unazad „kulturna“ pati od besparice, budžeti su uvek mali i to vidimo na nivou cele države i kompletног izdvajanja za kulturu koje nije izaslo ni na jedan ceo procenat (1%). Međutim, u Požegi, recimo, imamo obrnutu situaciju - KC Požega u 2017. ili Sportsko-kulturni centar Požega sada u 2018. godini, imaju značajno veći budžet nego prethodnih godina. Lokalna vlast „pumpa“ sredstva u ovu ustanovu ne bi li pokazala kako i posle odlaska „nekih“, ta ustanova može uspešno da radi. Bilo bi dobro kada bi od toga imali koristi građani Požege. Međutim, iz budžeta se najviše ulaže u pozorišne i muzičke programe koji privlače najširu publiku i spadaju u domen zabavljачke kulture, a ne visoke umetnosti..

Strategija kulturnog razvoja, a potom i zakoni koji bi proizašli iz nje, mogli bi vrlo jednostavno i efi-

kasno da urede rad ustanova kulture po Srbiji, naročito polivalentnih centara koji su najbrojniji u javnoj mreži ustanova (176), a suočeni su sa nizom problema.³

Potrebno je zakonom propisati obavezu da resorno ministarstvo daje saglasnost na imenovanje članova upravnih odbora, kao i na imenovanje v.d. direktora i direktora ustanova. Takođe, u skladu sa delatnošću ustanova, sa veličinom i specifičnošću potencijala samog mesta (grada, opštine, mesne zajednice), potrebno je propisati obavezne pravilnike o sistematizaciji radnih mesta u polivalentnim centrima kulture. Država, tj. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave je napravilo katalog radnih mesta u kulturi još za vreme ministarke Kori Udovički, ali nikad nije usvojen ni zaživo, jer ne odgovara partokratskom sistemu, pošto bi više od 50% zaposlenih u ustanovama kulture moralno da dobije otkaz zbog nekvalifikovanosti.

Vrlo je važno i neophodno izgraditi sistem stručne evaluacije rezultata rada ustanova kulture na lokalnu i u skladu sa tim podržavati, odnosno nepodržavati njihove projekte budžetskim sredstvima. Danas rad jedne ustanove kulture polivalentnog tipa čiji je osnivač lokalna samouprava ocenjuje jedino Upravni odbor, koji najčešće čine stranački nestručni kadrovi za oblast kulture, i dalje lokalni parlament, tj. odbornici, među kojima su retki kulturni radnici i umetnici.

Takođe, autonomiju u uređivanju programa ustanovama kulture treba zakonom zagarantovati i u praksi a ne samo na papiru, te spričiti uticaj politike i cenzuru kada je u pitanju programska politika ustanova.

Imate iskustvo rada i u javnom i u nezavisnom sektoru koji se, takođe, suočava s brojnim problemima. Jedan od njih je i što mnoga ugledna udruženja, platforme i umetničke grupe nisu dobitne sredstva na republičkim i lokalnim konkursima za savremeno stvaralstvo, a argumentovane kritike o kršenju procedure i pravilnika ostale su bez odgovora. Na koji način je moguće promeniti konkursnu proceduru, kako bi ceo postupak bio jasan, jasan a novac raspodeljen na osnovu nespornih kriterijuma?

S.P.V. Jaz između javnog i nezavisnog sektora je veliki, a ako se nastavi sa ovakvom kulturnom politikom biće još veći, a privatni sektor je tek na svoju stranu. Kultura je razjedinjena. Poštovanje procedura i zakona u oblasti kulture treba da nametne izgleda neko sa strane. Drugačije bi bilo da je sektor jedinstven, pa da se okupi i izvrši pritisak u vidu protesta, štrajka.

Osim kao urednica gradske galerije u Požegi, prošle godine ste bili angažovani i na više drugih poslova, među kojima kao selektorka Bijenala akvarela u Zrenjaninu i umetnička kodirektorka galerije Artget KCB-a... Kakvi su Vam sada profesionalni planovi? Da li biste se i pod kojim uslovima vratili u kulturno-sportsku ustanovu u Požegi, nekadašnji kulturni centar?

S.P.V. Nažalost, iskustvo me je naučilo da se sistem u kulturi u javnom sektoru ne može menjati pojedinačnim entuzijastičkim pokušajima. Tako je moguće napraviti ozbiljne pomake, osvetliti odredene tačke, lično steći ogromno iskustvo, ali nije moguće osigurati kontinuitet i tu trpi struka i publika. Plan mi je da budem što samostalnija i nezavisnija.

U novoj sportsko-kulturnoj ustanovi u Požegi ne bih radila sve i da je zadržano radno mesto urednika likovnog programa ili da me je nekim čudom neko pozvao. Nema to veze sa onim što predsednik opštine izjavljuje da je moj prioritet da budem „broj jedan“, tj. da ne mogu da prihvatom da budem kako on kaže „druga ili treća“. To su besmislice! Radila sam kao urednica galerije od februara 2016. do novembra 2017. punim kapacitetom i kustoske i edukativne poslove i pisala projekte za konkurse Ministarstva kulture i bavila se saradnjom sa drugim ustanovama, dakle sve što mi i jeste i nije bilo u opisu posla, u cilju što boljeg rada galerije. Sve to sam radila i nakon nasilničke smene, nakon svih javnih osuda, ali program Gradske galerije Požega je sve do decembra 2017. imao definisan okvir sa vrlo relevantnim stručnjacima u Umetničkom savetu, kome je baš isticao mandat. Kada se sredinom prošle godine desilo da je Upravni odbor odbacio moj predlog za novi saziv Umetničkog saveta galerije (Stevan Vuković, Milica Pekić, Marija Radisavčević Raković i Dušan Savić) i kada je iznenada promenjen Statut ustanove da bi se meni, tj. uredniku oduzelio pravo da predlaže članove Umetničkog saveta, znala sam da od januara 2018. taj program više neće imati nikakvu vezu sa onim što je ta institucija predstavljala i da mi tu više nije mesto. Ta spoznaja da lokalni političari, potpomognuti članovima Upravnog odbora i poslušničkim direktorom oduzimaju pravo jednoj struci da bude slobodna u javnom polju, da guše slobodu umetničkog izražavanja i urušavaju programsku konцепцију jedne institucije koja je mukotrpno godinama gradena, bila je daleko strašnija od bilo kakve nezakonite smene ili javnog „provlačenja kroz blato“.

To je osećaj kao da se nalazite u hiruškoj sali i čekate operaciju i dok ležite na operacionom stolu, pre nego što je počela da deluje anestezija, gledate kako neki šef – političar ili direktor, dolazi i iz sale isteruje hirurga, anesteziologa, sve lekare i ostavlja ponekog medicinskog tehničara, a skalpel daje u ruke tehničkom radniku ili higijeničarki. To je noćna mora! Vi ste omamljeni od anestezije i ne možete da pobegnete. Zastrašujuće je kad pomislite na posledice toga. Ne znate što je u tom slučaju gore, da li je bolje da anestezija deluje večno i da se nikad ne probudite nakon te operacije ili da se, ipak, probudite i vidite kakva je šteta nastala i kako dalje sa tim da živate.

Tako je sa našim društvom, sa našom kulturom. Ili je u anesteziranom stanju bez želje da se trgne, ili je u stanju saniranja loma va i posledica različitih rizičnih, ili pogrešnih eksperimenta raznih politika i ideologija.

³ U SFRJ aktivnosti polivalentnih centara za kulturu, u izvesnoj meri, bile su koordinisane kroz rad krovnih organizacija (saveza domova kulture, saveza amatera, kulturno-prosvetnih zajednica). Prestankom funkcionisanja ovih organizacija, otežana je organizacija i praćenje rada polivalentnih centara za kulturu, kojima često nedostaje kvalifikovana uprava i jasan programski koncept. Problemi se ogledaju i u lošem stanju prostora i opreme, naročito u centrima u kojima se obavlja i bioskopska delatnost, Nacrt Strategije kulturnog razvoja Srbije od 2017. do 2027, str 41. [http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017-do-2027.pdf](http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017-do-2027/-nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017-do-2027.pdf)

Tekst Predrag Cvetičanin

O prekarijatu i o političkim stavovima aktera nezavisnih kulturnih scena u Jugoistočnoj Evropi

Termin *prekariat* je neologizam nastao spajanjem engleskih reči *precarious* (nesiguran) i *proleteriat* da označi pojavu nove globalne klase koju suštinski karakteriše egzistencijalna nesigurnost. Prva teorijska upotreba pojma vezuje se za rane radove francuskog sociologa Pjera Burdijea¹ i njegove eseje uperene protiv neoliberalnih dogmi s kraja 1990-ih². U široku upotrebu pojam je ušao kroz niz tekstova i knjiga Gaja Stendinga, posebno studija *The Precariat. The New Dangerous Class* (2011)³ i *A Precariat Charter. From denizens to citizens* (2014)⁴.

Prema Stendingu, prekariat kao „klasu-u-nastajanju“ primarno karakterišu tri dimenzije: specifični odnosi proizvodnje, specifični odnosi distribucije i specifičan odnos prema državi. Kao posledica neoliberalnih politika brojčane, funkcionalne fleksibilnosti i fleksibilnosti nadnica u vremenu globalizacije, za prekariat su tipični privremeni i povremeni poslovi, koji su praćeni periodima nezaposlenosti, nemogućnošću obezbeđenja stalnog smeštaja i nesigurnim pristupom javnim resursima⁵. Po Stendingu, u domenu odnosa proizvodnje, prekariat se od proleterijata razlikuje po tome to što im nedostaje sedam tipova sigurnosti zaposlenja koji su bili tipični za industrijske radnike nakon II svetskog rata: 1) sigurnost tržišta rada (prilika za ostvarenje zarade, oličenih u politikama pune zaposlenosti); 2) sigurnost zaposlenja (zaštite protiv arbitarnog otpuštanja s posla); 3) sigurnost posla (mogućnost da se radi i napreduje u okviru vlastite specijalizacije), 4) sigurnost rada (zaštita od nesreća na poslu i u slučaju bolesti); 5) sigurnost veština (prilika da se stiču i unapređuju veštine kroz treninge

¹ Pierre Bourdieu, Claude Seibel, Alain Darbel, Jean-Paul Rivet (1963), *Travail et Travailleurs en Algérie*, Paris: Mouton

² Pierre Bourdieu (1998), *Acts of Resistance, Against the Tyranny of the Market*, New York: New Press

³ Guy Standing (2011), *The Precariat. The New Dangerous Class*, London: Bloomsbury Academic

⁴ Guy Standing (2014a), *A Precariat Charter. From denizens to citizens*, London: Bloomsbury Academic

⁵ U kasnijim radovima Standing ukazuje da, iako je većina komentatora u definisanju prekarijata naglašavala ove, za prekariat specifične odnose proizvodnje, oni nisu ključni za njegovo razumevanje (vidi Guy Standing, *The Precariat and Class Struggle* (2014b), *Revista Crítica e Ciências Sociais*, 103, 9-24)

na poslu); 6) sigurnost prihoda (adekvatnih stabilnih prihoda); 7) sigurnost predstavljanja (uključivanja u nezavisne sindikate, pravo na štrajk). Ovi prekarni odnosi proizvodnje proizilaze odатle što globalni kapital - u uslovima višestrukog povećanja obima dostupne jeftine radne snage širom sveta, a posebno u zemljama u razvoju – može da ih nametne, a oni mu garantuju najmanje troškove rada, odnosno ostvarenje najvećeg profita. Nesiguran i fleksibilan rad prekarijata neophodan je savremenom globalnom kapitalizmu, pa zato, Standing ističe – prekariat nije potkласa.

Prekariat takođe ima karakteristične odnose distribucije, odnosno specifičnu strukturu prihoda. Po Stendingu, socijalni prihodi se mogu podeliti u šest komponenti. Najpre, to je 1) vlastita proizvodnja (hrane, dobara, usluga); zatim, tu su 2) podrška koja se dobija od porodice ili od lokalne zajednice; 3) plate ili nadnlice koje se dobijaju od zaposlenja; 4) oblici zdravstvene, socijalne, penzione zaštite koji prate stalno zaposlenje; 5) socijalna pomoć koja dolazi od države; i 6) prihodi koji dolaze od uštedevina i investicija. Prekariat se, po Stendingu, može osloniti samo na nadnlice koje prima na svojim kratkoročnim poslovima, pa bez zdravstvene i penzione zaštite, bez socijalne pomoći, bez uštedevine i često bez podrške porodice ili zajednice kojoj pripadaju, živi život hronične egzistencijalne nesigurnosti⁶.

I na kraju, po Stendingu možda i ključnu ulogu u definisanju prekarijata, ima njihov specifičan odnos prema državi. Pripadnici prekarijata su lišeni mnogih prava koja uživaju građani koji pripadaju tradicionalnoj radničkoj klasi i salariju – oni su, prema Stendingu, denizeni⁷. Prekariat progresivno gubi svoja ekonomска i socijalna prava, posebno u oblasti socijalne zaštite i prava na obavljanje zanimanja; gubi građanska prava, u vidu prava na pravedan proces pred sudom; gubi kulturna prava u formi kulturne marginalizacije manjina, kao i neka od političkih prava. Prema Stendingu, prvi put u modernoj istoriji se dešava da država sistematski oduzima prava svojim građanima. Po njemu, izuzetno važno za razumevanje položaja prekarijata i prirode klasne borbe u koju će biti uključen, jeste da se prekariat nalazi u ulozi moljoca, u ulozi prosjaka, koji „nema prava da ima prava“ (Hana Arendt) i koji je prepušten na milost i nemilost državi, privatizovanim agencijama i dobrotvornim organizacijama.

Pored ove tri ključne dimenzije, Stending navodi da prekariat karakterišu još nepostojanje profesionalnog identiteta; odsustvo kontrole nad vremenom; potpuno instrumentalan odnos prema radu; nizak stepen socijalne mobilnosti; prekvalifikovanost za poslove koje obavljaju; manjak resursa za borbu sa životnim neizvesnostima; zamke siromaštva i prekarosti, i ističe da ovih deset karakteristika zajedno određuju prekariat. Po njemu, „one nisu specifične samo za njega. Ali uzeti zajedno, ovi elementi definišu društvenu grupu i iz tog razloga prekariat se može nazvati klasom-u-nastajanju“ (Standing, 2014a: 28 [prevod P.C.])

Stending navodi da je prekariat „klasa-po-sebi“ u ranoj fazi razvoja, a da bi vremenom postao „klasa-za-sebe“ potrebno je, između ostalog, da prevaziđe unutrašnje podele, koje ga čine klasom koja je „u ratu sama sa sobom“. Trenutno je, po njemu, u prekarijatu moguće razlikovati tri grupe. Prvu grupu čine oni koji potiču iz starih radničkih zajednica i porodica i koji su u prekariat dospeli gubitkom stalnih radnih mesta. Njihov osećaj frustracije vezuje se za gubitak statusa koji su imali u prošlosti i oni često krije druge dve grupe koje čine prekariat za svoju sudbinu. Njih Stending naziva

⁶ Prema Stendingu, tokom XX veka u razvijenim industrijskim državama blagostanja, postepeno su se gubile socijalne mreže solidarnosti i uzajamne pomoći u radničkim zajednicama, jer su njihove socijalne funkcije preuzimale države i korporacije. A potom im je, u periodu globalizacije, ključni udarac zadala privatizacija socijalnih servisa.

⁷ Denizeni se određuju u odnosu na građane (citizen). U srednjovekovnoj Engleskoj denizeni su bili stranci kojima su vlasti dozvoljavale da se nastane u gradovima i da obavljaju svoju profesiju, ali nisu imali sva prava koja su imali građani.

„atavistima“. Druga grupa se sastoji od tradicionalnih denizena – migranata, Roma, etničkih manjina, azilanata. Oni u sadašnjosti nemaju ništa od onog što su imali kod kuće, pa ih Stending naziva „nostalgicnima“. I na kraju, treću grupu čine visokoobrazovani, koji žive u prekarnim uslovima, umesto da uživaju u onome što im je tokom školovanja izgledalo kao obećano – uspešnim karijerama i raskošnom životu. Standing njih određuje kao „boeme“ ili kao „progresivce“. Ono što sve ove grupe ujedinjuje i što ih, po Stendingu, čini delovima iste klase, jeste što svi odbacuju dominantne političke agende XX veka (i neo-liberalizam desnice i socijal-demokratiju levice) i da promena njihovog položaja zahteva redistribuciju ključnih resursa za dobar život: socio-ekonomske sigurnosti; kontrole nad vremenom; javnih prostora i dobara; obrazovanja; finansijskih znanja i re-distribuciju finansijskog kapitala. Ostvarujući ove ciljeve, prekariat će prestati da postoji i to ga, po Stendingu, i čini jedinom transformativnom klasom u savremenom svetu⁸.

Uslovi rada, uslovi života i politički stavovi aktera nezavisnih kulturnih scena u Jugoistočnoj Evropi

Rezultati istraživanja „Socio-ekonomski status, uslovi rada i stilovi života zaposlenih/angažovanih u civilnom sektoru u kulturi u društvenim Jugoistočnim Evropskim“⁹, pokazali su da većina anketiranih umetnika, menadžera u kulturi, kustosa, producenata koji deluju u civilnom sektoru u kulturi u šest društava u regionu radi u izrazito prekarnim uslovima¹⁰. Manje od jedne četvrtine se nalazi u stalnom radnom odnosu na neodređeno vreme (od 16% u Bosni, Makedoniji i na Kosovu, do 26% u Crnoj Gori); između 60% i 70% nije od posla u civilnom sektoru u kulturi imalo redovne prihode u 12 meseci pre anketiranja (izuzev u Makedoniji i Sloveniji, gde je taj procenat oko jedne trećine); a 20% do 40% nije imalo nikakve prihode od ovih poslova¹¹. Između 60% i 90% anketiranih nema fiksirano radno vreme, što ne znači da rade manje, već da više od polovine anketiranih često ili uvek radi više od 8 sati dnevno (66% u Sloveniji) i više od 30% često ili uvek radi više od 40 radnih sati nedeljno (u Srbiji i Sloveniji 47% anketiranih). Pored toga, između 30% i 50% često ili uvek radi i noću, između 50% i 60% radi i vikendom, od 40% do 50% radi za vreme godišnjih odmora, a između 40% i čak 70% (u Bosni i Sloveniji) za taj prekovremeni rad nije plaćeno. Na Kosovu većina ispitanika nema zdravstveno osiguranje (70%), kao ni jedna četvrtina anketiranih u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, 20% u Makedoniji i 16% u Srbiji. Takođe, skoro polovina ispitanika iz Bosne nema penziono osiguranje, a situacija nije mnogo drugačija u Crnoj Gori (44%), Makedoniji (39%), Srbiji (33%) i na Kosovu (29%).

Imajući u vidu uslove u kojima rade, interesovalo nas je kakvi su politički stavovi onih koji su aktivni u civilnom sektoru u kulturi u ovim društvinama. Kao što se može videti na grafikonu 1, većina ispitanika (izuzev na Kosovu) zastupa stavove političke levice. To je najizrazitije među ispitanicima iz Bosne i Hercegovine (86,3%) i Slovenije (79%), zatim u Srbiji (77,5%), u Crnoj Gori (71,7%) i Makedoniji (53,7%). Jedino se na Kosovu većina anketiranih (50,9%) deklariše da pripada političkom centru. Takođe, jedino na Kosovu imamo nešto značajniji procenat ispitanika koji pripada radikalnoj desnici (11,3%), dok u drugim društvinama ili ih nema (kao u Bosni i Hercegovini i Sloveniji), ili se kreću ispod 5% procenata.

⁸ Standingova koncepcija je doživila žestoku kritiku, posebno sa pozicija političke levice. Ukaživano je da se prekariat po svojim objektivnim materijalnim interesima ne razlikuje od proletarijata; da Standing proizvoljno povezuje u jednu klasu grupe čiji se objektivni društveni položaji jako mnogo razlikuju; da potpuno zanemaruje simboličke aspekte društvene stratifikacije; da je njegova koncepcija evropocentrična i da je primenljiva samo na razvijeni Sever, ali ne i na nerazvijeni Jug; da njegovih deset kriterijuma za definisanje prekarijata nije moguće primeniti ni na tri grupe koje čine prekariat itd. Videti npr. Eric Olin Wright (2016), *Is the Precariat Class?*, *Global Labour Journal*, 7 (2), 123 – 135; Ruy Braga (2016) *On Standing's A Precariat Charter: Confronting the Precaritisation of Labour in Brazil and Portugal*; *Global Labour Journal*, 7 (2), 148 – 159; Jan Breman (2013), *A Bogus Concept?*, *New Left Review*, 84, 130 – 138; Ronaldo Munck (2013) *The Precariat: a view from the South*, *Third World Quarterly*, 34 (5), 747-762. Ali, teško mu se može osporiti da je makar naslutio neke od važnih promena koje se odvijaju u neoliberalnom globalizovanom svetu.

⁹ Istraživanje je realizovano u okviru pilot programa regionalne platforme za kulturu Kooperativa tokom 2016. i 2017. godine. Anketirano je ukupno 500 umetnika, menadžera u kulturi, producenata i kustosa – 157 ispitanika iz Slovenije, 130 iz Srbije, 62 iz Crne Gore, 56 iz Bosne i Hercegovine, 53 sa Kosova i 42 ispitanika iz Makedonije.

¹⁰ Za rezultate istraživanja u Srbiji videti tekst „Živeti (i umreti) u civilnom sektoru u kulturi u Srbiji u 12 slika“, u Maneku broj 5.

¹¹ Prosečan mesečni prihod (među ispitanicima koji su ga ostvarivali) bio je 215 € na Kosovu, 230 € u Bosni i Hercegovini, 255 € u Crnoj Gori, 324 € u Srbiji, 356 € u Albaniji, 380 € u Makedoniji i 903 € u Sloveniji.

Grafikon 1 –
Političko stanovište ispitanika

Ispitanike smo, takođe, zamolili da iskažu odnos prema tranziciji u društvinama Jugoistočne Evrope u odnosu na set unapred definisanih stavova¹². Odgovori prikazani u tabeli 1 pokazuju da samo nešto značajniji broj ispitanika sa Kosova smatra da je tranzicija u suštini pozitivan proces i da će nas ona približiti razvijenim zemljama Evrope i sveta. Pored toga, još oko 20% ispitanika u Crnoj Gori je zastupalo stanovište da je tranzicija dobra ideja, ali teško ostvariva zbog nasleđenih društvenih problema. Većina drugih ispitanika imala je negativan odnos prema tranziciji – u rasponu od toga da je proces socio-ekonomske transformacije bivših socijalističkih društava izgledao kao dobra ideja, ali da je njegova realizacija bila loša, do toga da je tranzicija izrazito negativan proces kojim se privrede, a time i zemlje Istočne Evrope, dovode u položaj novih kolonija.

¹² Formulaciju pitanja predložio je Nebojša Milikić iz Kulturnog centra Rex.

Tabela 1 –
Stavovi o tranziciji

	Slovenija	Srbija	Crna Gora	Makedonija	Kosovo	Bosna i Hercegovina
a) Tranzicija je u sústini pozitivan proces, jer će nas koliko-toliko približiti razvijenim zemljama Evrope i sveta	3.8%	4.9%	1.6%	14.6%	26.4%	0%
b) Tranzicija je dobra ideja, ali teško ostvariva zbog nasleđenih društvenih problema	5.7%	8.2%	21%	9.8%	13.2%	7.1%
c) Tranzicija je izgledala kao dobra ideja, ali je njena realizacija bila loša	15.9%	19.7%	12.9%	17.1%	9.4%	26.8%
d) Tranzicija je neminovan proces sa podjednako neminovnim lošim ishodima	27.8%	19.7%	4.8%	12.2%	17%	5.4%
e) Tranzicija nije bila dobra ideja od početka, ali dobro je što smo probali i uverili se u to	27.4%	1.6%	24.2%	26.8%	17%	1.6%
f) Tranzicija je dobra samo za one koji su jeinicirali i vodili – za vladajuće elite	16.6%	18.2%	30.6%	9.8%	13.2%	26.8%
g) Tranzicija je izrazito negativan proces kojim se privrede, a time i zemlje Istočne Evrope dovode u položaj novih kolonija	1.9%	28.7%	1.6%	4.9%	26.4%	30.4%

Ono što nas je u sledećem koraku analize zanimalo, jeste kakvi su egzistencijalni uslovi aktera nezavisnih kulturnih scena u regionu, odnosno u kakvim uslovima oni žive. S obzirom na ograničen prostor koji nam stoji na raspolaganju za ovaj tekst, ovde će biti prikazani samo rezultati za ispitanike iz Srbije, ali se oni ne razlikuju mnogo od rezultata za aktere nezavisnih kulturnih scena u drugim društвима Jugoistočne Evrope koji su učestvovali u ovom istraživanju¹³.

Rezultati dati u tabeli 2, pokazuju da manje od 30% ispitanika ima mesečne prihode po članu domaćinstva ispod proseka u Srbiji, da su za četvrtinu mesečni prihodi po članu domaćinstva na nivou proseka, dok više od 45% ima prihode po članu domaćinstva koji su bolji od prosečnog nivoa u Srbiji¹⁴. Takođe, u tabeli 3 se može videti da jedna trećina živi u nepovoljnijim stambenim uslovima, dok dve trećine anketiranih živi u srazmernu velikim stanovima.

¹³ A treba pomenuti i da se ne razlikuju mnogo od rezultata dobijenih u Hrvatskoj u okviru istraživanja "Osvajanje prostora rada. Uvjeti rada organizacija civilnog društva u području savremene kulture i umjetnosti" (2016), Zagreb: Kultura nova.

¹⁴ Tome, između ostalog, doprinosi i to što polovina ispitanika u Srbiji ima i drugi posao, koji im omogućava da rade i u civilnom sektoru u kulturi, koji je očigledno više vokacija, nego glavni izvor prihoda. Obavljanje drugog zanimanja, što potvrđuje tezu o prekarnim uslovima rada, prisutno je i kod 49% ispitanika u Bosni, 60% u Crnoj Gori, 66% u Makedoniji i na Kosovu, ali i kod skoro 40% ispitanika u Sloveniji.

Tabela 2 –
Grupe ispitanika na osnovu
prihoda po članu domaćinstva

	Broj	%	Valid %	Kumulativni %
I:<100 EUR	6	4.6%	5.6%	5.6%
I: 101 - 200 EUR	25	19.2%	23.1%	28.7%
I: 201 - 300 EUR	28	21.5%	25.9%	54.6%
I: 301 - 500 EUR	36	27.7%	33.3%	88.0%
I: 500 EUR +	13	10.0%	12.0%	100.0%
Total	108	83.1%	100.0%	
Nema podataka	22	16.9%		
Total	130	100.0		

Tabela 3 –
Grupe ispitanika prema veličini
stana/kuće u kome/kojoj žive

	Broj	%	Valid %	Kumulativni %
Stan: 20 do 50 m ²	41	31.5%	33.3%	33.3%
Stan: od 51 do 75 m ²	51	39.2%	41.5%	74.8%
Stan: od 76 do 100 m ²	19	14.6%	15.4%	90.2%
Stan: preko 100 m ²	12	9.2%	9.8%	100.0%
Total	123	94.6%	100.0%	
Nema podataka	7	5.4%		
Total	130	100.0		

Imajući u vidu da je 89% ispitanika iz Srbije završilo je fakultet, master studije, magisterijum ili doktorat, nije neobično da (među onima koji su u braku ili vanbračnoj vezi) više od 75% supružnika ili partnera ima fakultetsko ili više obrazovanje (tabela 4) i da je među njima skoro 20% umetnika i tačno 50% onih koji rade u zanimanjima stručnjaka i rukovodilaca (tabela 5).

Tabela 4 –
Najviši stepen obrazovanja koji su završili suprug/supruga ili partner/partnerka ispitanika/ispitanice

	Broj	%	Valid %	Kumulativni %
S: srednja škola	22	16.9%	23.4%	23.4%
S: viša škola i fakultet	45	34.6%	47.9%	71.3%
S: master	10	7.7%	10.6%	81.9%
S: magisterijum i doktorat	17	13.1%	18.1%	100.0%
Total	94	72.3%	100.0%	
Nema podataka	36	27.7%		
Total	130	100.0%		

Tabela 5 –
Grupe zanimanja kojima pripada suprug/supruga ili partner/partnerka ispitanika/ispitanice

	Broj	%	Valid %	Kumulativni %
S: Domaćice	2	1.5%	2.2%	2.2%
S: Radnici	8	6.2%	8.9%	11.1%
S: Zanatlje	1	0.8%	1.1%	12.2%
S: Službenici	6	4.6%	6.7%	18.9%
S: Mali privrednici	11	8.5%	12.2%	31.1%
S: Umetnici	17	13.1%	18.9%	50.0%
S: Stručnjaci	41	31.5%	45.6%	95.6%
S: Menadžeri/direktori	4	3.1%	4.4%	100.0%
Total	90	69.2%	100.0%	
Nema podataka	40	30.8%		
Total	130	100.0%		

Takođe, tabele 6 i 7 pokazuju da među roditeljima ispitanika, više od polovine očeva dolazi iz redova umetnika, stručnjaka i rukovodilaca, kao i više od 40% majki ispitanika, dok oko 20% obavlja poslove poljoprivrednika, radnika ili zanatlja.

Tabela 6 –
Zanimanje kojim se bavi otac
ispitanika/ispitanice

	Broj	%	Valid %	Kumulativni %
O: Poljoprivrednici	5	3.8%	4.3%	4.3%
O: Radnici	17	13.1%	14.5%	18.8%
O: Zanatlje	3	2.3%	2.6%	21.4%
O: Službenici	20	15.4%	17.1%	38.5%
O: Mali privrednici	11	8.5%	9.4%	47.9%
O: Umetnici	6	4.6%	5.1%	53.0%
O: Stručnjaci	36	27.7%	30.8%	83.8%
O: Menadžeri/direktori	19	14.6%	16.2%	100.0%
Total	117	90.0%	100.0%	
Nema podataka	13	10.0%		
Total	130	100.0%		

Tabela 7 –
Zanimanje kojim se bavi majka ispitanika/ispitanice

	Broj	%	Valid %	Kumulativni %
O: Poljoprivrednici	2	1.5%	1.9%	1.9%
O: Radnici	21	16.2%	19.8%	21.7%
O: Zanatlige	2	1.5%	1.9%	23.6%
O: Službenici	29	22.3%	27.4%	50.9%
O: Mali privrednici	7	5.4%	6.6%	57.5%
O: Umetnici	5	3.8%	4.7%	62.3%
O: Stručnjaci	38	29.2%	35.8%	98.1%
O: Menadžeri/direktori	2	1.5%	1.9%	100.0%
Total	106	81.5%	100.0%	
Nema podataka	24	18.5%		
Total	130	100.0%		

Ukratko, iako u civilnom sektoru u kulturi rade u nesumnjivo prekarnim uslovima, rezultati pokazuju da većina ispitanika po uslovima života pre pripada intelektualnoj eliti, nego prekarijatu¹⁵.

Ovaj kontradiktorni društveni položaj umetnika i generalno, kulturnih radnika u civilnom sektoru u kulturi u društвima Jugoistočne Evrope nije neobičan. U većini kritičkih socioloških teorija (Manhajm, 1929/1955¹⁶; Rajt 1985¹⁷, Burdije, 1979/1984, 1985¹⁸) društveni položaj kulturnih radnika, i generalno intelektualaca, se tako i određuje.

U Burdijeovoj koncepciji, nasuprot njihovoj samopercepciji kao opozicije vladajućoj klasi, akteri u polju kulturne produkcije i akademskom polju se posmatraju kao deo dominantne klase. Ali, pošto su bogati kulturnim kapitalom, a siromašni ekonomskim kapitalom, oni pripadaju podređenoj, kulturnoj frakciji dominantne klase. To iskustvo istovremene pripadnosti i dominantnoj i podređenoj društvenoj grupi, određuje i njihov društveni položaj i njihove političke prakse. Burdije ukazuje da spremnost mnogih kulturnih radnika da podržavaju ugrožene grupe u društvu velikim delom proizilazi iz njihovog podređenog statusa u polju moći. Štaviše, on formuliše i hipotezu da što je veće investiranje u kulturni kapital i što je veća nesaglasnost između kulturnog i ekonomskog kapitala kojim raspolažu, to je veća njihova spremnost da se suprotstave postajećem porjetku. Ali ističe i da je alijansa između intelektualaca i radničkih klasa često

¹⁵ Većina od deset karakteristika koje Stending navodi kao određujuće za prekarijat, nije tipična za uslove u kojima žive.

¹⁶ Karl Mannheim (1955), *Ideology and Utopia: An introduction to the sociology of knowledge*, New York: Harcourt Brace Jovanovic and World.

¹⁷ Eric Olin Wright (1985), *Classes*, London: Verso

¹⁸ Pierre Bourdieu (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge Mass: Harvard University Press i Pierre Bourdieu (1985), *Social Space and the Genesis of Groups, Theory and Society* 14 (6), 723 -744

krhka – ona se bazira na sličnom iskustvu društvene dominacije (homolognog klasnog položaja), ali se njihova egzistencijalna iskustva (klasni uslovi života) i stilovi života suštinski razlikuju.

Burdije, međutim, insistira da nije moguće izvesti političke stavove neposredno iz klasnog položaja aktera, već da je veza pozicije u klasnoj strukturi i političkih stanovišta i aktivnosti posredovana njihovim strategijama u poljima u kojima deluju. U predgovoru za izdanje knjige *Homo Academicus* na engleskom jeziku Burdije čak kaže „nije tako, kako se obično misli, da politički stavovi određuju stavove ljudi o akademskim pitanjima, već njihova pozicija u akademskom polju oblikuje stavove koje oni usvajaju generalno o političkim pitanjima, kao i o akademskim problemima“¹⁹.

U slučaju aktera koji rade u civilnom sektoru u kulturi u društvenima Jugoistočne Evrope kreirajući inovativnu, kritičku savremenu umetnost, njihovo delovanje u polju kulturne produkcije²⁰ usmereno je na odbranu pozicije autonomije umetnosti ili ka borbenoj, socijalnoj angažovanoj umetnosti, ali svakako protiv dominantnih neoliberalnih pokušaja da se kulturne vrednosti svedu na ekonomske indikatore. Utoliko je levičarska politička orijentacija aktera nezavisnih kulturnih scena pre rezultat njihovih borbi u polju kulturne produkcije, nego njihovih klasnih uslova života.

Sa ovog stanovišta posmatrano, i kontradiktorni društveni položaj i levičarska politička orijentacija aktera nezavisnih kulturnih scena postaju shvatljivi. Ono što bi nadalje njihovo političko delovanje moglo da omesta, jesu tri „nesporazuma“ na koje se povremeno može naći.

Najpre, uverenje da ih rad u prekarnim uslovima čini delom prekarijata, da se njihova iskustva ne razlikuju od iskustava najugroženijih grupa i da će se, utoliko, međusobna komunikacija i saradnja odvijati bez većih problema²¹. To međutim, između ostalog, zanemaruje simboličke aspekte klasnih podela. Njihovi stilovi života i interesovanja (habitus) su do te mere različiti da se može desiti da su pripadnicima pravog prekarijata bliža shvatanja života i umetnosti lokalnih novobogataša, a da način ponašanja, način odevanja, način ishrane i umetničke prakse aktivista civilnog sektora u kulturi, predstavljaju upravo to što oni koji žive u prekarnim egzistencijalnim uslovima najviše preziru.

Drugo, pošto se grupe sličnih profila u svetu bore protiv neoliberalnih politika, da bi i u regionu Jugoistočne Evrope „obavezni neprijatelj“ moralno da bude sveprožiruće tržište, čak i onda kada ih etatističke politike partijskih država direktno ugrožavaju. U sferi kulture u regionu, problem se pre ogleda u tome što kulturno tržište gotovo da ne postoji i što država kontroliše sistem kulturnih institucija za koje više nema fondove da ih izdržava, a civilni sektor u kulturi tretira kao političke neprijatelje.

I treće, da bi njihova levičarska orijentacija nužno morala da se nadovezuje na iskustva Narodnooslobodilačke borbe iz II svetskog rata i jugoslovenskog socijalizma. Društveni uslovi 1930-ih i 1940-ih i danas su toliko različiti da je ritualno ponavljanje praksi iz tog vremena potpuno neprimereno. U vremenu poludelog kapitalizma, ništa nam nije potrebnije od ozbiljne levice, koja radi ne samo sa radnicima, nego sa svima koji su egzistencijalno ugroženi – sa ljudima koje izbacuju iz stanova, sa nezaposlenima, sa samohranim roditeljima, sa ugroženim pripadnicima manjinskih grupa, sa migrantima. Od obraćanja sa „drugarice“ i „družе“, od nošenja pionirskih marama i od idealizacije iskustava jugoslovenskog samoupravnog socijalizma, nema baš mnogo koristi.

¹⁹ Pierre Bourdieu (1988), *Homo Academicus*, Stanford: Stanford University Press, pp. XVII i XVIII, [prevod P.C.]

²⁰ Vidi Predrag Cvetićanin (2014), Polje kulturne produkcije u Srbiji, Časopis za kulturu nevladinih organizacija Vojvodine Most, 2, 15 – 56

²⁰ To, naravno, ne znači da bi od komunikacije i saradnje trebalo odustati, nego da one imaju više šansi na uspeh ako se razlike imaju u vidu.

KA KULTURNOJ POLITICI —

SITUACIJA U PRIZRENU

Tekst Ares Shporta Prevod sa engleskog Tamara Vučenović Foto Vladan Jeremić

Debata o kulturnim politikama na Kosovu je prilično nova. Prvi pokušaji istraživanja i diskusija o kulturnoj politici inicirani su pre oko pet-šest godina, kada su neprofitne organizacije koje deluju u oblasti kulture počele da se određuju kao nezavisna scena i pokušale da funkcionišu kroz strukturu mreže.

Ono što nazivamo *nezavisna scena na Kosovu* formira se od ranih 2000-ih i sastoje se pretežno od organizacija iz Prištine i Prizrena, dok je svega nekoliko organizacija iz drugih gradova, poput Peći ili Mitrovice. Uglavnom su to organizacije koje stoje iza muzičkih i filmskih festivala, pozorišne trupe i nekoliko organizacija fokusiranih na savremenu umetnost. Iako su neke od njih vremenom prestale da postoje, glavni akteri scene su aktivni već deset i više godina.

Uslovi za delovanje nezavisne scene nikada nisu bili povoljni, ali dobra volja ljudi i činjenica da im njihove organizacije nisu jedini izvor prihoda, omogućili su da nastave da rade, očekujući da se uslovi poboljšaju sami, bez nekih sistematskih akcija protiv vlasti. Kao odgovor, od 2012. do 2015. godine, uglavnom kroz projekat „Forum za kulturni razvoj“, koji je vodio Forumi Kulturor - mreža kulturnih organizacija na Kosovu, realizovan je niz aktivnosti usmerenih ka izgradnji lokalnih kulturnih mreža, istraživanju različitih aspekata kulturnih politika, vođenju debata sa predstavnicima vlasti i jačanju kapaciteta scene. Iako su zahvaljujući tom projektu neke dotad zanemarene teme kulturne politike ušle u javni diskurs, usled nedostatka dijaloga i spremnosti za reforme na centralnom nivou, kao i zbog slabosti mreže na lokalnu, efekti na kulturnu politiku i položaj nezavisne scene bili su mali. Štaviše, ovakva situacija je uticala na poverenje organizacija u efikasnost mreže i zastupanje njihovih interesa, što je 2016. godine rezultiralo prestankom rada Kulturnog foruma.

Od 2016. godine postoje samo dve mreže nezavisne kulture koje su u izvesnoj meri aktivne: RRIPAK

- mreža nezavisnih organizacija kulture i umetnosti u Prištini i RrOK - mreža kulturnih organizacija u Prizrenu. Dok je RRIPAK nov entitet koji je nastao nakon „kolapsa“ Kulturnog foruma i bio je aktivan povodom Zakona o sponzorstvima - uglavnom reakcijama u nekoliko navrata, mreža RrOK u Prizrenu je od samog početka imala lokalni fokus i pokušala je da iskoristi uticaj izgrađen uspehom lokalnih festivala, aktivnim radom civilnog društva za zaštitu nasleđa i urbanog prostora, kao i zamahom koji je nastao nakon spašavanja i oživljavanja bioskopa Lombardi, koji je stvorio impuls za organizovane kulturne aktere da pokušaju da pokrenu procese u oblasti kulturne politike ili da utiču na njih.

Mreža kulturnih organizacija u Prizrenu uključuje više od 20 organizacija u oblasti kulture i transverzalnih oblasti. Imo različite članove - od većih organizacija, poput festivala dokumentarnog filma i filmskog instituta DokuFest, neprofitne organizacije EC Ma Ndrishe koja se bavi politikama u oblasti urbanizma, mobilizacijom zajednice i zaštitom kulturne baštine, preko muzičkog festivala Ngom Fest, do nove manifestacije savremene umetnosti *Bijenala Autostrada*, te *Lumbardi fondacije*, koja je osnovana kao nastavak inicijative za očuvanje bioskopa. Osim tih organizacija, članovi mreže su i tradicionalna kulturna udruženja albanskog, turskog, romskog i bosanskog jezika, kao i organizacije koje se bave životnom sredinom, obrazovanjem i nasleđem.

Mreža je osnovana kao neformalan entitet 2012. godine sa ciljem da utiče na lokalne politike, promoviše rad svojih članova i doprinosi lokalnom razvoju. Mrežom upravljaju članice u rotirajućim dvo-godišnjim mandatima, a organizuje sastanke, debate i reakcije protiv lokalnih političara i inicijativa opštine. Ipak, prekretnica u položaju mreže bila je inicijativa za zaštitu Lombardi bioskopa.

Inicijativa lokalnih kulturnih organizacija protiv pokušaja Agencije za privatizaciju da likvidira nekadašnji bioskop pretvorila se u platformu 58 neprofitnih organizacija koje su tim povodom protestovali i predložile Ministarstvu kulture da proglaši bioskop Lombardi za objekat kulturnog nasleđa. Posle mnogobrojnih sastanaka, lobiranja, peticija i akcija, ta inicijativa je uspela da zaustavi proces i sačuva bioskop za kasniju upotrebu. Osnivanjem organizacije, kao svojevrsnog nastavka neformalnih aktivnosti, inicijativa je uspela da nastavi napore za pretvaranje bioskopa u javni prostor, unapređenje infrastrukture i zagovaranje rešavanja njegovog dugoročnog funkcionisanja. Za bezmalo tri godine u tom prostoru održano je više od 200 događaja koje je organizovalo više od 40 udruženja,

Alban Muja *Catch me*,
Bijenale savremene umetnosti „Autostrada“,
Prizren, 2018.
Foto Kiriko Shirobayashi

a privukli su oko 30.000 posetilaca. Lumbardi se etabirao kao funkcionalan javni prostor, kojem više ne prete političke stranke. Uprkos opiranju vlasti da reši pitanje vlasništva ili da pruži institucionalnu podršku, inicijativa je prezivela i na pragu je da obezbedi sva potrebna sredstva za potpuno renoviranje bioskopa, koje se očekuje 2019. godine.

U ovom periodu, uprkos čestim konfrontacijama sa lokalnom vlašću, RrOK je uspela da inicira partnerstvo sa Opštinom Prizren 2016. godine, što je dovelo do razvoja kulturne strategije sa širokim učešćem organizacija i institucija u javnoj raspravi do februara 2017. Taj proces je bio pozitivno i poučno iskustvo, budući da su se dve strane složile oko glavnih problema u vezi sa postojećim kulturnim sistemom i identifikovale skup ciljeva za razvoj kulturne politike, koji uključuju poboljšanje upotrebe javne imovine i mere za unapređenje održivosti nezavisne scene. Ne-

dostatak stvarne političke posvećenosti i razumevanja na nivou izvršne vlasti ostavio je, međutim, taj proces nedovršenim uoči vanrednih izbora u proleće 2017. i lokalnih izbora u jesen 2017.

Mreža je u martu 2017. godine inicirala još jedan proces u oblasti kulturne politike, uz finansijsku podršku Ministarstva kulture. „Plan upravljanja istorijskim centrom Prizrena“ podrazumeva povezivanje kulture, turizma i urbanizma, pod vođstvom mreže kulturnih organizacija i uz učešće više od sto zainteresovanih aktera. Ovaj proces nastao je kao posledica nedostatka sistema upravljanja istorijskim centrom, koji je dugo bio zapostavljan i u kojem je na kraju nastrada la trogodišnja devojčica, nakon što se srušila oronula kuća. Civilni sektor, a posebno lokalna neprofitna organizacija EK Ma Ndrishe, bili su veoma glasni u protivljenju razaranju istorijskog centra i zalaganju za zaštitu i korišćenje postojećeg nasleda, te je nakon pritiska na

institucije i usledio pokušaj da se ono očuva i zaštići. Završni dokument je trenutno u procesu razmatranja i očekuje se da će se o njemu uskoro izjasniti Skupština opštine Prizren.

Iako su poslednja dva procesa doprinela jačanju nezavisne scene, odnosno mreže KrOK, i ujedno podočala konfrontaciju sa političarima na oba nivoa, ovi procesi ne bi počeli bez velikog međunarodnog uspeha DokuFesta, urbanog aktivizma organizacija poput EK Ma Ndrishe, te uticaja festivala i različitih kulturnih organizacija, koje su pokušavale da predstave ideju o drugaćijem položaju kulture u lokalnoj agendi i da povećaju učešće zainteresovanih strana u tim procesima.

Položaj mreže RrOK potvrđen je na lokalnim izborima krajem 2017. godine, na kojima su pitanja koja je pokrenula prepoznata i u političkim programima i debatama o temama i relevantnim procesima koje je inicirala. Polako se razvija praksa konsultacija i učešća u planiranju i to je pozitivan korak ka ozbilnjim reformama u oblasti kulturne politike, što daje impuls nezavisnoj sceni da insistira na određenim promenama koje su neophodne i da nastoji da ih i ostvari lobiranjem kod izvršnih i zakonodavnih organa.

Participativni mehanizmi za planiranje i implementaciju su obavezni u situaciji u kojoj javne institucije nemaju kapacitet ili znanje da značajnije unaprede postojeći sistem. Dva pokrenuta procesa zahtevaju ozbiljne reforme i podrazumevaju pristup infrastrukturi, isplaniran i raspodeljen budžet, i politiku upravljanja. Trenutno, nova vlast u Prizrenu imenovala je direktora koji potiče sa nezavisne scene i izrazio je spremnost da sarađuje na strukturisan način. Međutim, pretpostavka „dobrog upravljanja“ nije dovoljno uverljiva za lokalne vlasti u postojećim okolnostima, i trenutno bi uloga kulture mogla da se svede na ulogu okidača u vezi sa većim pitanjima nacionalne agende, kao što su integracija u EU, međunarodno priznavanje Kosova ili ekonomski razvoj. U vezi sa tim, kombinacija participativnih mehanizama i reformi za ambiciozije ciljeve, kao što su Evropska prestonica kulture ili nominacija za Uneskovu listu svetske kulturne baštine, mogla bi da utre put za stvarnu promenu u pogledu toga što kultura znači u lokalnoj agendi razvoja Prizrena. Tako da, kao nezavisni akteri, moramo da koristimo taktička sredstva i da pokušavamo da obezbedimo javnu podršku agendi za koju se toliko dugo zalažemo. Organizacije treba same da izgrade kapacitete i snagu da učestvuju i doprinose ovim procesima, dok se istovremeno bore da prežive u ovakvim okolnostima.

Osim što utiču na budućnost javnih politika u Prizrenu, uspeh ovih inicijativa bi mogao da izazove i

promene na centralnom nivou, kao i u drugim gradovima, i to je još jedan razlog za to da činimo sve što možemo da bismo na kraju imali rezultate od ovih pokušaja. To, međutim, zahteva bolju koordinaciju i komunikaciju sa partnerima u drugim gradovima i spremnost centralnih vlasti na reforme – što sve izgleda prilično daleko.

FUNDING

Slika finansiranja kulture na Kosovu se poslednjih nekoliko godina nije mnogo promenila. Dva glavna izvora sredstava su godišnji konkurs Ministarstva kulture i opštine sa svojim „subvencijama“. Centralna vlast podržava samo mali broj organizacija – uglavnom festivali, i to sumama iznad 5.000 evra, dok za institucionalnu ili godišnju podršku nema instrumenata. Budžet od skoro milion evra može da izgleda mnogo bolje u poređenju sa Albanijom, ali se distribuira na bezmalo hiljadu korisnika, u pokušaju da se zadovolje interesi svake regije ili partije. Kriterijumi su nejasni, žiri je interni i nepoznat, nema obrazloženja za donete odluke.

Na opštinskom nivou situacija je još gora, jer finansiranje kulture ide kroz opštu budžetsku šifru „subvencije“ koja obuhvata sva sredstva na lokalnom nivou, uključujući zdravstvenu zaštitu, poljoprivredu, obrazovanje, sport i sl. To u slučaju Prizrena iznosi oko 500.000 evra, od kojih 60.000 evra dele kulturne organizacije. Važno je napomenuti da se samo ekonomski uticaj DokuFesta na Prizren i Kosovo procenjuje na više od tri miliona evra godišnje (prema GAP institutu za napredne studije).

U periodu od 2012. do 2016. godine Kancelarija EU je obnovila program grantova „Kultura za sve“, koji je nasledio program „Kultura za promene“ 2018–2019., kojim upravljuju treće strane i koji kroz donacije distribuira do 20.000 evra za nezavisnu scenu.

Ostale šeme povremene podrške dolaze kroz Švajcarsku razvojnu saradnju i neke druge razvojne agencije, zatim od stranih ambasada za specifične programe, a ponekad i od fondova kao što su Fondacija za otvoreno društvo, Fondacija za civilno društvo Kosova, Ulof Palme, Nacionalna zadužbina za demokratiju i drugi donatori za projekte u oblasti kulture koji imaju istaknutiju participativnu i demokratsku komponentu.

U sferi privatnih sponzorstava, snažnu podršku pruža „Birra Peja“ (Pećko pivo), dok Raiffeisen banka ima godišnju šemu regionalnog sponzorstva. Druge privatne kompanije uglavnom pružaju podršku na osnovu individualnih odnosa i veza.

AKTIVIRANJE PROSTORON SAMO-ORGANIZACIJE

Tekst Iva Čukić Foto Foto Luka Knežević Strikaa

Samo-organizovane prakse imaju svoju dugu istoriju i mogu se manifestovati kao reakcija na ekonomske i političke nesigurnosti i nestabilnosti, ali i kao reakcija na klasne strukture društva i načina života. Tako su krajem 20-ih i početkom 30-ih godina 20. veka (u vreme Velike depresije) u Americi i u pojedinim evropskim državama, nikla naselja i prostori bazirani na principima samo-gradnje i samo-organizovanja. Tokom 80-ih i 90-ih godina mnogi gradovi suočavali su se sa politički motivisanim skvotiranjem usmerenim ka okupiranju i oblikovanju prostora za stanovanje, oblikovanju alternativnih načina života ili suprostavljanju vrednostima privilegovanih društvenih grupa (primeri kontrakulture i alternativnih društveno-kulturnih centara). Danas samo-organizovane prakse obuhvataju širok spektar aktivnosti – od urbanih bašti i farmi, preko društvenih i kulturnih centara, zatim etičkih banki, do modela priuštivih stambenih objekata i naselja, pa čak i solidarnih bolnica, prehrabnenih centara i kuhića – koje popunjavaju prazninu nastalu krizom države, a međusobno se razlikuju po organizacionim i upravljačkim modelima, dostupnosti, ekonomskoj održivosti i političkoj dimenziji.

Na prostorno-programsku manifestaciju utiču specifičnosti lokalnog konteksta, odnosno različiti društveni, ekonomski ili politički elementi. U zavisnosti od toga, razlikuju se: (1) autonomni prostori, gde ne postoji potreba za integracijom u formalni sistem, (2) eksperimentalni (pokazni) modeli kojima se pokazuje potreba za sistemskom promenom društvenog i fizičkog prostora; odnosno (3) prostori koji bivaju uključeni u formalni sistem urbanih politika. Za zemlje sa slabijim državnim sistemom (Španija, Portugalija, Grčka) karakteristično je da ovi samo-organizovani prostori opstaju godinama kao potpuno nezavisni i paralelni sistemi, dok se u jakim državnim sistemima (zemlje severozapadne Evrope) može uočiti potpuno drugačija slika i vrlo česta međusektorska saradnja u cilju njihove implementacije u formalne urbane politike. Politička volja i sluh za formalizaciju ovih praksi leži u razumevanju društvenog i kulturnog potencijala koje ove prakse poseduju, ali često potreba za uključivanjem u konvencionalni sistem dolazi iz neophodnosti da se kontrolišu neformalni oblici uzurpacije gradskih resursa.

Primer „Holandskog brodogradilišnog lučkog preduzeća“ (*Netherlands Shipbuilding and Dock Company – NDSM*) jedan je od specifičnih primera implementacije neformalnih inicijativa. Naime, nakon preseljenja lučkih delatnosti iz Amsterdama u Aziju, prostor brodogradilišta od 20.000 kvadrata ostao je potpuno napušten, bez ikakvog planskog programa i

Problem neiskorišćenih prostora nije nešto sa čime se isključivo suočavaju zemlje u tranziciji, ili zemlje koje su pretrpele snažniji udar ekonomske krize, već i zemlje sa jakim političkim sistemima koje su, usled ekonomskih nestabilnosti, osmisile mehanizme kojima bi ovi prostori bili dati na korišćenje različitim udruženjima, kolektivima, organizacijama civilnog sektora i slično. Važno je naglasiti da je proces degradacije prostora u mnogim evropskim zemljama praćen gašenjem ili nestajanjem pojedinih urbanih funkcija – mahom neprofitnih aktivnosti, kulturnih ili društvenih sadržaja. Nedostatak ovih sadržaja, a istovremeno prisustvo brojnih prostora koji su zaključani ili prepušteni propadanju, motivisalo je volonterske organizacije, kooperative, kolektive i druga neprofitna udruženja širom Evrope da preuzmu stvari u svoje ruke. Većina ovih aktera dolazi izvan zvanične i institucionalne oblasti urbanih politika, a na njihovu međusobnu raznolikost utiču lokalni kontekst i problemi koji se adresiraju, ali i heterogena priroda inicijatora, koji mogu biti umetnici, radnici u kulturi, start-up udruženja, aktivisti ili lokalna zajednica. Ove inicijative pojavljuju se kao samo-organizovane prakse koje pokreću društvena, kulturna i ekološka pitanja u (većinom) okupiranim prostorima.

potencijalnih investitora. To je bio jedan od glavnih razloga zbog kojih je Gradska uprava Amsterdama raspisala 1999. godine konkurs za korišćenje ovog prostora. Grupa samohranih majki, umetnika, skejtera i skvotera, koji su godinu dana pre toga bili deložirani, osnovali su asocijaciju od 24 skvota i umetničkih grupa i fondacija, što je bio jedan od uslova za dobijanje prostora. Nakon pobjede na konkursu, dobili su dozvolu za korišćenje prostora na pet, zatim na deset godina, a sada i na 25 godina. Međutim, danas, pored grupe koja je inicirala ustupanje ovog prostora, NDSM koriste i kompanije kao što su Red Bull i MTV, a planirana je i izgradnja preko 2.000 stambenih jedinica uglavnom luksuznijeg stovanja. Naime, simbolična vrednost i slika prostora postali su katalizator džentrifikacije distrikta. Ovo nije usamljeni primer kooptacije i komodifikacije nezavisne kulture i alternativne estetike, što se često javlja kao rezultat strateškog kalkulisanja vlasti u sprezi sa neoliberalnim kapitalom.

Međutim, upravljanje i raspolaganje svojinom u korist samo-organizovanih praksi zavisi i od kapaciteta korisnika prostora da se nametnu kao važan faktor u procesu donošenja i planiranja namene prostora. *Campo de Cebada* predstavlja jedan od primera samo-organizovanog reagovanja na propali pokušaj planiranja javnog prostora u Madridu (*Plaza de la Cebada*) koji je rezultirao zauzimanjem prostora 2010. godine. Naime, članovi lokalne zajednice, skejteri, umetnici i mladi, okupirali su prostor veličine 3.000 kvadratnih metara, i svakodnevno organizovali različite programe (koncerte, filmske projekcije, izložbe, razgovore...) za potrebe zajednice. Svaki zainteresovani pojedinac ili grupa slobodno koristiti prostor,

a održivost se ostvaruje kroz različite aktivnosti i sisteme donacija. Odluke se donose na zajedničkim sastancima, na kojima takođe mogu učestvovati zainteresovani građani. Kako se korišćenje od strane zajednice ispostavilo kao održivo rešenje u odnosu na planiranu namenu, Gradska uprava Madrija ustupila je korisnicima prostor na privremeno korišćenje i donirala finansijsku pomoć u iznosu od 40.000 evra. Zbog svoje specifičnosti i značaja koji je imao za širu zajednicu, ovaj projekat dobio je 2014. godine Evropsku nagradu za najbolji javni prostor (*European Prize for Urban Public Space 2012*), koju dodeljuje asocijacija evropskih institucija iz oblasti arhitekture i urbanizma. Nakon sedam godina funkcionisanja, u saradnji gradske uprave, eksperata i korisnika prostora, osmišljen je plan njegove prenamene, pa će sada biti javni sportsko-rekreativni centar. Time je završena dugogodišnja „okupacija“ prostora, ali je postignuto rešenje zahvaljujući kapacitetima korisnika da se nametnu kao značajan akter i uspostave sistem participacije kojim će biti zadovoljene stvarne potrebe lokalne zajednice.

Jedan od najistaknutijih primera raznih formalnih i neformalnih aktivnosti koje se dešavaju u neiskorišćenim i napuštenim prostorima jeste Berlin. Višedecenijske samo-organizovane i alternativne prakse u ovom gradu postale su inspiracija brojnim inicijativama širom Evrope. Početkom 2000-ih je i gradska vlast prepoznala benefite u ustupanju prostora na privremeno korišćenje inicijativama civilnog sektora, te je osmisnila set instrumenata kojima to i formalizuje. Uveden je institut privremene upotrebe prostora, osnovana je Agencija za privremeno korišćenje (*Zwischenutzungsagentur*), a na sajtu grada redovno se objavljuju prostori i

javne površine koje se ne koriste i za koje ne postoji interesovanje na tržištu. Razlozi za formalnu podršku privremenoj upotrebi prostora leže u: (1) doprinisu ekonomskom razvoju; (2) čuvanju javne imovine od propadanja i uništavanja; (3) doprinisu zajednici kroz stvaranje novih javnih i otvorenih prostora bez velikih javnih ulaganja.

Ne treba izgubiti iz vida da se neretko razlozi za formalizaciju samo-organizovanih praksi, pored

kontrole, nalaze i u benefitima koje gradovi prepoznaju kroz stvaranje imidža „kreativnog grada“ i ekonomskog rasta, kooptacijom i komodifikacijom ovih alternativnih prostora. Takođe, pitanje upravljanja i raspolaganja prostorom jeste pitanje političkog sistema vlasti koja u datom trenutku odlučuje. Međutim, promena dominantne razvojne paradigme zavisi od političke, profesionalne i društvene volje, kao i od spremnosti na menjanje sistema

donošenja odluka. Dakle, demokratizovana struktura raspolaganja prostorima i odlučivanja o njima ostvariće se onda kada postoji izgrađeno poverenje između političkih elita, profesije i građana. Odnosno, u slučajevima kada civilni sektor poseduje kapacitet da postane suštinski partnerski akter, te nametne modele, instrumente i mehanizme koji će uticati na promenu politika urbanog razvoja u skladu sa stvarnim potrebama građana.

TRANSFORMACIJA KINESKE (EX DRAPŠIN) ČETVRTI

Kineska četvrt, nekadašnja fabrika vijčanih mašinskih elemenata, a do skoro mesto vršnih novosadskih zanatlija različitih profila, započela je 2009. godine proces transformacije kroz postepenu promenu nekadašnjeg karaktera, primajući u prostor nove sadržaje iz oblasti umetnosti, kulture, ugostiteljstva i zabave. Iako infrastrukturno deficitaran, kompleks je za samo tri godine (manje-više spontano) reaktiviran novim sadržajima u neiskorišćenom prostoru. Uspostavljeno je novo mesto za socijalizaciju i već 2012. godine Kineska četvrt se čvrsto pozicionirala na gradskoj mapi kulturnih dešavanja. Time je ovaj zapanjujući urbani kvart privukao nezanemarljiv broj novih interesnih grupa koje žele da iskoriste, nekada skriveni, potencijal ovog mesta i budu deo njegovog razvoja.

Smena sadržaja, aktuelnih u različitim delovima dana (zanatske radionice u toku prepodneva i društveno-kulturni sadržaji tokom popodneva i večeri), unela je novu dinamiku u ovu urbanu četvrt i pokazala da je suživot postojećih i novih programa moguć, kao i da potencijal za razvoj treba tražiti baš tu, na preseku dve proizvodne sfere – zanatske i kulturne.

Od jeseni 2016. godine, kada je Novi Sad poneo titulu Omladinske prestonice Evrope za 2019.

Tekst Ivana Korać, dia Foto Slobodan Stojić

godinu i Evropske prestonice kulture za 2021. godinu, Kineska četvrt zvanično je proglašena budućim *Youth creative polisom* - mestom za razvoj kreativnih industrija. Usvojen je Plan detaljne regulacije (PDR) za ovaj urbani kvart, a za proleće 2018. godine su najavljeni prvi radovi na njegovoj infrastrukturi.

Ovakav sled događaja mogao bi se čitati kao pozitivan put transformacije nekadašnjeg industrijskog kompleksa da u devetogodišnjem procesu razvoja inicijalne ideje - začete od strane nezavisnih pojedaca, nije došlo do transformacije nje same. Naime, prošavši kroz ruke političkih i institucionalnih aktera, predložena strategija regeneracije ovog kvarta poprimila je obrise *džentrifikacije*¹.

Predložena strategija nezavisnog sektora je za glavne ciljeve regeneracije imala fizičko očuvanje stare industrijske četvrti od rušenja i eksploraciju njenih praznih prostora, uz obezbeđivanje sigurnosti zanatlijama koje u njemu rade i koje su kvartu dale autentičan duh. Ove ciljeve je bilo zamišljeno postići putem oživljavanja zapanjujućeg kompleksa, instaliranjem elementarne infrastrukture i stvaranjem uslova za spontano uvođenje novih sadržaja u prazne hale. Na taj način bi kulturna produkcija, za koju hronično nedostaje prostor u Novom Sadu, iskoristila postojeće zanatske i pro-

storne kapacitete. Pored toga, u cilju energetske i ekonomске održivosti kompleksa, predloženo je uvođenje sistema geotermalnog grejanja za koje postoje idealni geografski i fizički uslovi, čime bi se obezbedio minimalni utrošak energije i finansijska priuštivost značajnog dela troškova svim korisnicima prostora.

U prilog tvrdnji da revitalizacija Kineske četvrti više nagnje ka džentrifikaciji, govori nekoliko važnih podataka:

Usvojeni Plan detaljne regulacije za Kinesku četvrt propisuje povezivanje celog kompleksa, dokle i postojećih objekata industrijske arhitekture, na gradski topograficki sistem centralnog grejanja, uprkos primedbi na Nacrt PDR-a koja je sugerisala adekvatniji sistem klimatizacije. Ova odluka nedvosmisleno znači da će utrošak energije, a time i troškovi za klimatizaciju prostora velikih volumena i gabarita - karakterističnih za industrijsku arhitekturu, a koji obuhvataju veći deo Kineske četvrti – biti preveliki, a padaće na teret kako primarnih, tako i sekundarnih korisnika prostora.

¹ Pojmovi džentrifikacije i regeneracije se smatraju vidovima urbane obnove, ali za razliku od regeneracije, koja vodi računa i o materijalnoj, i o socijalnoj dimenziji intervencije, u cilju predstavljanja nove političke i društvene logike, *džentrifikacija* označava proces koji planski isključuje postojeće (siromašne) korisnike prostora koji se obnavljaju i namenjuju onima koji će moći da ih priuštiti.

Osim toga, uz uslovljavanje postojećih zanatlija da prilagode svoje delatnosti budućem programu kako bi zadržali mesto u Kineskoj četvrti, pojedinima je već početkom 2017. godine uručen zahtev za iseljenje zbog najavljenog privođenja namenih objekata u kojima su smeštene njihove radionice, a pritom im nije obezbedeno drugo mesto za rad u okviru Kineske četvrti. Da slučaj bude apsurdniji, neki od tih zanatlija bave se delatnošću (npr. stolarskom) koja se uklapa u koncept upravo najavljenog *kreativnog distrikta*. Iako je nakon dva Foruma za kulturu, održanih leta 2017. godine, doneta i objavljena odluka o zadržavanju postojećih majstora u četvrti, krajem aprila ove godine već polovina starosedelaca je otišla odатle.

Ovo pokazuje da se o socijalnoj dimenziji tekuće urbane ob-

nove ne vodi (dovoljno) računa i upitno ostaje koji su to stanovnici koji će ovako projektovane troškove moći da plate.

I za kraj, premda su objekti kompleksa u vlasništvu grada, ne postoji garancija da u budućnosti neodrživost ovako realizovanog projekta neće dovesti do odluke o prodaji parcela privatnom vlasniku koji bi mogao uticati na promenu namene i izgleda (barem dela) ove prostorne celine. Takav scenario dozvoljavaju nelegalni status pojedinih objekata, formiranje pojedinačnih parcela u gabaritu svakog objekta, kao i istekla prethodna zaštita koju uživaju evidentirana kulturna dobra.

Ovaj slučaj bi mogao pokazati da džentrifikacija ne mora nužno biti u vezi sa promenom namene postojećih ruševnih struktura u ekskluzivno stanovanje, kao i

da je bunt sadržan u grafitu osvanutom 2015. godine na zidu jedne od hal u Kineskoj četvrti verovatno opravдан.

Retorika kojom se naglašava očuvanje industrijskog nasledja isključivanjem namene stanovanja i komercijalnih sadržaja za ovu prostornu celinu i stvaranje kreativnog distrikta od javnog interesa, ne znači da će stara industrijska četvrt biti integralno sačuvana i održiva, a rehabilitovani prostori biti namenjeni korisnicima koji ih, pod planiranim uslovima, mogu priuštiti. U distopiskom okruženju u kojem se ova transformacija odvija, to svakako nisu ni zanatlije, niti mladi i nezavisni umetnici i preduzetnici, kojima je, navodno, ovaj prostor u budućnosti namenjen.

Tekst Vesna Milosavljević Foto Vladimir Opsenica

NOVI—STARI PROBLEMI

PROSTORA ZA KULTURU

Predstavnici nezavisnih kulturnih i društvenih centara u regionu, od kojih neki postoje i više od 20 godina, suočavaju se sa sličnim izazovima u pogledu upravljanja prostorima i obezbeđivanja njihove održivosti, ali i samog opstanka. Stoga su prinuđeni da stalno preispituju svoje delovanje i pronalaze nove modele (samo) organizovanja, a povezuje ih i to što, za razliku od zapadnoevropskih kolega, najčešće nemaju sagovornike među lokalnim vlastima sa kojima bi mogli da stupe u dijalog o rešavanju problema. Zbog toga se oslanjaju na pritisak javnosti koji se pokazuje manje-više uspešnim.

Proteklu godinu problemi sa lokalnim vlastima nisu zaobišli ni neke od najstarijih prostora nezavisnih kulturnih scena u regionu, kao što je Autonomni kulturni centar Metelkova u Ljubljani, koji je obeležio 24-godišnjicu osvrtom na različite pritiske kojima je izložen. Metelkova je pred sam kraj godine uputila i apel javnosti da joj se pridruži u otporu odluci ljubljanskih gradskih vlasti (MOL) da prodaju zemljište na kojem se trenutno nalazi Hostel Celica. „Kapital i MOL, dalje ruke od Metelkove!“, poručili su korisnici tog kulturnog centra koji već četvrt veka deluje na prostoru nekadašnje vojne kasarne. Smatraljući da se appetiti investitora neće zaustaviti samo na jednoj zgradi ili parceli, u Metelkovoj su uvereni da bi prodaja Celice lako mogla da znači početak kraja tog autonomnog kulturnog centra.

¹ Izazovi nezavisnih prostora kulture, <http://www.seecult.org/vest/izazovi-nezavisnih-prostora-kulture>

² Više o Magacincu u tematu u Maneku br. 4 (NKSS, Beograd, 2015)

U stanju pripravnosti za potrebe (ponovne) odbrane je i Autonomni centar Rog u Ljubljani, čiji su korisnici 2016. godine, uz podršku javnosti, uspeli da spreče rušenje nekadašnje fabrike bicikala, a samim tim i zatvaranje tog prostora koji deluje već više od deset godina. Odbrana Roga bila je jedan od većih javno-političkih događaja u Ljubljani, koji je izuzetno propraćen u medijima, pa je to po svemu sudeći i sprečilo gradske vlasti da očiste taj prostor, podignu mu cenu i potom realizuju neki od projekata koje vremenom, inače, menjaju. Neuspeli borbi za Rog značio bi pretvaranje tog prostora u „nešto neprepoznatljivo“, što više ne bi bilo „prostor slobode“ i „socijalna fabrika“ – kako je rekao Matej Kavčić iz Roga krajem novembra prošle godine na regionalnoj konferenciji „Prostori kulture“¹ u Magacincu u Kraljevcu Marka, održanoj u organizaciji Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije. „To je životna zajednica, i to bi bilo šteta da nestane“, rekao je predstavnik Roga u kojem deluje petnaestak kolektiva, uz umetnike u pojedinačnim ateljeima.

Iako se i borba za prostor za organizacije sa nezavisne kulturne scene u Beogradu vodi već više od jedne decenije, bitnijeg pomaka nema. I desetogodišnica Magacina² početkom prošlog leta iskorišćena je da se ponovo skrene pažnja na pravno neregulisan status tog jedinstvenog kulturnog centra u Beogradu i Srbiji koji vode organizacije sa nezavisne scene. Nažalost, jubilej Magacina nije bio dovoljan povod da se pojave i predstavnici vlasnika i formalnog administratora prostora nekadašnjeg Nolitovog skladišta – Grada Beograda, odnosno Doma omladine (DOB), pa je prilika za javno sučeljavanje stavova još jednom propuštena. Deceniju postojanja Magacin je obeležio intenzivnim programom kojim je pokazao raznovrsnost savremene umetničke produkcije koja se u njemu stvara i izvodi po principu otvorenog kalendara, ustanovljenim nakon što je krajem 2014. godine prvi put pokušano izbacivanje organizacija koje u njemu deluju.

Za razliku od 2007. godine, kada je uoči lokalnih izbora Magacin i dodeljen nevladinim organizacijama odabranim na konkursu DOB-a, pitanje dostupnosti korišćenja javnih prostora za potrebe kulture nije bilo ni među temama nedavne predizborne kampanje za lokalne izbore u Beogradu. Po svemu sudeći, to je bitna tema jedino Inicijativi Ne davimo Beograd koja se zalaže, inače, za uvođenje fonda dostupnih prostora za kulturu i razvoj inovativnih modela njihovog korišćenja.

Gotovo neprimetno je u jeku predizborne kampanje proteklo i izbacivanje ApsArt centra za pozorišna istraživanja iz prostorija Mesne zajednice „Stu-

dentski grad“ na Novom Beogradu, nakon što su opštinske vlasti odlučile da pretvore komunalni javni prostor u poslovni. Prostor MZ je pritom renoviran 2011. sredstvima ApsArta i pretvoren u Pozorište zajednice kroz koje je prošlo na hiljade korisnika dramskih razvojnih radionica, uglavnom pripadnika osetljivih društvenih grupa. Opština je, prema navodima ApsArta, zapravo iskoristila tu organizaciju da umesto nje izvrši pritisak na Grad kako bi joj se prostori mesnih zajednica vratili na upravljanje, a kada je to i učinjeno, uslov za ostanak u prostoru MZ bio je plaćanje njegovog korišćenja po tržišnoj ceni od 1.500 dinara po satu.

Bez prostora je ostao i Kulturni centar Rex, ali ne zbog bilo kakvog sukoba s lokalnim vlastima, već zbog procesa restitucije. Legendarna zgrada u Jevrejskoj 16 na Dorćolu, u kojoj je Rex delovao od 1994. godine, pripala je 2016. Jevrejskoj opštini u Beogradu kao kompenzacija za neke od prostora koji su nacionalizovani posle Drugog svetskog rata, a koje država nije mogla da joj vrati. Rex i Fond B92, u okviru kojeg je osnovan, nastavili su da iznajmljuju taj prostor od Jevrejske opštine, ali je nedavno zakupodavac otkaiao ugovor, jer u njemu želi da realizuje svoj program. Privremeno rešenje nađeno je nedavno selidbom u Hilandarsku 7, gde je godinama bila Dečja biblioteka u okviru Biblioteke grada Beograda, koja je krajem prošle godine iseljena. Rex se od Jevrejske 16, u kojoj je izrastao u jedan od najdinamičnijih i najživljih nezavisnih centara za kulturu na prostoru bivše Jugoslavije, oprostio retrospektivnim programom „Javno pakovanje“ kojim je podsetio na brojne inicijative i događaje održane u tom prostoru u proteklih dvadeset i kusur godina.

Prošlu godinu obeležio je i odlazak Dah teatra iz Osnovne škole „Kralj II Petar Karađorđević“ na Vračaru, u kojoj je delovao od 2003. godine, ali je 2016. dobio sudski nalog da se iseli, i to na osnovu tužbe gradskih vlasti Beograda. Već nekoliko godina Dah teatar je bio u potrazi za novim prostorom, a sticajem srećnih okolnosti, pronašao ga je u zdanju KUD Abrašević u Resavskoj, prvom i jedinom objektu u Srbiji koji je početkom 80-ih podignut namenski za potrebe jednog amaterskog kulturno-umetničkog društva.

Redak primer uspešne saradnje civilnog sektora i lokalnih vlasti u Srbiji u pogledu korišćenja javnog prostora predstavlja Galerija Reflektor u Užicu, koja je počela rad tokom proteklog leta u nekadašnjoj kasarni u Krčagovu, u organizaciji Udruženja vizuelnih umetnika Užica (UVUU). Galerija Reflektor rezultat je nastojanja užičkih umetnika da reše problem nedostatka prostora za izlaganje, za što je kao najpogodnija delovala godinama nekorišćena kasarna. Gradske vlasti izasle

su u susret i ustupile su im pod zakup prostor kasarne u koju niko nije ulazio par godina i koja je bila u lošem stanju. Ideja je da Reflektor postane ne samo centar okupljanja lokalnih umetnika, već i autora sa šire domaće savremene scene, ali i sa internacionalne scene.

Najsvetlij primer saradnje civilnog i javnog sektora u regionu i dalje je Pogon – Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade. Za razliku od beogradskih vlasti, zagrebačke su još krajem 2008. godine, na inicijativu nezavisne scene i nakon njenog višegodišnjeg zagovaranja, ustupile organizacijama civilnog društva u kulturi prostor za Pogon, koji je osnovan kao javna neprofitna ustanova u kulturi zasnovana na modelu civilno-javnog partnerstva i participativnog odlučivanja. Pogon su zajednički osnovali i zajedno njime i upravljaju Savez udruga Operacija Grad i Grad Zagreb, u cilju pružanja kvalitetnog i pouzdanog servi-

sa za produkciju, prezentaciju i afirmaciju nezavisnih savremenih umetničkih i kulturnih praksi, te za aktivno učestvovanje mlađih u kulturnim i drugim aktivnostima. Prostor bivše fabrike „Jedinstvo“ na Trnjanskom nasipu na obali Save, koji je bio zatvoren i napušten od 1990. godine, danas koriste Pogon, Udruženje za razvoj kulture „URK“ s Klubom Močvara i umetnik Damir Bartol Indoš s Kućom ekstremnog muzičkog kazališta. U toku je, inače, završna faza rekonstrukcije bivše fabrike i transformacija tog prostora u multifunkcionalni regionalni centar, koji će imati unapredene mogućnosti za umetničku produkciju i predstavljanje radova umetnika sa nezavisne kulturne scene i mlađih, organizovanje rezidencijalnih boravaka umetnika, kao i za obrazovne i informacione aktivnosti i programe participacije i inkluzije marginalizovanih grupa. Rekonstruisana zgrada Pogona, kako je najavljeno, biće i dnevno mesto druženja, kulturni i društveni centar koji će i tokom dana biti otvoren za sve stanovnike kvarta i grada.

Ipak, do osnivanja Pogona nije došlo lako, već nakon višegodišnjeg zagovaranja organizacija nezavisne kulture i mlađih koje su se u tom cilju i povezale, uz podršku klubova koji su se takođe bavili nezavisnom kulturom za mlade. Najpre kao neformalna inicijativa, taj savez je iznedrio niz akcija i kampanja kojima je podizana vidljivost javnih prostora i načina na koji se koriste, te objašnjena uloga nezavisne kulture i razlog zbog kojeg treba da ima svoj prostor.

Na osnovu modela Pogona, predviđeno je osnivanje još dvadesetak sličnih centara širom Hrvatske, ali i u Skoplju.

Novu instituciju kulture u dosad nekorišćenom prostoru jedne skopske mesne zajednice osniva

Asocijacija Jadro u partnerstvu sa Opštinom Centar, koja daje prostor površine 150 kvadratnih metara i obezbeđuje godišnji budžet, uključujući i plate za zaposlene. Prostor će biti multifunkcionalan – veći deo je predviđen za programske aktivnosti, a manji za kancelariju. I novi skopski centar plod je višegodišnjih pokušaja nezavisne scene da obezbedi prostor za rad, što je bio i jedan od razloga osnivanja Jadra 2013. godine, kako je rekla na jednom od panela povodom jubileja Magacina članica Nadzornog odbora Asocijacije Jadro i v.d. direktorka novoformirane ustanove Centar-Jadro Anita Ivković.

Za razliku od primera u regionu, na Zapadu je skvotiranje nekorišćenih, najčešće industrijskih javnih prostora započeto još 70-ih godina, a u međuvremenu je legalizovano i zdušno finansijski podržavano iz evropskih fondova. Upravo ta ključna razlika bila je i povod za inicijativu za novo umrežavanje nezavisnih kulturnih centara na Balkanu radi jačanja kapaciteta, povećanja vidljivosti i zagovaranja promene kulturnih politika kako na lokalnom, tako i na evropskom nivou. Ta ideja izneta je na regionalnoj konferenciji „Prostori kulture“ u Magacinu u Kraljevića Marka, koji je prošle jeseni, inače, postao 67. član TEH-a (Trans Europe Halles), najveće evropske mreže nezavisnih kulturnih centara. Na konferenciji TEH-a u Puli u maju 2017. godine je i ponikla ideja o stvaranju podmreže samoorganizovanih kulturnih i društvenih centara u regionu Balkana, suočenih sa manje-više sličnim problemima i nemogućnošću njihovog rešavanja zbog odsustva savozvornika na strani lokalnih vlasti. Učešće nezavisnih kulturnih centara u regionu u mreži TEH bilo je važno, između ostalog, i zbog međunarodnog pozicioniranja i povezivanja sa Evropom – što ovdašnji „političari vole“, posebno tokom procesa evropskih integracija. Sama mreža imala je uspone i padove, između ostalog i zato što je počela da se bavi pitanjima koja nisu bila najrelevantnija za članove iz Jugoistočne Evrope. „Mi živimo u jednom svetu, oni u drugom... Oni imaju stabilna sredstva finansiranja i uplašili su se mogućnosti da u vremenu krize izgube velike novce vezane za fondove Evropske komisije...“, rekla je Irena Boljunić Granin iz Rojca. Upravo zbog toga, kako je ocenjeno, potrebno je bolje pozicioniranje u odnosu na pitanja koja pokreću zapadni nezavisni kulturni centri, koja po pravilu ulaze i u evropske strategije, dok specifičniji problemi nezavisnih kulturnih centara Jugoistočne Evrope, suočenih često i sa drastičnim pitanjem opstanka, ostaju ispod radara. Uspeh te inicijative zavisiće od istinske spremnosti kulturnih i društvenih centara u regionu za udruživanje i zajedničke aktivnosti.

Tekst Marijana Cvetković Foto Vladimir Opsenica

Napravi- ćemo prostor za ples!

Nomad Dance Advocates u Beogradu

Odavno je jasno da u našem i njemu sličnim (postjugoslovenskim) kontekstima uključivanje savremenih (ne nužno i novih) kulturnih i umetničkih praksi u sistem kulture ide teško ili nikako. Dominantni diskursi kulturnih politika imaju pretežno regresivni karakter, što je rezultat napora vladajućih političkih elita da eliminišu kritičke kapacitete umetnosti i kulture (makar u *mainstream* kulturnim prostorima, javnim institucijama i javnosti najdostupnijim medijima) i da očuvaju, što je temeljnije moguće, tradicionalistički i nacionalistički simbolički okvir za sopstveni *raison d'être*. Takav diskurs iz 90-ih od početka 2000-ih godina dobija novo „ubrzanje“ kroz procese evropskih integracija koje, između ostalog, donose preduzetničku logiku u kulturu, izvode kulturu na tržište i promovišu biznis modele kao paravan za odsustvo podrške

eksperimentalnim i ultimativno neprofitnim umetničkim i kulturnim poduhvatima¹. Istovremeno, sve je agresivnija podrška „uspešnim“ primerima komercijalizacije kulture (brojnim privatnim festivalima i preduzećima koji privlače komercijalne sponzore, pune kase i ulazu fantastične sume u PR i marketing).

Upravo je to nepovoljan kontekst u kome se na ovim prostorima počeo razvijati savremeni ples kao nova umetnička oblast koja nema ništa od nasleđene kulturne infrastrukture: ni svoju instituciju, ni sistem obrazovanja, ni profesionalno udruženje, niti bilo koji drugi oslonac u kulturnom sistemu. Pred mladom profesionalnom zajednicom je bio zadatak da krene od nule i da dokaže relevantnost i vitalnost takvih umetničkih praksi. Na raspolaganju je bilo vrlo malo resursa, postojeća ali potpuno neprepoznata tradicija (koja ide do početaka 20. veka) i razumevanje činjenice da se argumenti neće moći naći u brojkama i prodatim kartama (dakle, u ostvarenom profitu i bombastičnom i praznom prebrojavanju „publike“). Trebalo je, istovremeno, uvesti nove kategorije koje su strane postojećim kulturnim politikama, ali koje čine suštinu savremenog plesa kao umetničke i društvene prakse: kolektivni (nasuprot individualnom) rad, samoorganizacija (nasuprot već datom, tradicionalnom institucionalnom okviru), horizontalnost (nasuprot hijerarhiji), transdisciplinarnost (nasuprot strogoj podeli i pozivanju na disciplinarnost), ali i fleksibilnost i promenljivost oblika delovanja, intervencija u javnosti, jezika i kanala komunikacije. Ili, da parafraziramo Remziju Barta (Ramsey Burt), glavne karakteristike rada u ovoj oblasti su potreba da se bude strateški orientisan, mobilan, fluidan i spreman na promene; a otpor ujednačavanju i insistiranje na alternativnim načinima mišljenja, rada i odnosa sa drugima stalno je podržavan brigom da se ne postane fiksiran i predvidljiv i da se ostane neprekidno u procesu postajanja (*becoming*)².

U uslovima u kojima vladajuće strukture namerano održavaju napetost između „prekarne margine i ugroženog centra“³ (u slučaju kulture, videne kao lažni sukob nezavisne i institucionalne kulture), to je svakako veliki zalogaj za kulturne politike! Ovde treba napomenuti i činjenicu da savremeni ples sve ove moduse rada deli sa mnogim drugim savremenim umetničkim praksama koje ne funkcionišu po principima tržista, monodisciplinarnosti, institucionalne hijerarhije i slično, što omogućava i šire koalicije i zajedničke inicijative i borbe za promene u ukupnom sistemu kulture.

Svesna kompleksnosti zadataka koji se nalaze pred samoorganizovanim plesnim scenama u našem regionu, Nomad Dance Academy mreža, čija je beo-

gradska Stanica Servis za savremeni ples članica, osmisila je dugoročan program zagovaranja za uključivanje savremenog plesa u kulturne politike zemalja našeg regiona i započela Nomad Dance Academy program još 2012. godine. Glavni metodološki princip je okupljanje umetnika i plesnih stručnjaka zajedno sa donosiocima odluka i političarima iz čitavog regiona i iz zemalja koje imaju razvijene plesne politike. Na taj način obezbeđuje se privremeno okruženje (*environment*) u kome je moguće neposredno i kroz praksu predstaviti načine rada Nomad zajednice, principe saradnje, horizontalnosti, transdisciplinarnosti, ali i vrednosti na kojima počiva ova specifična umetnička zajednica.

Okupljanja se održavaju u onim zemljama i gradovima u kojima lokalni Nomad partner ima potrebu za podrškom čitave mreže u prelomnim trenucima i povodom važnih inicijativa. Nakon Skoplja 2012. i Sofije 2015. godine⁴, Nomad Dance Advocates održan

¹ Ovde je paradigmatičan primer Beogradskog festivala igre, privatnog i komercijalnog festivala čija je osnivačica Aja Jung razvila biznis model zasnovan na tri stuba: permanentan i agresivan PR, vidljiva i bliska povezanost sa različitim političkim strukturama (uvek onima na vlasti!) i kombinacija ogromnih dotacija iz javnih fondova koje se dobijaju isključivo direktnim dogовором sa odgovornim licima, komercijalnih sponzorstava i presku-pih ulaznica u najvećim salama. Čak i sa takvim modelom i finansijskim uspehom, ova preduzetnica radi i na diskreditovanju domaće plesne scene koja nikada nije bila predstavljena na njenom festivalu i ne žali truda da i u konkursne žirije smesti svoje saradnike i tako „odnese“ po polovinu ukupnih godišnjih sredstava namenjenih plesu (slučaj konkursa iz 2016. godine još uvek je na sudu). Sa takvim metodama ona je dala primer „uspešne privatne inicijative u kulturi“ i zaslužno postala drugi nosilac liste vladajuće SNS na izborima za Skupštinu grada Beograda 2018. godine.

² Burt, Ramsey. *Ungoverning Dance: Contemporary European Theater Dance and the Commons*. Oxford University Press 2016, str.

³

³ Lorey, Isabelle. *Becoming Common: Precarization as Political Constituting* in: e-flux journal #17, June – August 2010 <http://www.e-flux.com/journal/17/67385/becoming-common-precarization-as-political-constituting/>

⁴ Skup u Sofiji održan je od 13. do 15. maja 2015. godine <http://office235.wixsite.com/advocates>

je u Beogradu 20. i 21. oktobra 2017. Stanica je želela da ovim skupom zaokruži svoj desetogodišnji rad na afirmaciji savremenog plesa u Srbiji i svoju borbu da se postave temelji za novu kulturnu politiku za ples koja u našoj zemlji ne postoji ni u najbazičnijem obliku. Godina 2017. bila je ključna za ovaj proces: to je godina u kojoj je Ministarstvo kulture i informisanja obećavalo novu nacionalnu strategiju za razvoj kulture, ali je rad na njoj obavljalo iza zatvorenih vrata i bez učešća profesionalne kulturne zajednice. To je poziciju plesa učinilo još nesigurnijom, jer je bilo jasno da će on iz strategije ili biti izostavljen, ili će o njemu pisati neko ko nema dodira sa plesnom scenom. Nomad Dance Advocates trebalo je da pokaže koja su sve to važna pitanja za ovu oblast i ponudi rešenja kojima će se regulisati ne samo aktuelni problemi, već otvoriti i mogućnosti za projekciju budućeg razvoja progresivnog, inkluzivnog i demokratskog okvira plesnih politika.

Pod sloganom *Napravimo prostor za ples* (*Make room for dance*), Nomad Dance Advocates u Beogradu bio je fokusiran na nekoliko glavnih tema⁵ koje suštinski iscrtavaju i pravce neophodnih promena kako bi se artikulisao budući sistem savremenog plesa u Srbiji, ali i u čitavom regionu.

Prva tema bavila se (ne)transparentnošću procedura rada i odlučivanja u Ministarstvu kulture i informisanja. Znamo da u našem Ministarstvu, kao i na drugim nivoima nadležnih za kulturu, ne postoje stručnjaci koji se bave plesom, već je ta oblast deljena drugim odeljenjima (najčešće pozorištu). Uz razumevanje te situacije i nemogućnosti da se do sada angažuje osoba stručna za naše polje, smatramo da je važno da se situacija unapredi kroz otvoreni dijalog sa plesnom scenom i njenim predstvincima. To je jedini način da se u Ministarstvu donose smislene, strateške i sveobuhvatne odluke, koje počivaju na postojećim praksama (a ne na partikularnim znanjima i interesima pojedinaca koji, igrom slučaja, budu pozvani u komisiju jednom godišnje). Dakle, sistematični, stalni i otvoreni dijalog sa plesnom scenom učiniće procese donošenja odluka o pitanjima plesa inkluzivnijim, pokrivaće šire interese čitavog polja i omogućiće strateški pristup koji za sada uporno izostaje. To treba da bude prelazni model do uspostavljanja „odeljenja“ koje će se permanentno i strateški baviti poljem plesa na najvišem nivou.

Drugi zahtev se odnosio na nedostatak prostora za savremeni ples koji je karakterističan za čitav

⁵ Više o programu i porukama skupa videti ovde <https://advocatesbelgrade.wordpress.com/about/>

region. U ovom trenutku, u čitavoj Srbiji postoji samo jedan plesni studio stalno dostupan svim umetnicima bez naknade – onaj u Magacinu! U okruženju, plesni centri postoje samo u Bukureštu i Zagrebu (mada je ovaj poslednji brutalno oduzet od plesne scene i dat na upravljanje gradskom pozorištu), dok se u Skoplju, Ljubljani i Budimpešti plesni umetnici moraju zadovoljiti hibridnim institucijama koje su blagonaklone prema plesu i otvaraju mu vrata (Kino Kultura u Skoplju, nekoliko institucija u Ljubljani, poput Kina Šiška, PTL, Stare Elektrarne, Trafo u Budimpešti). Nemoguće je raditi na razvoju jedne oblasti bez ikakvog fizičkog prostora koji bi omogućio ne samo prostor za rad umetnika, već i uslove za razvoj publike. Teško je zamisliti ozbiljnju politiku jedne umetničke oblasti bez fizičke infrastrukture koja pokriva potrebe obrazovanja, produkcije, prezentacije, medijacije... okupljanje profesionalaca, publike, medijskih radnika i kritičara... Zato smo uputili konačan poziv donosiocima odluka da ozbiljno shvate opasnost u kojoj će se naći čitav sektor ako uskoro ne bude imao svoj prostor. Ono što je ovde naročito istaknuto jeste da insistiranje na i skretanje u pravcu privatnih inicijativa neće rešiti problem, već će ga samo produbiti i rešenja svesti na zadovoljenje individualnih ambicija (profesionalnih, finansijskih, političkih...). Neophodno je sistemski obezbediti zajednički, javni prostor kojim će se na isti način i upravljati: kroz zajedničko učešće scene, kroz jednakost dostupnosti i vidljivost. Tako je jedino moguće zadovoljiti javni interes i obezbediti jednakе uslove za razvoj svih potencijala scene, umetničke zajednice i njenih do sada izgradjenih resursa. Ovaj skup je poslao poruku da plesna zajednica računa na angažman vlasti da se konačno osnuje plesni centar kroz koji će plesnoj zajednici biti delegirana odgovornost za strateški razvoj oblasti plesa u našoj zemlji. Taj proces mora biti snažno politički i finansijski podržan od Ministarstva kulture i gradske uprave kako bi se u sistem uvelo sve ono što je do sada urađeno i izgrađeno kroz rad umetnika, producenata, teoretičara i drugih aktera. Takav razvoj događaja bio bi pozitivan primer kako implicitne kulturne politike (one koje dolaze odozdo, iz same prakse) mogu doprineti razvoju čitavog sistema kulture kada su prepoznate i priznate, te kada im se da mogućnost da prerastu u zvanične kulturne politike.

Da bi se to dogodilo, neophodno je ojačati i poziciju čitave nezavisne scene u sistemu kulture u kome ona igra, nesporno, jednu od ključnih uloga za razvoj (nasuprot prostoj reprodukciji „neutralnih“ sadržaja ili agresivnoj produkciji nacionalističkih, izolacionističkih, šovinističkih i zabavljačkih programa)

savremene kulture. Naš je zahtev bio i da se konačno definisu instrumenti koji će omogućiti strukturalnu podršku kroz dugoročne grantove za organizacije koje se bave savremenom umetnošću i kulturom i svojim radom doprinose ukupnom kulturnom i društvenom razvoju. Ovo je suštinski vezano i za socijalni i ekonomski položaj svih kulturnih radnika i radnica koji su profesionalno angažovani na nezavisnoj sceni i koji žive od rada na toj sceni⁶. Ekonomска stabilnost te važne grupe kulturnih radnika je neophodan uslov za svaki dalji kulturni razvoj, te smatramo da je krajnje vreme da se odgovorne kulturne vlasti počnu baviti ovim pitanjima i da im se taj zadatak nametne kao prioritet. U kontekstu Srbije, bitno je naglasiti da zakonski uslovi za to postoje⁷, ali da Ministarstvo kulture i informisanja to ne sprovodi, iako tu mogućnost koristi za pojedinačne slučajeve (bez jasnih kriterijuma odabira, transparentnosti takvih odluka i obaveštavanja javnosti).

Kao regionalna mreža koja je svoj rad od početka usmerila ka regionalnom povezivanju i saradnji, smatrujući emancipujućim princip širenja kulturnog i društvenog prostora za rad umetnika danas, imali smo mnogo prilika da se uverimo u važnost i vitalnost regionalnih veza: povezanost umetnika i organizacija, razmena znanja i iskustava u radu i borbi za bolji položaj na lokalnim/nacionalnim nivoima, zajednička produkcija, zajednički nastupi na međunarodnoj sceni, solidarnost i podrška nezamenljivi su činioći u radu svake od naših organizacija. Zato zagovaramo da se stvore instrumenti koji će tu saradnju dalje podsticati sa najvišeg nivoa i da se reči iz strateških dokumenata svih naših država (zakona, deklaracija, dokumenata iz pristupnih procesa, strategija i slično) konačno pretvore u dela. I tu je potreban stalni pritisak kako bi se priznala realnost – regionalna saradnja je nezamenljiv aspekt rada u oblasti savremene umetnosti.

⁶ Poslednje sveobuhvatno istraživanje o uslovima rada na nezavisnoj kulturnoj sceni u Srbiji uradio je Predrag Cvetičanin u: Cvetičanin, Predrag. *Ziveti i umreti u civilnom sektoru u kulturi u Srbiji* u: Manek br. 5, jesen – zima 2016 <http://nezavisnakultura.net/wp-content/uploads/2017/05/manek5.pdf>

⁷ Član 77. Zakona o kulturi

⁸ Iako smo pokušavali da na skup dovedemo umetnike i kolege iz drugih centara, iz Južne Amerike i sa Bliskog istoka, zbog nedostatka sredstava to nije bilo moguće. To je svakako bila nedostajuća perspektiva čitavom skupu.

⁹ <http://ednetwork.eu/>

Šta dalje? Kako dalje istrajati u ovom zagovaranju nakon odsustva onih kojima se skup prvenstveno obraćao? Iako su sagovornici i „zagovarači“ bili brojni i iškusni, od makedonskog ministra kulture do plesnih umetnika i producenata, direktora plesnih centara, stručnjaka za kulturne politike koji su došli iz preko 40 plesnih kuća od San Franciska do Moskve i od Stokholma do Atine⁸, iz Srbije nije bilo nijednog predstavnika vlasti. To je bila precizna slika struktura koje odlučuju o kulturnim politikama: sa jedne strane, one su uplašene od svakog suočavanja i argumentovanog dijaloga sa onima koji kulturu proizvode, a sa druge, ubedeni su da će svakako moći da računaju na „saveznike“ među umetnicima i kulturnim radnicima i da će to biti dovoljno da ostvare svoje planove. Zato je važno nastaviti pritisak i dalje kako bi se ovaj glas čuo među šumovima koji dolaze od podobnih direktora ustanova, kultur-biznismena i poslušnih medija. Javna zagovaračka kampanja nastavlja se kroz niz događaja koji će dodatno pojašnjavati javnosti šta se to i kako radi na nezavisnoj plesnoj sceni, kakva lokalna i međunarodna partnerstva donose korist ovdasnoj umetničkoj zajednici i kulturnoj sceni i zašto tražimo permanentni dijalog sa vlastima. Doprinos tome daće i grupa direktora i kustosa plesnih centara okupljenih u Evropskoj mreži plesnih kuća,⁹ do kojih je stigao glas o ovom skupu i našoj kampanji: oni će u aprilu obići sve Nomad centre, a u Beogradu podržati napore Stanice i nezavisne plesne scene da se nova kulturna politika za ples ustanovi kroz dijalog sa umetnicima.

Ovo ulaganje scene i insistiranje na otvaranju dijaloga (koliko god to delovalo nemoguće u aktuelnoj političkoj situaciji) razumemo kao svoju dužnost da razotkrivamo odnose moći i sisteme ucene i korupcije koji prikrivaju svaku različitost i antagonizam, težeći tako ka „radikalnoj demokratiji“ (Muf i Laklo). Ako je ona moguća u plesu, moguća je i van njega.

Tekst Darka Radosavljević Vasiljević Foto Boris Burić

REMONTO- VANJE REMONTA

Remont nezavisnu umetničku asocijaciju osnovali su: Boris Mladenović, Branko Pavić, Darka Radosavljević, Grupa Škart (Dragan Protić i Đorđe Balmazović), Jovan Čekić, Milica Tomić, Mirjana Đorđević, Saša Gajin, Saša Marković (Mikrob), Saša Rakezić (Aleksandar Zograf), Tanja Ostojić, Uroš Đurić i Žana Poliakov.

Tokom proteklih godina na Remontu su radili i mnogobrojni saradnici, a neki od njih su upravo kroz tu saradnju započeli karijere, poput Slobodana Jovanovića, Viktora Šekularca, Jelene Veljković... Osnovni tim, gotovo od početka, čine istoričari umetnosti Miroslav Karić, Marija Radoš, Saša Janjić i Darka Radosavljević, a pre par godina pridružio im se i fotograf Boris Burić.

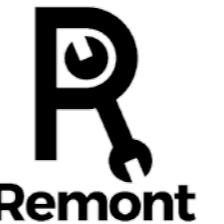

Remont – nezavisna umetnička asocijacija osnovana je na samom kraju XX veka, oktobra 1999. godine. Atmosfera potpunog raspada jednog društvenog sistema, ali i postojanje nade da će biti bolje, uslovili su da se koncentriše volja nekolicine pojedinaca i stvari pokrenu u kontekstu pripreme za novo vreme.

Od početne želje da revitalizujemo savremenu umetničku scenu koja je tokom 90-ih teško oštećena ratom, izolacijom, osiromašenjem društva u svakom smislu i gubitkom vrednosnog sistema gradenog prethodnih decenija, tokom vremena postali smo prepoznatljiv fizički i mentalni prostor savremene kulturne prakse u Srbiji.

Pokrenuli smo mnogobrojne nove profesionalne modele koji su brzo postajali ubičajeni standard galerijskog rada. U lokalnim, ali i internacionalnim okvirima, prepoznati smo kao stručan i pouzdan tim. Naše aktivnosti prate domaći i strani mediji, naše publikacije su u mnogim bibliotekama sveta, a godinama u međunarodnim i domaćim pregledima spadamo u prvih pet najboljih galerija u Beogradu. Ostvarili smo više od 400 programa u galerijskom i javnom prostoru. Objavljivali smo časopise, knjige, autorske projekte na cd i dvd izdanjima, onlajn bazu umetnika, organizovali umetničke radionice u selima Srbije, umetničke programe u javnom prostoru... Saradivali smo sa najznačajnijim domaćim autorima svih generacija, sa inostranim kustosima i umetnicima, mnogim institucijama i organizacijama. Ni javna suprotstavljanja zvaničnoj kulturnoj politici nisu nam bila strana. Još u prvoj deceniji 2000-ih – konferencijama za štampu i otvorenim pismima, reagovali smo na drastična kašnjenja rezultata javnih konkursa Ministarstva kulture, nedostatak kriterijuma... Remont nikada nije bio samo galerijski prostor, već mnogo više – nekada smo kao podnaslov pisali one side gathering.

Na samom početku bili smo neka vrsta ekskluzivne inicijative, koja nije baš svima jasna i, uz dozu nepoverenja, u talasu vere da brzo stiže boljšitak na svim nivoima, programi Remonta su bili sveprisutni u medijima. Iako smo na samom početku vero-

vali da će vrlo brzo doći do stabilnosti i da ćemo raditi u jednoj normalnoj, funkcionalnoj, savremenoj sredini, nikada nismo dobili šansu da razmišljamo o budućnosti. Već 2003. godine, nakon ubistva premijera Zorana Đindića, započeo je novi raspad tek labavo uspostavljenog novog društvenog sistema, što se odražavalo na kulturu generalno, i svako malo postavljalo bi se pitanje opstanka Remonta. Od samog početka obučavali smo se u oblasti kulturnog menadžmenta, ali smo konstantno imali problem sa fondacijskim zahtevima da napravimo bar trogodišnji strateški plan. Sa ove istorijske distance, ni u povoljnijem društvenom okruženju nije bilo političke volje da se sistemski reši delovanje nezavisnog sektora.

Razmišljalo se više puta o „zatvaranju vrata“, razdvajaju tima koji dobro međusobno funkcioniše sa prirodno uklopljenim ličnim kapacitetima. Nekada nam je opstanak rešen spletom srećnih okolnosti – partnerski evropski projekti koje je inicirao neko drugi, namera novog mobilnog operatera da osnuje kolekciju i da im treba stručna pomoć, nekada sveštu da se nešto novo treba pokrenuti... Sve u svemu, nekom magijom, ili da ne mistifikujemo – iskrenom posvećenošću i nesebičnim ulaganjem ličnih kapaciteta i otvorenosću, opstali smo i sve vreme smo unapređivali sebe i umetničku scenu.

Samo pokretanje Remonta, kao nove prakse u načinu funkcionisanja kulture, bio je veliki podstrek da se pokrenu slične inicijative širom Srbije. Nezavisna kulturna scena je rasla i postajala sve značajnija i vidljivija, a krajem prve decenije XX veka stvorili su se uslovi za ujedinjenje aktera nezavisne kulturne scene koja se bavi savremenom umetničkom produkcijom. S obzirom da smo sve vreme na izvoru, da pratimo, a što je još važnije, osećamo potrebe za promenama, u cilju traganja rešenja za načinima opstanka usmeravamo se na novu inicijativu. Od početka smo bili okrenuti i oslonjeni na širu zajednicu i znali smo da sami ne možemo ništa da promenimo. Upravo Remont 2009. godine traži od Fonda za otvoreno društvo da dobijenu finansijsku podršku za jedan projekat preusmeri za potrebe zvaničnog osnivanja Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS), što nam je, donekle, pomoglo da ponovo poverujemo da se nešto može promeniti. Ipak, osnovna borba se vodila za očuvanje postignutog uz konstantne dileme da li ima smisla to što radimo.

Poslednjih godina nada da će se stabilizovati društvene okolnosti i konačno uspostaviti neki racionalni i dugoročni vrednosni sistem, sve više nestaje. Političko okruženje na svim nivoima postaje surovo. Donosioci odluka u svim društvenim sferama postaju

ljudi došli niotkuda, a takvi su im i saradnički timovi. Bahato se ponašaju, uništavaju izgrađeno, podstiču primitivni populizam zasnovan na vrednostima rijaliti programa, pravdujući ga istorijskim vrednostima, izmišljaju neke svoje ljudе i organizacije civilnog društva, vrednosne kriterijume obrazlažu mitološkom nacionalnom prošlošću, i to s ponosom promovišu.

U proleće 2017. postaje nam više nego jasno da mi, sa našom praksom, etičkim i estetskim vrednostima, vizijom... više nismo u skladu sa zvaničnim društveno-politički proklamovanim vrednostima. To se još jasnije vidi kroz rezultate konkursa na republičkom i gradskom nivou.

Opet dolazi do krize, ovoga puta drugačije. Strani fondovi su gotovo nestali sa ovog geografskog područja, oni dostupni su metastazirali sa administracijom, nemamo stabilne finansijske kapacitete koji se očekuju od partnera, u međuvremenu smo ostarili, a nismo imali mogućnost da se podmladimo sa novim saradnicima, izgubili smo veru u bolju budućnost... Sumnjičavi i u razvoj NKSS kojem smo posvetili godine bez na početku zadatih ciljeva, gubimo volju, ulazimo u rutinu, timski rad prestaje da funkcioniše. Čutimo, sve češće nemamo motiv ni da dolazimo na „posao“. Sve što smo učili i savladali, aplikacije, subject, aims, network, log frame... više nema smisla... Šta da se radi? Došlo je do ili-ili: ili odustati, ili naći novi model opstanka.

Tokom leta kalkulišemo sa sve manje finansijskih sredstava. Kreće ozbiljno preispitivanje, pre svega ličnih kapaciteta i socijalnog kapitala. Ko smo, šta umemo, da li smo potrebni zajednici, kojoj zajednici, da li nam treba „pojas za spasavanje“ i ako ga dobijemo, šta možemo i moramo da promenimo?

Shvatamo da su se neke spoljne okolnosti promenile. Prostor koji iznajmljujemo je u procesu restitucije. Vlasnica, sa kojom smo gradili dobre odnose, preminula je, nažalost, pre završetka procedure. Saznajemo da je ostavila testament: kuća u kojoj je Remont postaće zadužbina, a Remont ostaje korisnik pod istim uslovima zakupa dok god obavlja delatnost. Ulica je postala pešačka zona, oko nas niču kafici, sve više potpuno nepoznatih ljudi ulazi u prostor. Neki od njih sa tabletima prate mapu i na engleskom pitaju šta nam je tekuća izložba, šta još da vide u Beogradu, gde mogu da kupe rade savremenih autora iz Srbije. Dobijamo poziv da se galerija uključi u redovan program Oktobarorskog salona 2018. A mi, posustali. Nemamo ni spoljnu oznaku ko smo i šta radimo, roletne su nam stalno spuštene, po prostoru se sapličemo od nagomilanih stvari, u „depo“ više ne može da se uđe, čistačica se razbolela, ne dolazi mesecima, a mi ne primećujemo....

U septembru donosimo odluku: pokrećemo kampanju „Da li vam je potreban Remont?“ Javno postavljanje ovog pitanja upućenog zajednici da li je spremna na podršku i solidarnost, podrazumevalo je rizik, ali u poziciji u kojoj smo se našli, nismo imali šta da izgubimo. Jasno nam je bilo da svaka dobra inicijativa ima svoj prirođan kraj, samo nismo bili sigurni da li smo došli do kraja. Reakcija zajednice je bila presudna za naše dalje delovanje. Takođe shvatamo da kampanja ne sme da bude jednokratna hitna pomoć. Svakako nam trebaju sredstva za zakup i skromne honorare da prespojimo do neke sledeće uplate za projekte, ali da bi se stabilizovali treba nam mnogo više. Potrebna nam je energija, novi kreativni talas, bolja vidljivost u odnosu na novo okruženje, novi ljudi, nove aktivnosti, a pre svega odgovor na pitanje: „Da li smo i kome potreben?“

S obzirom da nam je jasno da „pojas za spasavanje“ nema smisla, smišljamo šta nam zaista treba (a dostižno je) da se podignemo, poboljšamo uslove rada i budemo još korisniji zajednici. Formulišemo plan – brendirati fasadu da se vidi ko smo i šta radimo, nabaviti nešto od tehnike koju stalno pozajmljujemo, reorganizovati prostor kako bi bio funkcionalniji i omogućiti mesto za neku vrstu art shopa... a kad se već remontujemo, treba i redizajnirati logo.

Ponovo radimo timski. Dva meseca razgovaramo sa raznim ljudima, slušamo iskustva, komentare,

savete, izučavamo kako su funkcionalne slične kampanje u regionu, oslobađamo jedan deo zida i šarenim samolepljivim papircima pravimo plan rada po mesecima, nedeljama, danima, od kutije za papire za štampu improvizujemo kutiju za donacije. Konstantno učimo, istražujemo, tražimo savete, nešto prihvatom, nešto znamo da ne možemo, a imamo i redovan program, finiširamo monografiju Rackovića... i maraton koji traje par meseci punim intenzitetom kreće...

Prvo pokušavamo da animiramo zajednicu web stranom koju sami sklapamo, više po intuiciji, smišljamo neke nove sadržaje poput dnevnika, putem društvenih mreža obaveštavamo da smo u krizi.... slabe su finansijske reakcije, ali mnogi su zabrinuti. Dolaze i pišu nam razni, iskazuju podršku, predlažu svašta. Krećemo dalje i pokrećemo kampanju na platformi Indieogogo, ali istovremeno planiramo da iskoristimo našu poziciju na umetničkoj sceni i počinjemo sa pripremom aukcije od koje bi sav prihod bio namenjen remontovanju Remonta. Zardala i zaškripela mašina se pokrenula.

Indiegogo kampanja je veoma naporna. Učimo da otvoreno tražimo, simbolično naplaćujemo stare dugove, ali i proveravamo da li Remont ima značaj i kome treba. Odmah su krenule uplate, uzbudeni smo, svako malo pratimo, ko, koliko... Manje više znamo ljudе ili bar kojim putem su stigli do naše kampanje. Stiže podrška sa raznih strana, drugari, saradnici, profesori

univerziteta, ministar kulture susedne zemlje... Neki Uglaša, koga ne možemo ni sa kim da povežemo, iz Južne Afrike, svakih par dana uplaćuje 5, 10, 15 \$. Surfajući, jedino što otkrivamo je da studira sociologiju, da je poreklom iz Srbije i da je kik bokser! Mnogi se odlučuju za uplatu na dinarski račun ili da novac sami donešu. Povremeno nas hvata stid od sume, znamo da i oni nemaju, ali znamo i da to rade punog srca i vere. Snaga stiže, hrabrost i samopouzdanje rastu, radni kapaciteti se toliko povećavaju da ni sami ne možemo da verujemo da ih toliko još uvek imamo.

Usred kampanje organizujemo i aukciju. Promišljamo – gde? Proveravamo KC Grad, zakasnili smo sa zakazivanjem termina, u Magacin nećemo – suviše slično Pohvali, a i treba nam nova publika van kruga nezavisne kulturne scene. Pitamo Kulturni centar Beograda i dobijamo podršku.... sve može. Koga god smo od umetnika pitali, hoće! Već ohrabreni, otvorenih svih čula, shvatamo da imamo bizaran problem: možemo da sakupimo više podrške u umetničkim radovima no što koncentracija tokom trajanje aukcije dozvoljava. Nakon 85. pristiglog rada obustavljamo prikupljanje, nešto važno još uključujemo, a ostalima objašnjavamo da ćemo raditi opet.

Tokom pripreme aukcije samoinicijativno nam se javljaju volonteri, šta god treba – šank, prodavanje aukcijskih brojeva, kako god... Mladi istoričari umetnosti, umetnici, ljubitelji savremene umetnosti, neke od njih ne poznajemo od ranije. Uključujemo ih, a i tako smo ih željni, treba nam svežina. Aukcija postiže uspeh, uz poznate, pojavljuje se mnoštvo novih. Indikativno i stranci koji žive u Beogradu, potencijalna nova publika. Sledеćih dana nakon aukcije svako malo zvoni telefon, poznati i nepoznati pitaju kada će opet. Otvara se još jedan izazov kojim treba da se bavimo. I posle dužeg vremena, počinjemo da razmišljamo o budućnosti, ali i o odgovornosti prema zajednici.

Svežina i dobra energija stiže sa svih strana. Neke organizacije koje i same sastavljaju kraj s krajem tokom svojih programa prikupljaju ili planiraju da prikupljaju sredstva za Remont (Poezin, Kvaka 22). Karkatag preuzima da osmisli novu kutiju za donacije kao umetnički rad, Ant computers nam kao donaciju daje servisiranje računara, štamparija sa kojom nikada pre nismo radili ne želi da naplati posao... U međuvremenu stiže dojava da će se i kolektiv Muzeja savremene umetnosti pridružiti podršci.

Tokom priprema Remontovanja Remonta, došli smo i do bitne teme - redizajna logotipa. Ako ćemo da otvorimo novo doba, treba nam i novi, osveženi logo.

Dobijamo predloge ali, nismo spremni za drastične pomene. Na večeri nakon gostovanja Instituta za suvremenu umjetnost iz Zagreba, dogovaramo se sa Igorom Kuduzom (fotografom, dizajnerom) da krenemo u novi eksperiment. Igor će svojim studentima na Odjelu medijskog dizajna Sveučilišta Sjever u Koprivnici dati radni zadatak da redizajniraju naš logo. Neposredno pred aukciju dobijamo šest predloga, odmah se „kačimo“ za jedan, ali dogovaramo se da odluka malo „odleži“. Pred novogodišnje praznike prelamamo.... biće to predlog Jana Milinovića, studenta iz Zagreba, 1994. godište.

Premoreni, odustajemo od tradicionalne prednovogodišnje žurke u Remontu, pravimo do sada najkratcu pauzu za novogodišnje praznike, spremamo se za finale Indieogogo kampanje i početak novog života u koji krećemo promocijom konačno završene monografije „Nenad Johnny Racković“.

Taman kada smo se par dana pred kraj Indieogogo kampanje pomirili sa dostignutom sumom, stiže veća uplata i podiže ukupan iznos na 80%. Započinje par dana nesanice.... stotine mejlova, tekstova podsećanja. Mogućnost postizanja cilja dodatno animira zajednicu i dan pre isteka kampanje dostižemo predviđenu sumu od 7.000 \$. Kakva je to radost, kakvo olakšanje, kakav napon! Teško je opisati.

Iako je suma koju smo kroz različite akcije prikupili relativno mala - oko 12.000 evra i zapravo je jednaka razlici od nekadašnjih do današnjih iznosa koje dobijamo na javnim konkursima Grada i Republike, osećaj uspeha je fascinant. Rizik se „isplatio“. Reči, pojmovi, aktivnosti koje su gotovo nestale iz naše svakodnevice ponovo dobijaju smisao: SOLIDARNOST; POVERENJE; VERA; BUDUĆNOST; OPTIMIZAM; ODGOVORNOST; SUPROTSTAVLJANJE DRUŠTVENO PROKLAMOVANIM VREDNOSTIMA; UČEŠĆE KOJE NIJE SAMO ON-LINE....

Naučili smo poslednjih meseci još mnogo toga: da dok god imamo snage ne smemo da odustanemo, da je preispitivanje neophodno, da kada se posustane vredi rizikovati, da oko nas ima mnogo kvalitetnih ljudi kojima je potrebna vera da vredan rad ima smisla, da u beznađu ne vidimo nove mlade ljudi koji nešto žele i mogu, a kojima je potrebna podrška.

No, za nas je sada ključna odgovornost prema zajednici koja nam je pružila poverenje. Predaha nema – bar do proleća. Naučili smo da moramo i da ulažemo da bismo imali šansu u nekom boljem sutra. Usput smo bar raščistili sa mnogim dilemama, ali i počistili prostor u kojem radimo. Sledi još mnogo posla i za njega sada imamo snage i volje.

Tekst Dušan Savić Foto Luka Knežević Strika

Legat Franklin i svet u malom

Priča o Legatu Franklin počinje dosta davno, bez imena i ideje koje danas poznajemo. Počinje poznanstvom dvoje ljudi, kasnije supružnika, koji su delili senzibilitete i altruizam u različitim sferama života: Sonjom Franklin (tada Čaćija) i Ovnom Franklinom. S obzirom da su oboje nezavisno odrastali u različitim kulturama, a okruženi umetnicima, nije im bilo teško da pronađu zajedničku ljubav pošto su pronašli svoj dom u Londonu. Umetnost kao lajtmotiv svakodnevnice porodice Franklin je rezultirao nijihovim prijateljstvima sa umetničkim krugovima onovremenog Londona (period od 1963. do 2003. godine, koliko je Sonja Franklin živela tamo), aktivnim učešćem kroz kolekcionarstvo usmereno na savremenu umetnost i stvaranjem relevantne kolekcije radova, knjiga i izložbenih kataloga. Pored toga što je kolekcija bila olica ukusa bračnog para Franklin, ona je predstavljala i presek stvaralačkih težnji umetnika kojima je London bio stalno boračište, ali i usputna stanica u karijeri.

Iz ličnih razloga, od kolekcije su uglavnom preostale samo knjige koje su brižno sakupljane

na svakoj posećenoj izložbi sa idejom da se jednog dana prenesu u Beograd i daju na korišćenje studentima i profesionalcima u kulturi. Tako je nastao Legat Franklin 2009. godine u Beogradu. Najpre je kolekcija data Fakultetu likovnih umetnosti (FLU) u Beogradu na korišćenje. Međutim, i pored velikog ulaganja Sonje Franklin da se obezbede uslovi za korišćenje neprocenjivog materijala, uprava FLU nije umela da se snade i knjige su pet godina provele zaključane u policama. Na svu sreću, zbirka je vraćena Sonji Franklin i, nakon toga, ona je odlučila da zamisao nastavi u svom privatnom stanu u Svetogorskoj ulici. U jedinstvenom ambijentu, u proleće 2015. godine, konačno je zaživila originalna zamisao i svim zainteresovanima je omogućeno da zarone u svet savremene vizuelne umetnosti na čije smo samo fragmente navikli kroz neaktivno ažurirane funduse biblioteka po našim fakultetima. Kolekcija se sastoji od 3.500 knjiga i oko 500 časopisa, uglavnom iz Velike Britanije, ali i uz izdanja iz Francuske, Nemačke, Austrije, Švajcarske, Kine, Japana, SAD, Indije. Datiraju od 60-ih godina XX veka, pa sve do 2017. godine. Kolekcija Legata Franklin predstavlja vredan pregled pola veka vizuelne kulture, a sadrži svedočanstva rađanja karijera nekih od umetnika koji se danas smatraju relevantnim, dokumenta nastanka umetničkih pravaca koji su oblikovali veliki broj generacija i čiji se procesi i dalje nisu završili. Kompletna kolekcija je katalogizovana i dostupna u onlajn verziji¹ kako bi posetioci eventualno mogli da se pripreme pred posetu Legatu Franklin.

Kako je ideja bila da se stvari prostor za učenje i razmenu ideja, kao posledica su usledila i predavanja koja su ugostila predavače iz Velike Britanije, Švedske, Austrije i Srbije. Činjenica da se predavanja i prezentacije ne odvijaju samo u režiji Legata Franklin, već i na inicijativu korisnika biblioteke, daje celoj ideji na živosti i raznovrsnosti programa. Tako smo nedavno ugostili umetnika iz Velike Britanije Alenu Parker koja je predstavio svoju knjigu „Silvertown“, a ranije smo uživali u predstavljanju rezidencijalnog programa Multimadeira, u Belgrade Raw ad-hoc biblioteci i predstavljanju kataloga za izložbu „Balkanization“ koja je 2016. godine održana u Beču. Nedavno je pokrenut i novi format prezentacija pod nazivom AA Meeting (Art Anonymous Meeting) tokom kojih pozvani umetnici imaju priliku da, često prvi put, javno da govore o svojim projektima koji nikada nisu sprovedeni u delo. Kroz predavanja je ostvarena saradnja sa britanskim umetnikom Šonom Dauerom (Sean Dower) čiju je izložbu u celosti finansirao Legat Franklin, kao i monografiju koja je izašla devet meseci nakon toga.

Legat Franklin treba biti shvaćen kao poklon lokalnoj zajednici i kao takav prihvaćen i iskorišćen. Apsolutna finansijska nezavisnost ne znači i potpunu samostalnost u ovom slučaju, jer ovaj projekat iziskuje i publiku koji će mu dati i pun smisao i pravi život.

Legat Franklin se nalazi na adresi Svetogorska 29, otvoren je svakog radnog dana od 12 do 18 časova i besplatan je za korišćenje.

¹ Onlajn katalog: legatfranklin.biblioteka.com

Tekst Miha Colner

-

Petar Rauch Constructions

Belgrade Raw

Kolektivizam u umetnosti i drugim kreativnim oblastima nije nov fenomen. Naprotiv, on datira od pre više hiljada godina, od vremena kada umetnik nije poštovan kao neko ko nosi veliku simboličku vrednost. U srednjovekovnoj Evropi, na primer, umetnici su smatrani za obične zanatlige, međutim, porudžbine koje su dobijali od svojih pokrovitelja često su bile suviše zamašne i složene da bi ih mogli individualno izvršiti, pa su osnivali radionice, udruženja i cehove. Štaviše, koncept umetnika koji ima potpunu slobodu izražavanja, koji prikazuje i predstavlja svoje unutrašnje težnje, nastao je relativno kasno – u drugoj polovini 19. veka, kada su slikari i crtači prestali da se takmiče sa novim tehnologijama, odnosno fotografijom, a kasnije i sa filmom u realističkom prikazivanju sveta. Stoga lična ideologija, unutrašnji porivi i emocije autora postaju zajednička karakteristika umetničkih dela, koja sve češće napuštaju svoju tradicionalnu ulogu prikazivanja ideološki i religiozno određenih ikonografskih motiva. Iz toga su proizašli potpuno novi oblici kolektivnih praksi – umetnici i kulturni radnici formiraju grupe, pokrete i institucije. Ovakvi oblici udruživanja su se umnožili u doba cvetanja avangardnih pokreta, kada su progresivni umetnici iskreno verovali u pojavu *novog čoveka za novo doba*.

Ali, u moderno vreme kolektivne prakse su postale i eklektičnije i raznovrsnije. Više je različitih agenci i razloga iz kojih su umetnici udružili snage i radili zajedno, često potpuno odustajući od pojedinačnog autorstva u korist kolektiva. Pored zajedničke forme i načina izražavanja ili ideološke agende koji predstavljaju pokretačku silu za formiranje grupa, postoje i sasvim praktični razlozi za ujedinjavanje pod određenim bren-dom. Ono se može zasnovati prosti na administrativnim razlozima, na uslovima produkcije ili infrastrukture, naročito u sredinama gde javno finansiranje i/ili podrška privatnog i nezavisnog sektora umetnosti i kulturi nisu dovoljno i sistematično organizovani, ili u velikim centrima moći, gde vlada jaka konkurenca – prostori i institucije koje pokreću umetnici su direktna posledica takvih situacija. Međutim, uz sve češću kolektivizaciju umetnika, pojavilo se još jedno značajno pitanje. U periodu visokog modernizma na Zapadu kult individualnosti u stvaranju umetnosti je, izgleda, bio na vrhuncu, pa su kolektivne prakse smatrane skoro za subverzivne. Fluxus je dobar primer veoma labave grupe umetnika koji su uspeli da duboko prodrmaju uspostavljene konvencije u svetu umetnosti samim svojim protivljenjem individualnom autorstvu i odbijanjem da stvaraju materijalna umetnička dela; umesto toga su se okrenuli efemernim akcijama. Štaviše, u eri Hladnog rata kolektivizam se često doživljavao kao simbol socijalističkog internacionalizma koji je bio demonizovan u SAD i drugde na Zapadu. S druge strane, u (prvoj i drugoj) Jugoslaviji, razlozi za kolektivne akcije umetnika i misilaca, koje su počele da se izvode još u 20-im i 30-im godinama XX veka (konstruktivisti u Trstu i zenitisti u Beogradu) i u 60-im i 70-im (razni pokreti neoavangarde), leže u kombinaciji vrlo specifičnih društveno-političkih i kulturnih pojava. Ako su se taktike u predratnom periodu uglavnom okretale protiv političkih, društvenih i kulturnih konvencija, u posleratnom periodu često se pribegava usvajanju modela zvanične politike, poznatog kao samoupravljanje, i njegovom kombinovanju s idejama internacionalizma i liberalizma.

U savremenoj fotografiji na teritoriji bivše Jugoslavije, u periodu nakon njenog raspada, mogu se naći vrlo osobene taktike kolektivizma, koje odražavaju političke, kulturne i ekonomski podele na ovom području u poslednjih 25 godina. U današnje vreme umetnici koji koriste fotografiju kao sredstvo izražavanja obično ne poprimaju davno uspostavljene principе institucionalne saradnje, razvijene u ogromnim mrežama foto-kino klubova. Mnogo češće referišu na modele određenih uticajnih interdisciplinarnih umetničkih grupa, kao što su Exat 51 iz Zagreba (1950–1956)

ili FV112/15 iz Ljubljane (1981–1990). Međutim, oni su te modele prilagodili specifičnoj društvenoj, kulturnoj i ekonomskoj stvarnosti novog doba, bez obzira kako je nazivamo – demokratija ili tranzicija.

Dakle, taktike su veoma raznolike. Neki umetnici koriste kolektivizam kao modus operandi na nivou projekta, gde je svaka saradnja prolazna i privremena, jer se za svaki novi poduhvat biraju novi saradnici. Takav pristup koristi **Peter Rauch** (Ljubljana) koji u svojim kolektivnim projektima sarađuje uvek sa drugim stvaraocima, u nameri da oni ostave svoj pečat u radovima kao što su *Paviljon* (2017), *Konstrukcije* (2014–2017) i *Zajednica* (2012–2013). U *Paviljonu* umetnik je, recimo, poprimio metodu razumevanja korelacije objekta i njegove funkcije, odnosno značenja objekta i situacija, te sadržaja koji se vezuju na njega. *Svaki dan je paviljon*, postavljen u Muzeju savremene umetnosti u Ljubljani, postao je pozornica za prezenaciju novog umetnika, odabranog iz Rauchove socijalne mreže i stvorio je živi muzej sa svakodnevnim dešavanjem.

Sličnim principima služi se **Davor Konjikušić** (Zagreb) koji svoje kolektivne aspiracije proširuje na brojne razine kreativne delatnosti. Dok su njegovi lični umetnički radovi ostali u individualnom autorstvu, njegove obrazovne i diskurzivne delatnosti su obično rezultat grupnog rada. Konjikušić je osnovao radionički ciklus *Drugi kadar* koji svake godine u grupnim radionicama uvodi zainteresovane polaznike u svet fotografije i vizuelne kulture, a završava se prezentacijom serije njihovih novih radova. U periodu od 2014. do 2015. godine vodio je fotografsku radionicu *Želimo te voljeti umjetnosti* za izbeglice i tražioca azila sa kojima je radio na njihovim intimnim pričama koje su često predstavljale kontrapunkt dominantnom medijskom diskursu o njima.

Neki umetnici čine koherentnije grupe koje dugoročnije, ili čak stalno, rade zajedno. Poprilično tipičan kolektiv koji kontinuirano sarađuje su **Robert Marin & Matjaž Ruš** (Ljubljana) sa svojim projektom u procesu *Najlepši grad na svetu* (2014–2018), vizuelnim dnevnikom grada Ljubljane. Umetnici se ne fokusiraju na reprezentativnu sliku grada, nego na sakrivene prostore svakodnevnice. U stilu ulične fotografije, oni dokumentuju stvarne situacije i prostore, upravo one koji daju (svakom) gradu neizbrisiv karakter. Uprkos sveprisutnom humoru, radovi ne izražavaju cinizam ili sakrazam, nego prosti prikazuju stanje stvari.

Na sličan način se fenomenologiji sopstvene urbane sredine posvećuje kolektiv **Belgrade Raw** (Beograd), grupa 11 fotografa koja beleži promene u kolektivnom društvenom životu Beograda, gradu koji je u poslednjih nekoliko godina prošao kroz goleme društ-

Ni Foto / Nikola Milošević

veno-političke promene, što se odražava u arhitekturi, socijalnom tkivu i opštem štimungu. Njihove su slike brze, sirove i neidealizovane, dok distribucijom – pre svega na internetu, odražavaju demokratizaciju fotografskog medija.

U sličnom maniru lokalno su orijentisani mnogi kolektivi iz manjih i često marginalnih sredina. Fotogrupa **Chkrap!** (Tetovo) dokumentuje svakodnevnicu u gradu Tetovo u Makedoniji i sa tim stvara značajan društveno-politička i kulturna zbivanja u Srbiji, kao što je poseta američkog državnika u Beogradu ili intimna priča povratnika iz Legije stranaca u ruralnu Srbiju. Malo drugačijim, ali ipak bliskim principima, služi se grupa **Iza ekrana** (Beograd) u kojoj su većinom okupljeni protagonisti koji rade u masovnim medijima – novinari, fotografi, snimatelji i montažeri. Kolektiv koji neophodno izlazi iz usvojenih konvencija izveštavanja, jer društvene fenomene obraduje kroz vizuelni medij i istovremeno ih teorijski analizira.

Iz nekih grupa umetnika i stvaralaca postepeno će se razviti institucije čija je uloga da omoguće užajamnu podršku za stvaranje ili da uspostave infrastrukturu za organizovanje javnih događaja, edukativnih i izdavačkih platformi ili festivala, kao što su: **Fotopub** (Novo mesto), **Rostfrei Publishing** (Ljubljana), **Organ**

Chkrap! / Bobi Dojčinovski

Vida (Zagreb), **Ured za fotografiju** (Zagreb), **Fotografska kolonija u Orlovatu** (Orlovača), inicijativa **Fotodokumenti** u sklopu **NFC Filmart** (Požega / Beograd) i **Centar za fotografiju** (Beograd).

Centar za fotografiju bavi se skupljanjem fotografske baštine u Srbiji i na taj način posvećuje pažnju istorizaciji fotografije i vizuelne kulture. Ivan Petrović i Mihailo Vasiljević skupili su veliki broj materijala koje su delimično arhivirali i kontekstualizovali kroz predavanja, publikacije i izložbe. Sa druge strane, Petrović i Vasiljević ne smatraju rad u sklopu Centra kao svoj umetnički rad, nego kao antropološku istragu malih, a značajnih lokalnih historija.

Na više složenoj institucionalnoj strukturi bazira se **Makedonski centar za fotografiju** (Skoplje) koji se bavi prikupljanjem i zaštitom fotografskog nasleda i produkcijom savremenih fotografskih projekta.

Inicijativa **Fotodokumenti** (NFC Filmart) već od 2010. godine razvija nepostojeću teorijsku, edukativnu i prezentacijsku platformu za analiziranje različi-

tih fotografskih praksi unutar konteksta savremene vizuelne umetnosti i kulture. Fotodokumenti objedinjuju različite aktivnosti – ponekad (mini)festival, izložbu, sim-

pozijum, stručni skup ili izdavanje publikacija. Na taj način bio je i osmišljen projekt *Fotokolektivi u regionu*, realizovan u partnerstvu sa Kulturnim centrom Beograda u novembru 2017. godine, koji je obuhvatio gotovo sve pomenute oblike delovanja.

Na ovaj način, u nedostatku institucionalnog okvira, savremeni fotografi sa Zapadnog Balkana čiji radovi nastaju i distribuiraju se prvenstveno u umetničkom kontekstu, mogu da deluju živo i vibrantly, iako samo na poluprofesionalnom nivou. Često multi-tasking, fragmentacija interesa i diskontinuitet umetničke produkcije, nisu nužno negativne pojave, mada bi pouzdanija i konzistentnija infrastrukturna i producijska podrška ovoj grani nezavisne kulture, koja u regionu nema svoju javnu instituciju, svakako dovela do mnogo efektnijih rezultata.

Tekst Jelena Mijić Foto Luka Knežević Strika

NJUJORK, NJUJORK, e pa šta je

(ili tekst o (ne)mogućim paralelama između

dva grada po pitanju savremene umetničke

scene i produkcije)

Ključ je u njegovoj veličini. Sam grad je ogroman i sve u njemu je ogromno, veličinski i količinski. Ali, istovremeno, sve je proporcionalno. Nakon par dana sve se nekako ujednači, velika jednosmerna avenija od tri trake počne da se oseća kao mala jednosmerna uličica na Dušanovcu i svi je jednako pretrčavaju van pešačkog prelaza. Svega ima beskonačno, pa i onog što je mene najviše interesovalo – umetnosti. Toliko je imada je nemoguće sve postići. U nedostatku iskustva kroz koje bih formirala principe odlučivanja, odlučila sam da krenem redom.

Danju uglavnom muzeji i po koja otvorena izložba, uveče otvaranja i drugi događaji. Ovo je imalo svoju edukacijsku, ali i finansijsku funkciju. Uspostavljanje metodologije "otvaranja" je bilo odličan način da se stekne neki osećaj geografske orientacije, takođe za upoznavanje lokalne umetničke scene, ali i da se popije po koje piće besplatno, a ponekad čak i nešto prezalogaji. Takođe, prelaženje određene prostorne distance od jednog otvaranja do drugog omogućavalo je da ne dođe do prezasićenosti sadržajima. Trudila sam se da ne propustim ni jedan dan i vrlo brzo je to postalo neka vrsta zadatka. Svako veče pravila bih plan sa detaljnim uputstvima za sticanje od jedne lokacije, preko druge i treće, do četvrte ili pete. Uglavnom bih posećivala tri do šest otvaranja dnevno, ali nekim danima uspevala sam da posetim čak osam, ukoliko bi bila dobro vremenski i geografski raspoređena. U suprotnom, da sam u nekim delovima grada krenula da obilazim galerije redom, vrlo brzo bih sasvim sigurno odustala, jer ih ima beskonačno. Rekla bih da samo u Čelsiju, što je neveliki deo malenog Menhetna, ima više

Prvo i ogromno iznenadenje za mene je bilo što Njujork dosta liči na Beograd. Ovo možda zvuči jako čudno, a i sama sam bila veoma začuđena. Nije da sam imala neka specifična očekivanja, ali sam svakako zamišljala nešto potpuno drugačije. Već drugog dana osećala sam se kao da sam u nekom enormno povećanom Beogradu, dakle kao kod kuće. S obzirom da ni po arhitekturi, ni po infrastrukturi, a ni po fizionomijama ljudi nema nikakvih sličnosti, ovo osećanje sam pripisala raspoloženju i ponašanju stanovnika. Ljudi su kritični prema svemu i nezadovoljni, nervozni, brzo hodaju, prelaze ulicu na crveno, lako se sporečkaju oko sitnica, dok su istovremeno vrlo ljubazni i predusretljivi kada nekom treba pomoći, a takođe je sasvim normalno prozbioriti koju sa potpunim strancima u prevozu. Tek kasnije palo mi je na pamet da možda Njujork liči na sve gradove sveta, ili da svi oni liče na njega.

izlagачkih prostora nego u čitavom Beogradu, i to onih zvaničnih, mapiranih i popisanih. Onih nezvaničnih, improvizovanih i jednokratnih takođe je mnogo – izložba se može desiti u berbernici, cvećari, vešernici, garaži, kancelariji, kućici za mačku i na raznim drugim neočekivanim mestima.

Uopšteno govoreći, galerijski i uopšte, sistem po kojem funkcioniše kulturna i umetnička scena – ako je uopšte moguće sve što tamo paralelno koegzistira svesti pod jedno, mnogo je ne samo razvijeniji, nego i kompleksniji nego naš. Naravno, tu je razvijeno i opet kompleksno, ali jasno uspostavljeno tržište umetnosti – iako su kriterijumi vrednovanja, dabome, diskutabilni, a koje je kod nas, premda tek u začetku, već zapetljano u različite marvelzacije i korupcijske mutne radnje. Kako mi je lepo objasnio jedan od sagovornika: „Ovo je Njujork i svi znaju koliko šta tačno vredi“.

Kad smo već kod sagovornika, mnogi od ljudi sa kojima sam razgovarala nisu mogli da razumeju problem urušavanja javnih institucija kulture i odricanje odgovornosti države za razvoj i negovanje savremene umetnosti, sa kojima se u poslednje vreme u Srbiji suočavamo. U Njujorku, a verovatno i u SAD generalno, normalno je da se privatni i nevladin sektor ne oslanjaju previše na institucije, čak bi se reklo da je pre obrnuto. Kako su mi mnogi kazivali, postoji duga istorija društveno-odgovornog poslovanja i privatnih humanističko-dobrotvornih-ktitorskih poduhvata.

Deluje da je upravo stoga i moguća tolika raznolikost formata funkcionisanja, no problematično je što preveliki deo energije, slobodno mogu reći i najveći, odlazi na održavanje dobrih odnosa i uspostavljanje kontakta sa novim mogućim donatorima, tj. puko finansijsko preživljavanje, te čak i takozvanim alternativnim i eksperimentalnim prostorima ostaje vrlo malo prostora za eksperiment. Ono što se takođe brzo da zaključiti jeste da velika količina uloženih sredstava ne garantuje nužno kvalitet, a ni zanimljivost, niti svežinu radova. Vrlo često na uglednim i statusnim mestima izložbe su dosadno, vrlo tradicionalno i rigidno postavljene, a radovi su, iako uvek solidni, vrlo formalistički (dok su neretko ponude osveženja na otvaranjima obrnuto proporcionalne statusu mesta, ali o tome bih moral da napišem poseban tekst). Ono što me je posebno zanimalo su galerije i umetnički prostori koje vode umetnici i umetnički kolektivi, kojih je mnogo. Pod istu kategoriju podvela bih i otvorene umetničke ateljee koje mnogi umetnici koriste i za produkciju, i za izlaganje i poka-

zivanje rada. Oko ovoga sam imala velika očekivanja s obzirom da su ovakva mesta kod nas, iako malobrojna, značajna čvorišta za život i genezu umetničke scene. Ipak, ni na ovakvim mestima nisam naišla na previše zanimljivih dešavanja, izložbe su postavljene vrlo školski, bez previše promišljanja samih postavki, iako se o opremanju radova vrlo vodi računa, a one grupne gotovo uvek imaju salonski, gotovo sajamski karakter. Poražno je što se takva mesta ne koriste kao resurs i prostor za eksperiment i istraživanje, već pre svega kao fizički prostor za (samo)promociju. Bez obzira pod kojim se okvirom dešava, nekim od prethodno navedenih ili nekom skroz desetom, skoro bez izuzetka umetnost je seriozna, a vrlo često i pretenciozna. Eksperiment, humor i samoironija su izumrle kategorije, političnosti ima na pretek, ali samo deklarativno, uglavnom u stejmentima, ali ne i u samim radovima, dok je politička korektnost sveprisutna, a važnost, autonomija i funkcija umetnosti se ne dovode u pitanje. Kada ih pojedinac pak dovede u pitanje, njegov rad biva opstruiran, a on nateran da se povuče, kao u skorašnjem slučaju ostavke Laure Raiković, direktorce Kvins muzeja, inače meni omiljenog njujorškog muzeja, ali to na stranu. Naime, Kvins muzej je za vreme angažmana odlazeće direktorce bio okrenut pre svega lokalnoj, u velikoj meri imigrantskoj, zajednici kroz razvoj socijalno-političkog diskursa, baveći se problemima migracija, kulturne raznolikosti, obrazovanja i ravnopravnosti, što očigledno nije bilo u skladu sa zamislama uprave tog muzeja. I dok je upravo okrenutost zajednici ono što izostaje, pod imperativom finansijskog opstanka svako, bio to pojedinac, profitno ili neprofitno orijentisana organizacija ili institucija, usmeren je isključivo na sopstvene interese. Sve ovo je učinilo da za kratka dva meseca boravka u Njujorku uspem da naše lokalno umetničko-kulturno pregalaštvo i radništvo, za koje inače verujem da je sujetno, elitističko i razjedinjeno, romantizujem kao solidarno, politički osvećeno i socijalno upitano.

Naravno, ne mogu reći da nisam videla dobre izložbe – bilo je ih je čak par izuzetno uzbudljivih, ali koga uostalom za to briga. Ustvari, svega ima tačno toliko proporcionalno kao i bilo gde drugde. I onih bezveze, i onih OK, ali dosadnih, i onih kvalitetnih stvari ima taman 15 puta više nego u Beogradu. Ono što je zanimljivo, i tu ču stati, jeste to što su se najintrigantnije i najsvežije stvari koje sam videla, a iz domena umetnosti, desile upravo izvan svih zvaničnih okvira kulturno-umetničke delatnosti, potpuno van sistema.

Priredila Lana Gunjić

SCENIRANJE – SKENIRANJE SCENE EMISIJA ASOCIJACIJE NKSS NA RADIO APARATU

„Svi naši privatni, intimni životi, najintimniji porodični prostori, oblikovani su nekom istorijom koja se dešava od spolja. Niko od nas nije uspeo da odraste oslobođen razmatranja onog političkog što nas okružuje.“

Mila Turajlić, filmska rediteljka

38. emisija – tema pobjeda „Druge strane svega“ na 30. IDFA

„Svaki put kada neko kaže - neka to reši država, ja znam da je to užaludna rečenica.“

Borka Pavićević (CZKD)

12. emisija – tema „Slučaj CZKD“

„Ograničavanje na državno-političke granice je ograničavajuće i za kulturu i za tu kulturnu politiku.“

Antonija Letinić (Kulturpunkt/Kooperativa, Zagreb)

12. emisija – tema „Svet oko nas – kritički pogledi u regiji“

„Mi to nazivamo pregovorima, član Gradskog veća za kulturu to zove saradnjom.“

Branka Ćurčić (Grupa za konceptualnu politiku/Inicijativa nezavisne kulturne scene Novog Sada)

3. emisija – tema „Novi Sad - Evropska prestonica kulture“

„Nikako se ne razume da se radi o distribuciji javnih sredstava, javnog budžeta, i da je kapitalno važno da ta cela distribucija prolazi nekom procedurom koja će omogućiti svim zainteresovanima da prate taj proces.“

Milica Pekić (Kiosk)

9. emisija - tema „Konkurs Ministarstva kulture za savremeno stvaralaštvo“

„Bez entuzijazma, volje, želje i ljubavi prema ovom poslu, verovatno ništa od ovoga ne bi moglo da uspe.“

Vesna Milosavljević (SEEcult.org)

2. emisija - tema „Manek broj 5“

„... to je tolika količina strana da bi i pri nekom našem mogućem pregledu, svakom članu komisije bilo potrebno preko 200 sati da samo jednom to pročita.“

Luka Knežević Strika (Belgrade Raw)

9. emisija - tema „Konkurs Ministarstva kulture za savremeno stvaralaštvo za 2017.“

Emisija „Sceniranje - skeniranje scene“, koju uređuje i vodi tim Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije, emituje se od marta 2017. godine na internet Radiju Aparat (www.radioaparat.com), petkom od 14 do 16 sati. Emisija je pokrenuta radi povećanja vidljivosti nezavisne kulturne scene, odnosno dešavanja, ljudi, prostora i aktuelnih pitanja produkcije savremene umetnosti i kulture. U prvoj godini emitovanja o različitim temama razgovarano je sa više od sto gostiju iz Beograda, ali i drugih gradova Srbije i regiona. Izdvajamo u nastavku teksta neke od izjava, a sve prethodne emisije dostupne su za preslušavanje na: www.mixcloud.com/Sceniranje

„Nije greška u ljudima, greška je u službama.“
Vesna Tašić (ZMUC), 2. emisija - tema „Manek broj 5“

„Srbija je uvek flertovala sa umetničkim tržištem iz vrlo praktičnih razloga. 2017. godine tržiste je zakucalo na vrata vrlo transparento, kao jedan vrlo arogantan subjekat.“
Maja Čirić, nezavisna kustoskinja

11. emisija – tema „Bijenala u Tirani i Veneciji“

„Ne možete samo da dodete i pokušate da kupite svojim fizičkim kapitalom simbolički kapital.“
Maja Čirić, nezavisna kustoskinja

11. emisija – tema „Bijenala u Tirani i Veneciji“

„Sada svi, i premijerka, vide da je naslede veliki potencijal, ali ono čega se mi sada bojimo jeste da se čitava ta priča o nasledu okrenula isključivo ka ekonomskoj vrednosti nasleda, o tome da je naslede odličan potencijal za razvoj kulturnog turizma, za razvoj kulturnih industrija, za nova radna mesta, za regeneraciju nekih delova grada... Međutim, zaboravljamo da uporno radimo na tome koliko je naslede važno za obrazovanje... Važno je zašto se sećamo, da li se sećamo da bismo pamtili, da li se sećamo da bismo razumeli ili se sećamo - što bi Rolan Bart rekao - „da bismo bili tužni ili bili srećni.““

Katarina Živanović (Evropa Nostra Srbija)

27. emisija – tema „Evropa Nostra nagrade“

„To što mi imamo kao kulturu otpora, to je najvažnije što možemo da predamo Evropskoj uniji, to je naše kulturno naslede.“

Borka Pavićević (CZKD)

12. emisija – tema „Slučaj CZKD“

„Sistem je moguće kritikovati iznutra.“
Maja Čirić, nezavisna kustoskinja

11. emisija – tema „Bijenala u Tirani i Veneciji“

„Ključna bolest javnog sektora u kulturi je hronični diskontinuitet.“

Sladana Petrović Varagić (NFC Filmart)

18. emisija – tema „Slučaj KC Požega“

„Ono što proizvodi nezavisna kulturna scena u Zagrebu i Hrvatskoj je vrlo često puno bolje prepoznato, puno više cenjeno i značajniji reper u internacionalnom kontekstu nego li u lokalnom kontekstu.“
Antonija Letinić (Kulturpunkt/Kooperativa, Zagreb)

12. emisija – tema “Svet oko nas – kritički pogledi u regiji”

„Mi živimo u društvu u kome mi je ironije preko glave, jer se osećam kao da na ulici ismevam invalida.“
Borka Pavićević (CZKD)

„Beograd je ipak jedan kotao, pacovska jazbina, rasadnik umetničkih energija i svih ostalih perverzija i mislim da nije zaslужio da se pretvori u kretensku turističku palanačku destinaciju. Naspram Beograda na vodi, mi forisramo priču Beograd u goloj vodi.“
Nenad Džoni Racković, umetnik

23. emisija – tema „Peto godišnje doba“

„Ako žele da nastave da vode svoj program (MSUB) na način na koji je zatvoren za ljudе koji se bave kulturom, onda to znači da taj muzej zapravo nije ni otvoren.“
Vladan Jeremić, umetnik

34. epizoda – tema „Hapšenje ispred MSUB-a“

„Istražujući kroz performans, mi se bavimo savremenim umetnicima, time što oni mogu da doprinesu društvu, na koji način mi možemo kroz performans da utičemo na društvo, jer performans preispituje umetnika, ali preispituje i društvo, političko stanje, kulturnu sredinu. I mislim da je jako važno da se shvati da je performans sredstvo komunikacije sa državom, sa institucijama države.“
Nela Antonović (Teatar Mimart)

19 emisija – tema „Šta nedostaje“

„Ovo je treći put da sam uhapšen za vreme svog performansa. Policija još uvek ne barata tim terminima umetničkog performansa... Meni je sugerisano da se u Muzeju više ne pojavljam zbog moje lične bezbednosti.“
Uroš Jovanović, umetnik

34. epizoda – tema „Hapšenje ispred MSUB-a“

„Mi smo uspeli da budemo generacija koja odrasta u zemlji koja nema narativ i koja ga stalno briše.“

Mila Turajlić, rediteljka

38. emisija – tema „Druga strana svega – pobeda na IDEA“

„To su ogromne rupe bez dna koje Ministarstvo i Grad doje, i onda za neke male prakse postoji utisak da nema prostora i da apsolutno nisu ni važne.“

Marko Pejović (Grupa Hajde da...)

39. emisija, festival „Protestno izdanje festivala Van okvira“

„Nezavisna kultura kao faktor je i dalje, iako bitan, vrlo fragilan, vrlo marginaliziran, i vrlo podložan trenutnim političkim zbijanjima. Sa političkom promenom koja se dogodila 2016. godine je postalo jasno koliko su nezavisna kultura i civilno društvo na jednoj velikoj vjetrometini.“
Miljenka Buljević (Books, Zagreb)

12. emisija – tema „Svet oko nas – kritički pogledi u regiji“

„Neobično je jedino to što smo mi preživeli svih ovih 18 godina.“
Darka Radosavljević Vasiljević (Remont)

37. emisija – tema „Da li vam je potreban Remont“

Tekst Vesna Tašić Ilustracija Goran Denić

Novi eksponat u Muzeju korupcije

Centar za građansko obrazovanje (CGO) u Podgorici, jedna od najvećih i najuticajnijih nevladinih organizacija u Crnoj Gori, zloupotrebila je projekat „Muzej korupcije“ Zemunskog malog umetničkog centra (ZMUC) i time inicirala stvaranje novog rada „Selfie: nove akvizicije“. Kao što se selfijem eksponira osoba kroz autoportretnu fotografiju, tako velika i uticajna nevladina organizacija plagijatom aktuelizuje njegovu izradu i sebe smešta u Muzej kao novi eksponat.

ZMUC u različitim formama realizuje Muzej korupcije od februara 2016 – u Crnoj Gori na Mobilnoj književnoj rezidenciji na Čelobrdu, potom i preko partnerskih organizacija u Budvi 2017. godine, po raspisanom konkursu CGO iz IPA fonda „Misli lokalno – Djeluj lokalno u borbi protiv korupcije“.

Naš virtualni muzejkorupcije.org izaziva pometnju zbog bilborda u centru Budve, ali i želju CGO da ga „proširi na celu teritoriju Crne Gore“. Upoznajemo odgovorne osobe (programska koordinatorka Ana Nenezić i Daliborka Uljarević, izvršna direktorka CGO) na sastanku u Podgorici sa autorstvom nad projektom.

CGO iskrivljeni tekst iz originalnog autorskog rada „Cjenovnik korupcije“, bez navođenja autora, plasira kao naslov za svoj projekt „Smjestimo korupciju u muzej!“ i osvaja IPA grafit, čime zloupotrebljava poverenje autora i zanemaruje umetničku autonomiju muzeja. U projektu „Smjestimo korupciju u muzej!“ kustoskinja i/ili umetnički direktor muzeja biće diplomirana pravničica iz tima CGO.

Po dobijenom IPA grantu (293.294,26 EUR) u CGO-u „objavljaju“ kako je ZMUC-ov projekat poslužio „samo kao inspiracija“ za tekst njihove aplikacije.

ZMUC konkušće u januaru ove godine na program Kreativne Evrope s partnerskim organizacijama iz Albanije, Grčke i Portugala, a dobija i priliku da svoj projekat predstavi u aprilu na Advocate Europe u Kijevu.

Po preporuci iz Deska Kreativna Evropa u Beogradu, ZMUC slučaj prijavljuje Evropskoj Komisiji i Delegaciji EU u Crnoj Gori. Iz Delegacije EU izjavljuju da „sa pažnjom prate slučaj“ i naš zahtev da nam proslede originalnu aplikaciju za projekt „Smjestimo korupciju u muzej!“ preusmeravaju na Generalni direktorat Evropske komisije za politiku susedstva i pregovore o proširenju, koji poručuje da odgovor treba da dobijemo do 6. aprila.

U pokušaju da zaustavi svaku javnu debatu o slučaju plagiranja unutar sektora, prepostavljamo da je izvršna direktorka CGO Daliborka Uljarević, kao članica UO Centra za razvoj nevladinih organizaci-

ja (CRNVO) u Podgorici, inicirala i isključenje ZMUC-a s najveće međing liste nevladinog sektora u Crnoj Gori.

CGO preti tužbom „po Krivičnom zakoniku Crne Gore“, a nešto kasnije, insinuirajući o „motivima“ i „trenutku“ kada smo reagovali, prenačuje pretnju i najavljuje našu odgovornost pred „institucijama Crne Gore“.

ZMUC razmatra pokretanje tužbe za plagijat protiv odgovornih osoba iz CGO-a po članu 233 stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore koji glasi: „Ko pod svojim imenom ili imenom drugog u cijelini ili djelimično objavi, stavi u promet primjerke tudeg autorskog djela ili interpretacije ili na drugi način javno saopšti tude autorsko djelo ili interpretaciju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine“.

Inače, upravo je na inicijativu CGO plagijat u Crnoj Gori uvršćen 2017. u krivična dela.

PLAGIJATORI U BORBI PROTIV „PLAGIJA“

Prva reakcija iz CGO na kampanju „Smjestimo CGO u muzej korupcije!“ bio je post na Fejsbuku u kojem „prete“ Krivičnim zakonom Crne Gore, a druga na najvećoj Google grupi nevladinih organizacija u Crnoj Gori CRNVO, u kojoj pominju našu buduću odgovornost pred „institucijama Crne Gore“.

Lapsus memoriae u prvoj najavi tužbe, paradoksalno, rezultat je aktivnosti CGO tokom 2017. godine usmerenih na „plagijarizam u obrazovanju“. Upravo pod uticajem te nevladine organizacije, plagijat je prošle godine uveden u Krivični zakonik Crne Gore.

ZMUC će zatražiti zabranu upotrebe imena Muzej korupcije s nacionalnim domenom .me dok se ne završi sudski proces koji je protiv njega najavila CGO.

**www
-
nezavisnakultura
-
net**